

T A R T A L O M

	<i>Boldog Születésnapot!</i>	
▶ 3	TŐZSÉR ÁRPÁD	
	Interaktív fohász Jó Közöny-herceghez	(vers)
▶ 4	BERTÓK LÁSZLÓ	
	Firkák a szalmaszálla	(versek)
▶ 7	TOLNAI OTTÓ	
	A magyar vers libre monumentális emlékműve	(vers)
▶ 9	MARKÓ BÉLA	
	Születésnapomra	(vers)
 <i>VII. Irodalmi Humorfesztivál</i>		
▶ 10	KUKORELLY ENDRE	
	Nihil, nedv, grimaszok, nyelvkiöltés	(próza)
▶ 13	VÖRÖS ISTVÁN	
	Régi versek felfőzése, kicsontozása, nevetős melankóliával való megspékelése	(versek)
▶ 19	MÁRTON LÁSZLÓ	
	Élőkről jót vagy semmit	(versesszé)
▶ 23	HARTAY CSABA	
	Majd én megmondom, milyen az igazi nyár!, Hernike Evelin: Nyárpara van, Topless vakuzok	(próza, versek)
▶ 27	PION ISTVÁN	
	Az egyetlen szlemmer	(slam)
▶ 30	GYŐREI ZSOLT-SCHLACHTOVSKY CSABA	
	Várkerti Juliska, avagy a szerelmi búzfészek	(dialógusok)
▶ 42	KOVÁCS ANDRÁS FERENC	
	Álvinczy Nárcisz, a költészet egere, Cincilla Présli, drága!, A Sajtíkirály, Rágpontfenn és Surmoá, a rendőrminiszter, Márszeji víg egerek hadimarsa	(versek)
▶ 48	TÓTH KRISZTINA	
	Másolat ki nem adható	(elbeszélés)
▶ 51	SIMON MÁRTON	
	Vércsontpark	(slam)
▶ 52	SZÁLINGER BALÁZS	
	Kossuth Lajos farsangjai	(versek)
▶ 56	ORBÁN JÁNOS DÉNES	
	Vezesd még egyszer...	(elbeszélés)

MŰHELY

▶ 61	TÓTH LÁSZLÓ	
	A teremtfő oldalán – <i>Axiómák és futamok a nyolcvanéves Tózsér Árpádhoz</i>	(esszé)
▶ 66	HALMAI TAMÁS	
	Hűség a változáshoz – <i>Megjegyzések Bertók László költészetéhez</i>	(esszé)
▶ 71	FEKETE MARIANNA	
	Szonett, szonett, szonett avagy képolvasatok és adventi stációk – <i>Markó Béla: Előlnézet, Markó Béla–Részegh Botond: Passiójáték</i>	(kritika)
▶ 75	ZALÁN TIBOR	
	Emlékfoszlányok – Tolnai Ottó	(versesszé)
	* * *	
▶ 78	BANNER ZOLTÁN	
	Az erdőn túli táj – <i>Erdélyi magyar művészet, 1920–1990</i>	(esszé)
▶ 83	CSANDA MÁTÉ	
	A tekintet zárójelei – <i>Orosz István alkotásairól</i>	(esszé)

SZÍNHÁZ

▶ 87	VARGA ANIKÓ	
	Tíz napig Shakespeare – <i>A Gyulai Várszínház XI. Shakespeare fesztiváljáról</i>	(tanulmány)
▶ 93	ELEK TIBOR	
	Amikor a költészet és a színház metaforája találkozik – <i>Beszélgetés Kovács András Ferencsel</i>	
▶ 102	ADORJÁNI PANNA	
	Furcsa országok, buja lányok – <i>Nyári bemutatók a Gyulai Várszínházban</i>	(kritika)

FIGYELŐ

▶ 107	BEDECS LÁSZLÓ	
	Egy lehetséges változat – <i>Kukorelly Endre: mind, átjavított, újabb, régiek</i> (összegyűjtött versek)	(kritika)
▶ 110	TARJÁN TAMÁS	
	A vész töve – <i>Márton László: A mi kis köztársaságunk</i>	(kritika)
▶ 114	MÉNESI GÁBOR	
	„Hát akkor hogy ragasszam meg?” – <i>Tóth Krisztina: Pillanatragasztó</i>	(kritika)
▶ 117	NOVÁK ZSÜLIET	
	A parasztkorok margójára – <i>Hartay Csaba: Nem boci</i>	(kritika)
▶ 120	BENEDEK LEILA	
	Közelítsünk a slam poetry felé – <i>A Csider István Zoltán és Pion István szerkesztette</i> <i>Slam.Pont</i> kötetekről	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

Interaktív fotász Jó közöny-hereeghez

Talán soha nem fejtém meg,
miért voltam oly' dühös gyermek,
s később miért ábrándt haraggá
dühöm, gyakorító ragga.

Kaptam én is gyakran holmi
játékokat. Birtokolni
szájba vettem, feldokoltam,
elégedett szex voltam.

Később kis ló, négy kerekem,
apám szerkesztette nekem.
Szomszéd-Peti csak némezett,
összetöstem az egészet.

Azután meg... fiók Hegel:
vitatkoztam földdel, éggel,
a tagadást is tagadtam –
nem így világot akartam.

Ajánlás

Megörömltem közön-közön,
mégis késik a Jó közöny-
hereg, nem vész kargáira. –
Ráíz egyre domina Ira.

Tózsér Árpád

Firkák a szalmaszálla

38. (Menj csak orvoshoz!)

Árnyék

Ha árnyék villámlik a rácson át,
a háta mögött még meglátja magát.

Rosta

Agysejtjei, a rosta lyukai...
S lám, a mindenség hullik rajta ki.

Vizsgáló

Abba buksz bele a szokott mesével,
amit megtanultál, s még nem feledtél el?

Képviselő

Hogy rá szavaztál és dolgozol, nem elég.
Az kellene neki, hogy nyald a fenekét.

A tested

Mozogj, dolgoztasd, szeresd a tested,
mert flörtöl, megcsal, egyszer csak elmegy.

„Szép fajunk”

Homo sapiensből mohó sapiens lett,
zabálja, míg torkán nem akad, a Földet.

Gyalogos

Energia, édesvíz, klíma, élelem...
Merre hát, ha minden út szembe jön velem?

Jövő?

Az emberiség, ha előregedik,
tovább álmodik, de nem emlékezik?

Társaság

Menj csak orvoshoz! Kell a társaság.
Meg úgy se gyógyulsz, mozogsz legalább.

40. (Felnőttet játszottunk)

Kapcsolat

Rigó csörög csupasz februári ágon.
Magának csak? Vagy mert megörült, hogy látom?

Messzi köd

Tavasza jön, s ahogy a mezőt a belvizek,
sejtjeim laposát messzi köd lepi meg.

Gyermekkor

Ó, a gyermekkor mily... szeretet volt, s rémség.
Felnőttet játszottunk, háborút és békét.

Pedagógia

Anyád dicsőségét! Már megint mi van ott?
Dorgált meg nagyanyám... És megsimogatott.

Nagyapám

Kis kapákat csinált unokáinak,
s mentünk a mezőre, mint a többi nagy.

Játékaink, 1945, 1.

Hajítsd el és feködj! Kibiztosítottam!
Ordított rám Lajos, s nevettünk, hogy robban.

Játékaink, 1945, 2.

Puskánk is volt, igaz, tus nélküli, rozzant.
Mikor lőttünk vele, a csöve szétdurrant.

Nagyanyám, 2

Legyintett, ha nagyon vártam már valamit:
Ne ríj, ha megéri a körme, kibújik.

Kacsázás

A tó, a kavics, s aki a követ dobja...
Mintha csak ennyi lett volna... Lenne... Volna...

A magyar vers libre monumentális emlékműve

Az igazság az én nem ismerem
istenem mit sem ismerek
én nem ismerem
a petőfi irodalmi múzeumot (PIM)
jöllehet illene
jöllehet szeretnék matatni széfjeiben
zord éjszakáknak idején
kutászkodni égig érő polcain
feneketlen fiókjaiban
klasszifikálni lerakataiban
költők kackiás kacatait
ha valami puhát éreznék
felkiáltanék
ni ady bézs
avagy drapp kamásnija
istenem az a pascali nádszál
mit e bézs
avagy drapp kamásni tartott
kutászkodni végtelen
ismertem kis öreg vakond szemű kútásókat
nem jöttek föl
úgy kellett a vödörben leengedni nekik az italt
leengedni az ebédet majd megint az italt
ők meg csak küldték föl az aranysárga földet
ami végül rájuk dőlt agyon nyomta őket
kutászkodni lázasan soká
mígnem az éjjeliőr vállamra nem tenné kezét
mi után tetszik kutászkodni ily mohón
itt a PIM-ben éjszakáknak idején kérdené
netán segíthetnék
mire én halálra rémülten
istenem még majd a PIM-ben
reped meg szívem
ki is állítanák ha sikerülne helyet szorítani

a kápolna kis repedt harangját
egy repedt kis kápolnaharang
ez az ő szíve
kiállíthatnánk jóllehet megkongatni
nem kongathatjuk meg
önkezővel vágta ki
érdes marha-tájnyelvét
nem látja uram dadognám
mezítláb érkeztem a szentélybe
füst milán
hallottam az aggastyánról mondaná
az éjjeli őr
füst milán maga gyártotta
vágott orrú bivalybőr papucsát keresem
igen tudom dolgozott volt bőrrrel
bonyolult mód erdélyből hozatta
a frissen nyúzott bivalybőrt
maga szóta tanninnal cserzette
noha nincs kizárva azt a papucsot
mégsem ő készítette
nem kis furfanggal
megszerezte valamelyik korai királyunk
tonnás bivalybőr papucsát
mert a zord várak grádicsai
éhes ordasok
éppen úgy tépték rágták királyok papucsát
mint füst perzsái rágták
füst bivalybőr papucsát
noha lévén ő maga is egy perzsa költő
ó nem ellopni szándékoztam
a monumentális bivalybőr papucsot
csak belelépni egy pillanatra
belülről érezni meg izzó bütykeit
majd vigyázva kilépni belőle
hagyni állni itt a folyosó közepén
mint ahogy shelley versében a pusztán
az a szörnyű két láb áll
csak meghajolni
meghajolni a magyar vers libre
monumentális emlékműve előtt.

Születésnapomra

Hatvannégy éves lettem én,
járok egy költő tetemén,
homok
s romok.

Nem lep meg most már semmi sem,
volt jó is, rossz is, azt hiszem,
iker-
siker.

Duplája máris az idő,
s akármi gízgaz ha kinő,
nem új,
lehull.

Túléltem réges-rég magam,
rájön az ördög, hogyha van,
izen
s viszen.

Hatvan felett a szív kihagy,
máig nem tudom, hogy ki vagy,
dohog
s dobog,

és abban bízom, még felel,
ha szólítom, s tán végre el-
lazul
az Úr,

s ha programom *meghackeli*,
jut nekem még egy hegeli
kevés
levés.

De egyszer, mikor kézbe vesz,
legyint egyet, nem érdekes:
selejt!
S elejt.

VII. IRODALMI HUMORFESZTIVÁL*

Nihil, nedv, grimaszok, nyelvkiöltés

A feleség verseket olvas. Egyszer csak beront a férje dolgozószobájába: Te, valami Goethe kiadta a versedet, amit harminc évvel ezelőtt nekem írtál!

(Népköltészet)

Egyik marionettem halott
S nem a játéktól, azt hiszem
De testben s fejben gyöngye volt:
Paprikajancsi volt ilyen.

E megboldogult bábót én
Igen kedveltem – bár igaz
Arcát könnyen felejteném:
Ostoba, vicces, torz grimasz.
(T. S. Eliot: *Humoreszk. Laforgue után*)

És ha neked ez nem képez művészetet
Kedves Ernő: hát akkor nem művészet –
Nem is az a fontos, hogy művészet-e
Vagy sem; – nem az a fontos.

És ha ez nem művészet: hát nem az,
De akkor nem is kell művészet –
Mert az a fontos, hogy figyeljenek
Az emberek és jól érezzék magukat.
(Karinthy Frigyes: *Nihil*)

„Biró dühösen ott maradt az utcán”, folytatja Karinthy, mintha viccet mesélne, én bement a kávéházba. „Én meg bementem egy kávéházba.” Mármint Karinthy. És így fejezi be: „Ja igaz: a lépcsőházból lejövet / (Még ott, volt szeretőmnél) arra gondoltam, / Hogy most meg kellene dögölni / És kiöltetni a nyelvemet.” Ez szubverzív – mindenképp: meglepő –, pontos és frenetikus a humora. Humoros módon van leírva. „A második eset – így Sigmund Freud (az első esetet átugorjuk) – akkor forog fenn, ha például egy költő vagy narrátor humoros módon írja le valós vagy kitalált személyek viselkedését.” Nekem is mindenképp valami vicces írással kell előállnom, humor, satöbbi, lehessen nevetni rajta.

* A Gyulai Várszínház VII. Irodalmi Humorfesztiváljának szerzői 2015. július 12-én a rossz idő miatt a vár helyett a Várszínház Kamaratermében adták elő az alkalomra írott műveiket. Az est szerkesztője-rendezője Elek Tibor, moderátora Tarján Tamás volt, zongora-improvizációival közreműködött Rozsnyói Péter. A szövegeket az elhangzásuk sorrendjében közöljük. (A szerk.)

Muszáj legyen nevetni! *Férfi a postán: kisasszony, egy a hirdetést szeretnék feladni: Kétéves szíami macskánk elveszett, a megtaláló egymillió forint jutalmat kap. – De, uram, nem túlzás ez? – Nézzé, ez a macska volt a feleségem kedvence. Egyébként az erdő mélyén ástam el, senki nem fogja megtalálni! Ez jó vicc?*

Vicces?

Grimasz? Paprikajancsi nyelvet ölt? Kiölteni a nyelvet, az vicces? Ráadásul nem én találtam ki (vajon ki találja ki a vicceket – de nehogy jelentkezzen valaki!), egyfajta *intertextus*, magyarul belopom az írásomba. Persze férfi-nő relációk a téma, mindennek alapja – a humoré, a vicceké is. *Hogyan működhet a házasság? – Mondd a feleségnek, hogy jól néz ki, akkor is, ha ronda, mint egy busz* – ez például nem vicc.

Nem úgy nem vicc, hogy nem vicc (mert komoly), hanem úgy nem, hogy gyerekszáj: idióta kérdéseket teszel föl hat és háromnegyed éveknek, aztán nevelsz rajta. Magadon? A gyereken? Azon, amit mond? *Ahogy mondja? A létezésen? Honnan tudja egy idegen, hogy valakik házassok: ha mindketten ugyanazzal a gyerekkel ordítanak.* Mélyre megy, nem? *Mit csinálunk randevún: jól érezzük magunkat, megismerjük egymást, még a fiúk is tudnak mondani valamit, ha elég sokáig hallgatsz,* így egy 8 éves kislány. Vagy csak *édes*, és akkor nem is nevetünk?

Csak elolvadunk? Attól a tízéves kislánytól, aki szerint 23 évesen kell házasodni, *az a legjobb kor, mert addigra már örök időt óta ismered a másikat.* Ez igazán betalál, 10-től 23-ig, az tényleg az örök idő. Vagy, hogy *ki legyen a házastársunk? Olyan embert kell keresni, aki ugyanazokat a dolgokat szereti, mint én. Például, ha szeretem a sportot, akkor a lány is szeresse, és hozzon mindig chipset* – vágja rá egy (bennünk levő) 10 éves *őszinte* (ad notam *én még őszinte ember voltam, ordítottam* stb.) kislány. A humor lényege Freud szerint, „hogy általa az ember azokat az affektusokat takarítja meg, amelyekre a helyzet alkalmat adna, és az ilyen érzelmi megnyilvánulások lehetőségén tréfával teszi túl magát.” Nevetünk, mert az őszinteség csiklandósan mélyre csúszik. Mert a fájdalom humorforrás. Kiskrapek, arra a kérdésre, hogy mit csinálna, ha az első randi rosszul sülné el: *Hazaszkodnék, és halottnak tettetném magam. Másnap felhívnám az összes újságot, hogy minden halotti rovatban szerepeljek.* Jó, ez tényleg nem vicc (hanem? hanem nem!), viszont, hogy, *kérdés: mikor szabad megcsókolni valakit? – válasz: ha gazdag!* – ez vicc.

Vagy mi.

Hogy miért: mi benne az ellenállhatatlanul mulatságos, miféle antropológiai alappozíció áll (inkább persze billeg, facsarog, mint a gyerek, ha már nagyon kell pisilnie), azt csak olyan hosszan lehetne leírni, ami nemhogy nem volna vicces (dög uncsi volna), hanem totál fölösleges volna. Mint mikor Menotti százados megmagyarázza a viccét Ottlik *Iskola a határon*-jában: „Menotti százados úrban az a jó – mondta Szeredy –, hogy mindent megmagyaráz. Toto, alszol? Figyeljük a kérdő módot. Miért? Adj kölcsön tíz frankot. Felszólító mód. Toto: Akkor alszom. Mert ugyebár, hehe, amikor arról van szó, hogy adjon kölcsön a barátjának, akkor bezzeg mindjárt alszik, jóllehet az imént még ébren volt, kérem!” Az tuti vicc (akarna lenni), és nem gyerekszáj, egyből levesszük, hogy *tanító néni az iskolában: Marika, mit csinálsz majd, ha olyan nagy leszel, mint én? – Fogókérdések!* Vagy a világ legjobb szőke női vicce: szőke nő gyorsan vezet, és lemeszeli a rendőr.

És így tovább, nem is mondom el. Lehet vele csajozni, ha meséled egy szőkének, minimum meghatódik. A vicc mélyre megy, közben meg nevelsz, a legjobb fölállítás. Mélyről nevetni. Karinthyt csodálni szokás, és, oké, nem épp lenézni, de hátra tolni, nagyjából összes kortársa mögé. Pedig a *Tanár úr kérem* és az *Így írtok ti* tiszta élvezet – és mi kéne még, nem élvezetre hajtunk? Nevetni élvezet.

Sírni is, maga a sírás élvezetes, ezek olykor átcsapnak egymásba – különbség a kontextus. Egyszer, hosszú kapacitálás után, kijön hozzád egy szép-szőke – amúgy gyárilag gyorshajtó – lány, te pedig megkínárod Limoncellóval. A maradék Limoncellócskáddal! Kaptál ajándékba egy szép lapos üveg Limoncellót Olaszországból, baromira be lett osztva, van még az üveg alján egy nagyobbacska adag, azzal kínárod meg. Kitöltöd egy pohárba, gondolván, *romcsimód* közösből isztok. No és... amikor ezt a humorfesztivál-fölkérést kaptam, sokáig semmi humoros nem jutott eszembe. Aztán egy társaságban elmeséltem ezt az esetet, és láttam, rendesen nevetgélnek rajta. Azon, hogy a lány fogja a poharat, és az egészet egy hajtásra lenyeli.

Az te részemet is.

A Limoncellónak azon részét, melyet magadnak szántál.

Beitta a szősz, mint a szivacs.

Felhajtotta.

Az te kis maradék, végtelenségig tartalékkolt Limoncellódat! És ez még semmi ahhoz képest, hogy utána milyen keserves képet vágott! Mivel, mint aztán bevallotta, utálja az alkoholt, minden formában, beleértve a Limoncellót.

Limoncellóckádat, melyet súlyos aggodalmak közt őrizgettél. És amit, utálkozva ugyan, de egyből lehajtott. Rövid, de elszánt csuklómozdulattal.

És aztán a pofavágás!

Na, most nem tudom, mennyire vicces ez így. Van-e *örömmyeresség*. Szerintem vicces, viszont lehet, hogy nem megy át. Vagy nem úgy megy – és akkor nem az. Vagy nincs humorérzéked. Freud szerint „összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a humoros beállítódás – akármiben álljon is ez – az ember saját személye vagy mások ellen irányul; feltehető, hogy annak számára pedig, aki így tesz, örömmyerességgel jár. Egy ehhez hasonló örömmyeresség jut a – kívülálló – hallgatónak is”.

Végül pedig mégiscsak legyen a szőke nő vicc. Vagy az, hogy a kis nyúl a mezőn szaladgál?

Opciók:

Rendőr leállítja szőke nőt. Valami gond van, biztos úr?, kérdi a nő, ártatlan kék szemeket meresztve. Nagyon jól tudja, asszonyom, a megengedett duplájával hajtott. Kérem a jogosítványát. Hát, biztos úr, az nincs! Nincs?! Két éve bevonták ittas vezetés miatt. Igeee?, akkor kérem a forgalmi. Az sincs. Megmondom magának úgy, ahogy van, ezt a kocsi loptam. Loptaaa? Igen, a tulaj megöltem, feldaraboltam, és nejlomba tekerve a csomagtartóba tettem. Megmutassam? Rendőr döbbenten a kocsijához hátrál, rádión segítséget kér. Kisvártatva öt rendőrautó érkezik szirénázva. A parancsnok megafonon: Hölgyem, feltartott kézzel szálljon ki a kocsiból! Valami baj van?, így a nő ártatlanul. A főörzs azt állítja, hogy ön autót lopott, a tulajdonosát pedig megölte. Micsoda?! Nyissa

ki, kérem, a csomagtartót! Szőke nő felnyitja a csomagtartót, ami teljesen üres. Ez az ön kocsija?, kérdi zavartan a parancsnok.

Persze, itt a forgalmi. A kollégám azt állítja, hogy önnek jogosítványa sincs. A nő előveszi a táskájából a jogsit, a parancsnok átvizsgálja, kifogástalan. Köszönöm, hölgyem. Az őrmester szerint ön jogosítvány és forgalmi nélküli lopott kocsit vezetett, tulajdonosát pedig feltrancsírozva gyömöszölte a csomagtartóba. Szőke nő: Fogadjunk, azt is hazudta az őrmester, hogy a megengedettnél gyorsabban vezettem!

Vagy:

Nyuszi meglátja a sást hátrafelé repülni. Szia, sas, hát te miért repkedsz hátrafelé? Nyuszika, baszd meg, te semmit nem tucc? Kitört a demokrácia, már lehet így is repülni, kurva jó, próbáld ki, szaladgálj hátrafelé! Nyuszinak megtetszik az ötlet, kezd hátrafelé szaladni. Meglátja a medve, akinek már régóta tetszik a Nyuszi, egyből föl is áll neki, a nyúl meg háttal ráfut. És borzalmas fájdalommal totyog vissza a rétre. Te, sas, mégsem olyan jó ez a demokrácia! Jaja, Nyuszika, elfelejtettem mondani, hogy itt fenn, a mi régióinkban csodálatosan jó a demokrácia, de ott, lent ti nagyon rábasztok!

Régi versek felfőzése, kicsontozása, nevetős melankóliával való megspékelése

Előszó

Van-e magyar vers melankólia nélkül?
Van-e magyar kamra pálinka nélkül?
Te miből főzöd a melankóliádat?
És egyáltalán teszel-e zárjegyet
a versre, lerovod-e a be-nem-jövedéki adót?

Újmagyar ági-vigalom

Leszek mosoly megtudó,
nevetéstől remegek,
vígán hízok teveled

kacagástól, jókedvtől.
Az arcod mindig vidám.
Hogy tehetted ezt, hazám?

Ó, én ézes asszonyom,
boldog férjed tekintsed,
álomporral meghintsed,
legyen ez az én napom.

Legyen ez a mi napunk,
legyen miért vigadnunk,
jonhunk bútol ment legyen.
Mindig maradj meg nekem!

Világoknak világa,
fényesőnek virága,
idő leveles ága,

az ebédhez saláta,
leheverni az ágyra,
felnézni a csillárra,

nem is kell több énnekem,
hogyan élünk, kérdezem.
Itt a harsány végeken!

Egy körte a végtelen,
az asztalra leteszem,
egy alma a véges lét.
Vacsorára épp elég.

A Paks kettőhöz

Ó, te Paksnak reaktív leánya,
szállj ki tornyaid közül,
Ím, kit a drót eddig annyit ráza,
örök adósságba dűl.
Itt a halvány sugárzásnak fényén,
röhög jövőnk elveszett reményén,
az, ki úgyis néha szív.
Az, ki úgyis néha szív.

Zordon évek, durva gépek, szidlak.
Nagy daruknak karjain
megépül egy elektromos sír-lak,
jövőnk, mint a margarint,
fölkénik a penészes kenyérre.
Ki mondja, hogy ez nekünk megérte?
Egy gazdag boldogtalan.
Egy gazdag boldogtalan.

Itt tanulom rejtek áramokkal
megcsapni a lelkemet.
A természet majd az öregséggel
bölcsebbé tesz engemet.
Közel, ott a dúnai világban,
a megismert elektromosságban
égetem ki napjaim,
égetem ki napjaim.

Ott halok meg, Setét erőműben,
a szomszéd rajtam nevet.
Majd talán egy villamos időben
letöltik e versemet,
és amelyik atom sátorában
pár szavam felrobban önmagában,
félük gyilkos hamvamért.
Félük gyilkos hamvamért.

Gondolatok a könyvlopásról

Hová lépsz most, ne gondolkodj, tudatlan,
aki az ember elhagyott tudását
a Wikipédiára tette fel,
komor karakterekkel, mint egy rendőrőrsön,
leírva áll már az újabb tanulság,
hogy míg a netre milliók születnek,
s az instagramra képet hordanak,
a könyveket csak az veszi kezébe,
ki iskolába jár,
és kényszer lesz az édes olvasásból.
Ha állatésszel, angyalérzelemmel
használni tudnánk könyvek lapjait!
Úgy értem én, hogy nem vécépapírnak,
de olvasásra és jó szem alá.
Ha érzelmekre futja még a könyvből,
vagy víg napokra, mint még Švejk alatt!
Akkor mi volna, mondd, akkor mi volna?
Miféle érzelem röhög a múltra ma?
Miféle tűz gyullad az antikváriumra?
Miféle füst száll könyvesbolt felől,
talán lecsaptak a könyvtolvajokra?
De most velük már jó barátok ők.
A bolt előtt leültek mind a földre,
és verset olvas még a rendőr is.
Miért e lom – azt kérdi Nagy Mihály,
az osztag főparancsnoka,
és pornóújságokat vesz elő –,
szemétre dobni?
Mert többé nem kell más, csupán a vers!
Vörösmartyt idéz Kiss úr, a tolvaj.
Az egyik pisztolyos Petőfi-párti.
Ady, Ady! – bömböl a közlegény. –
Minket, moderneket, nem ért a posztmodern.
A tizedes Petrre esküszik.

Miért e lom? – üvölti ő is, és
 domborborítós szürke szórakoztatást
 máglyára hord kilószám.
 De könyvet égetünk, barátaim?
 Szavaljunk inkább pár Pilinszky-verset!
 Miért e lom? Szagáról ismerem meg
 az állatember bűneit! – mutat
 a könyvhalomra rendőrök vitézlő kapitánya.
 Az ártatlanság boldog lapjai
 egy eltépett szűz gyöngye öltönyén! –
 egy kigyúrt könyvtolvaj jajdul fel így,
 s a Penthaus pár régi számával gyújt alá
 értéktelen betűk hegyének.
 Páran mobillal fényképezik, és
 már töltik is a Facebookra, Youtube-ra.

Országok rongya! Rossz könyv a neved! –
 száll ki rohamkocsijából az or-
 szágos rendőrfőkapitány,
 és pár krimit szeretne tűzre vetni.
 Szerencsére nem engedik neki.
 Mondj inkább egy verset a nagy Babitstól! –
 és ő szaval!

Ez az, miért csüggedni nem szabad.
 Rakjuk össze lajhárlustasággal, amit
 más agya az ihletett órákban teremt,
 olvassuk és lopjuk magunknak el!
 Gondolatot nem véd testetlen őr.
 Ellopható, mert ahol volt, is megmarad,
 még akkor is, ha új életre kel.

Már ég a máglya.
 Fölrakva rá megannyi hülyeség,
 és tévtanok, és babonás receptek,
 a gyors fogásra, gyógyulásra módszer,
 tenyérjósítás, varázslat és a titkos
 összeesküvésről szóló ármánykodás.
 Az ágynak föld alatti vízhez tájolása?
 Egy hét alatt nem fogysz le és
 nem főzhető a boldogság receptje.

A pénz, a pénz! A pénz helyett a vers!
 Ha abba kóstolsz reggelente, az
 mindegy, papírról vagy netről veszed,
 okosabb és vidámabb is leszel
 a verstelennél, könyvhiányosoknál,
 s az jó mulatság, női munka lesz!
 Vagy női árnyék, női alkotás,
 és gömbemberhez méltó szórakoztatás.

A csodaöreg visszatér

Ötven felé közeledve tényleg nem marad
 más reménye az embernek a csodára:
 Csodaöreg leszek, ha addig élek is.
 Zenetanulásra már nem jut időm,
 ilyen adottságokkal újabb ötven évbe is
 beletelne a zongoratudás megszerzése.
 A hegedűhöz meg túl süket vagyok.
 Pont a bal fülemre. Talán át kéne szoknom
 balkezesnek, amibe a biztonság
 kedvéért bele is fogok.

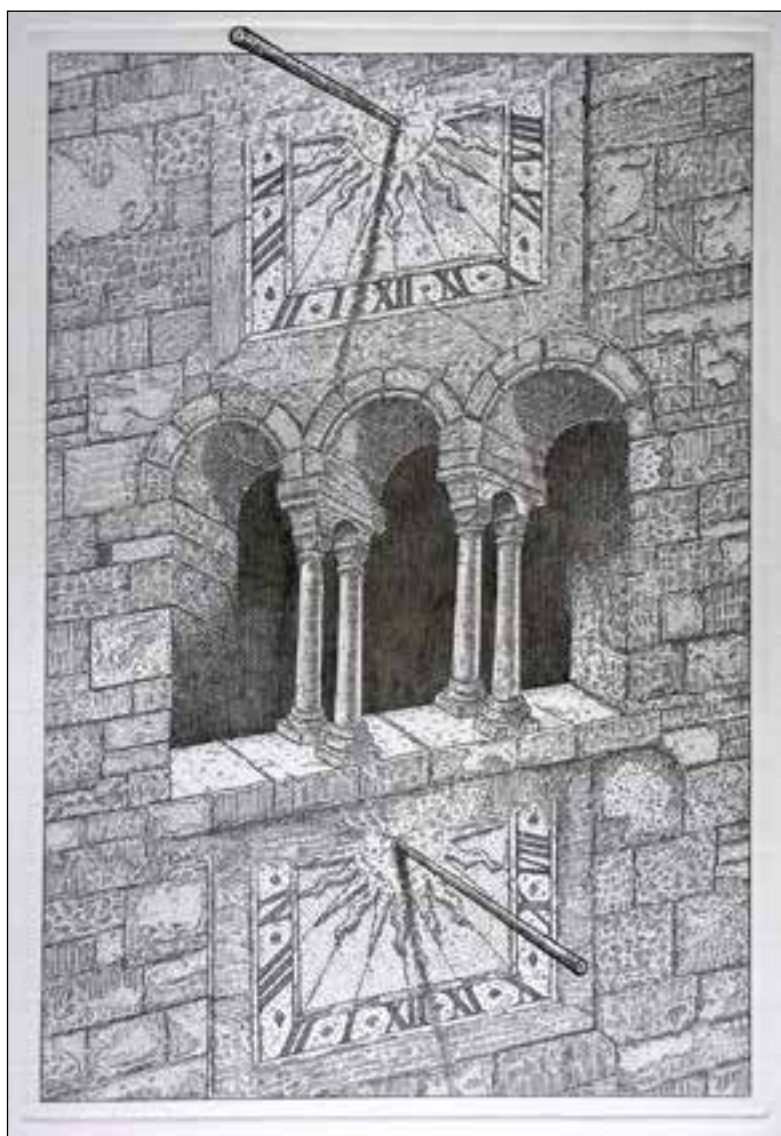
Marad a vezénylés. Öregpárti terrorcsapatommal
 megszálljuk egy szimfonikus zenekar próbatermét,
 új kottákat osztatunk ki. Valami olyasmiről,
 amit a kelleténél többet hallgattam, és úgylis
 kívülről tudom. Mahler: I. szimfónia.
 Gyerünk! Tíz perccel gyorsabban végezzünk,
 művészi sztahanovisták! Gyors és pörgős legyen
 az élettelen meditáció. Ma elég ötven perc, holnap
 már negyvennyolc is sok!

A koncertet önmaguktól fölajánlják, csapataimat szélnek
 ereszttem. A karmesterük ugyan még röhög
 a markába és bukást vár. A siker nem mindenkit lep meg.
 Mahler fölkel a sírjából, és érdemérmeket akaszt
 a nyakamba. A kétségbeesettek leggyorsabbika,
 ez lesz ráírva. A koncertkörút után elvállalnék
 egy operarendezést, aztán leforgatnék
 egy művészfilmet, majd az Agg James
 Bond főszerepét bízna rám. A rendező
 Woody Allen.

Egy öregnek csak egyetlen dologra szabad
 koncentrálnia, mondanám, amikor pappá
 szentelnének, és csodát is tennék, ha nagyon muszáj.
 Rákostályon javítanám a halálozási
 statisztikát, rokkantak intézetéből
 kergetnék ki lábon mindenkit.

A halál annyira élvezné munkásságom,
 sehogy se akarna elvinni.
 Beletörődnék, de csak akkor,
 ha csökkenti a termelékenységét,
 és másokat is kihúz azévi listájáról.

Addigra olyan sok idős táncművész,
boksoló és aktmodell jelenne meg
a világban, és még több Kínában,
hogy nyugodtan visszavonulhatnék egy kis faluba,
nem érdekelne más, mint a kutyatenyészetem,
meg az, hogy kikapcsolódásképpen mindennap
lefussam a Budapest–Bécs távolságot.

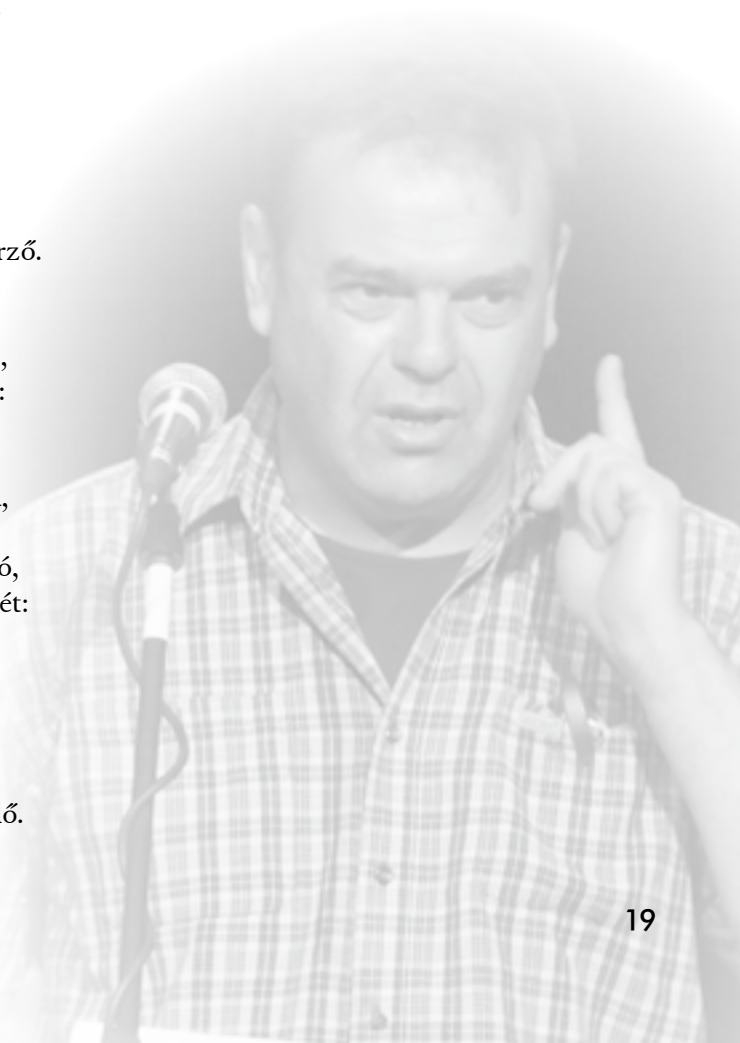
Az én napom, a te napod (2001; rézkarc; 270x400 mm)

Élőkről jót vagy semmit

Egy fiktív könyvről

Képzeljünk el egy olyasféle könyvet,
Melynek tárgyától mindenki elszörnyed.
Minden gondolata halálfia:
Öngyilkosságról monográfia.
Arra irányul benne az okosság,
Miért szükségszerű az öngyilkosság.
Szerzője, attól tartok, névtelen,
És köztünk számos okból nincs jelen.
Az egyik: hogy utolsó műve rávall:
Alighogy megjelent, végzett magával,
Noha a fülszöveg még azt ígéri,
Hogy tett a gondolatot nem kíséri.
„Utópia, igaz, hogy negatív,
Előremutató gondolat-ív,
Hitvallás, élet mellett” – így a fül.
Más az, ami a könyvből kiderül.
„Nincs természetes halál” – így a szerző.
„A sorsot szerkeszti vonalzó, körző.”
Ez nem szociológiai tanulmány,
Nem buborék, mit sodor divathullám,
Nem publicisztika, nem handabanda:
Ez halálmódszertan és -propaganda.
Nem személyes életútról beszélek,
Nem vergődik, nem gyötrődik a lélek,
Nem vár senkire, nála nincs Godot,
Nincs semmilyen konkrét kapaszkodó,
Csak majszolja a halált, mint a zsemlet:
A végső jóllakás neki a nemlét.
Önkéntes megszűnés az ideál,
Ehhez tudományágot is kreál.
Nevezhetjük így: önkéntes haláltan,
Az élet zsinórmértékévé váltan.
Feszes rangsorban áll minden szereplő.
Az életkedvelés makula, szeplő.

Így legalulra kerül az a perverz,
Ki nem lesz öngyilkos, ilyet csak tervez.
Fölötte áll, alulról második,
Ki csak teszi, de nem gondolkodik.
Viszont a legfelső helyig hatol már,
Ki őrléskor egyszerre liszt és molnár,
Vagyis tudományosan indokolja,
Mi az, ami őt a nemlétbe tolja,
Míg nemlétet húzgál magához ő.
A könyv, mely erről szól, nem létező.
Ám ettől függetlenül bizonyítja,
Hogy: „Az öngyilkosság az élet nyitja”,
„Az élet elvetése axióma”,
„Életfolyamat: átmeneti kóma”,
„Soha meg nem születni volna jobb”,
„A megsemmisülés nem pusztá jog,
Sokkal inkább erkölcsi kötelesség!”
(Túlélők a követ magukra vessék:
Ők a „vitálfitogtatók”, akik
Büszkék rá, hogy bennük élet lakik,
Holott már azzal is, hogy lélegeznek,
Azt mutatják: ők végképp nem léteznek.)
Ez a fiktív könyv, amennyire tág
(Kívülről látszik az egész világ
A lapjain), épp annyira beszűkült.
Egy lyuk körül keringett. Beleszédült.
A szerző mindent, amit tárgyává tesz,
Csak önmegsemmisítésként értelmez.
Földrengéskor öngyilkos lesz a glóbusz.
Magzatöngyilkosság: spontán abortusz.
Ősszel öngyilkos lesz a falevél.
Ha valaki tollbetétet cserél,
Ennek folytán öngyilkos lesz a tinta.
Olyan gazdag a példatára, mintha
Múzeum volna. Eső meg a hó
Víz öngyilkossága. Depresszió,
Mely szerzőnk szerint rosszabb a halálnál,
Mindenfajta körforgást ideszámlál.
Szerzőnk aforisztikusan tömör:
Lényegre (saját életére) tör.
Ad receptet, van jótanácsra gondja,
„A stílus maga a halál” – aszondja.
Gyors mérgeket vagy pisztolyt javasol,
S közben az abszolútumig hatol.
Abszolútum persze az öngyilkosság,
Hiszen az a halálra is orvosság,
Elvégre csakis az öngyilkolás,

Amitől a halál is tönkrevás.
A végnek vége az öngyilkos aktus;
Akkor az ördög is hiába kapdos
Az eltávolodó lélek után,
Mint a Faust végén, csak pislog bután,
És míg az öngyilkos ajkára pillant,
A lélek a segglyukon rég elillant.
Vajon a túlvilágban hisz a szerző?
Véleménye istenhitet kicserző.
Csak azt mondja, amit Jób felesége:
„Ha leprás vagy, légy Isten rákfenéje!
Átkozd meg Istent, és végezz magaddal!”
Azt mondja e lét elleni panaszdal,
Hogy a halál is csak egyfajta szerv,
Fejlő testrész, organikus keserv.
„Az élet nem sok, ám ez mind, amink van” –
Idézi Freudot, és a szeme villan:
„Sok a halál, de kevés, ami jut
Nekünk belőle: egy rövid minut!”
Mennyi sok szép halál, és mind a másé?
Így az öngyilkosság nem pazarlás-é?
Azt mondja: inkább az életet herdáld,
S az öngyilkosság kamatait elvárd!
Nemcsak az élet alá rejtett akna
Az öngyilkosság, de mesterség! Szakma!
Hogy ne legyen a teória nyers,
Szóba kerül egynéhány precedens.
Kleist, Majakovszkij és József Attila,
Mind azt mondták, hogy „nádak, erek, illa”.
Latinovits Zoltán, Marilyn Monroe:
Nekik az élet eltaposott pondró.
Werther mint irodalmi fikció
Mutatja: koholmánynak lenni jó.
Az önpusztítás aranyérmét kapja
(A tüdővést, ha igaz, hívta) Kafka.
Az írja szerzőnk, másokra nem tolja
A saját halálát. Megindokolja,
Ám ezzel épp egyszerűvé teszi,
És emiatt az élet elveszi.
Úgy képzelte, megváltás lesz a műve,
Melyben a szó halállal összenőve.
De meghalhatott-e mások helyett?
Vagy az ilyesmi épp, hogy nem lehet?
„A holtakat elárulják az élők.”
Kik a bűnöket váddal felcserélők?
A bűn már megvan, de a vád eltűnik.
A vád megvan, de hogy jutunk a bűnig?

Ítélet sok, bizonyíték kevés.
Silány torzkép lesz a leleplezés.
Talán a szerző nem élt? És nem élt túl?
Végzava – finis – visszájára fordul,
Mivel a két fő kérdés nyitva áll:
Minek az élet? Minek a halál?

Velazquez spectaculum (1998; rézkarc; 265x496 mm)

Majd én megmondom, milyen az igazi nyár!

Az régen volt, kiskomám, amikor mi még ugyanabba a gatyába' jártunk hatvan évig, és senki sem szólt meg érte, most meg itt ez a hülye divat.

Régen még kétezerben volt a világvége, most meg nem tud az ember mitül félni, ezért van akkora pofája mindenkinek.

Régen mindenki volt katona, még az újszülött kislányokat is besorozták, és ha nem bírta el a baba a gépfegyvert, akkor megtömték puliszkakásával, hogy megerősödjön!

Régen még egyetlen pártra lehetett csak szavazni, nem is volt ennyi nézeteltérés a kocsmában. Ha valaki mást mondott, elvitték a derék rendőrök.

Régen még nem voltak celebek, mégis mindenki tudta, kicsoda Kádár János.

Régen nem volt ennyi akármí, hanem csak kevéske kis valamik voltak, de megböcsültük!

Régen még nem volt ennyire új minden, hanem a régihez ragaszkodtunk, mert ami igazán régi, az már régen is régi volt!

Régen nyár volt, igazi nyár, nem ilyen beszari kis mimózák ijesztgetése, riasztgatása a narancssárga, langy fuvalatokkal.

Ez neked nyár? Hagyjad már magadat békében. Akkor te nem tudod, mi az igazi kánikulai rekkenő, tetves, kurva meleg, a bűdös, savanyúságos életbe, barátom. Kicsit kisüt a nap, felkel, megjelenik a horizonton, beköszön végre, hogy hahó, nyár van, örüljél már, mufurckám, ezért rinyáltál egész télen, most meg fel vagy háborodva, hogy gyöngyözik a homlokod?

Hónaljszag? Neked? Hol, mikor? Pihentessél. Állítom, olyan piperkőc vagy, hogy francia parfümöt böfög a segged, te kis nyámnyila csíragyerek. Nekem anno akkora hónaljszagom volt, hogy ahol megjelentem, olyan savanyú bűz terjengett, hogy a környéken évekig senki nem evett a pörköltből savanyúságot.

A harmincas években voltak igazi nyarak. Februártól novemberig tartott a jó idő. Mi már január végén fürödtünk a kacsatóban. Az első napsugarak kicsit megolvastották a jégpáncélt, a homlokunkkal feltörtük egy jó darabon, és csobbantunk. Húsvétra olyan barna voltam, hogy el akartak vinni locsolásról rabszolgának.

Mezítláb jártunk, ahogy elolvadt a hó. Forró volt a placc, de kibírtuk. Nem kellett reszelgetni a sarkunkat, az elszenesedett bőrkeményedés időnként lepotyogott róla, és máris érezhettük a saját sült húsunk ínycsiklandó illatát. Mert nem válogattunk. Mert szerettük egymást.

Nyári gyerek vagyok. Nyáron születtem, és nyáron van a névnapom is. De nem nyáron fogok megdöglenni, mert bírom a meleget. Emlékszem 1932 júniusára. Olyan meleg volt 160 napon át, hogy kiszáradtak a folyók. Lejártunk a kicserepesedett mederbe sült keszegeket ropogatni. Csontszáraz hínársalátával ettük. Egyszer reggelire megettem egy negyvenkilós harcsát, mert jólesett, jól át volt sültve a napon. Volt már szaga, de nekem is volt, nem aggódtam. Izzadtunk, de boldogok voltunk.

Egyik reggelre annyit izzadtam az ötvenfokos hálószobámban, hogy amint felébredtem, már méteres izzadságszint állt odabent, a kertből a kacsák beúsztak az ágyam mellé. De gyorsan elpárolgott ám minden nedvesség. Secperc alatt. Mert az ország egy sivataggá vált, mondtam is a kisebb testvéreimnek, hogy most aztán lehet homokozni odakint, bárhol. Emlékszem, még saját tevéim is volt, Flórinak hívtam, de kiszáradt szegény, nem bírta a meleget, finnyás volt.

Be szép is volt az, amikor elszáradt a tanya körül minden. Bozóttüzek világítottak az éjszakában, nem egy barátom megégett, odakozmált, de boldogok voltunk, mert szerettük egymást. A tehenünkből pasztőrözött tej csorgott kifelé. Meg túró, forró túró bugyogott, azt is megettük, utána szegény tehenke eltörött a kanyarban, mert úgy megszáradt a tűzforró napon legelészs közben, hogy rögtön elvesztette a maradék hajlékonyságát, kecsességét. Olyat roppant, hogy beleremegett a délibáb is. Egy ideje már csak izzó kórókat evett, de boldog volt, mert érezte, hogy szeretjük, és bírjuk a meleget. Ő nem bírta, mert gyenge volt.

Hajnalban jártunk dolgozni, kapartuk a forró földet a körmeinkkel. Reggel fél kettőkor lehült a levegő 47 fokra, és akkor megnyomtuk a munkát. Egy nap 60-70 holdat is felástam, ásó nélkül, mezítláb. És nem fáj a lábam, de ha fájna volna is, meg sem szabadott mukkannunk, mert a munka volt az első, és a nyári meleg szeretete.

Ez neked meleg? Ez egy langyos picsafüst fing utca 2. Izzadozol meg sóhajtozol? Meg narancs-sárga riasztás? Riogatjátok itt egymást egy kis langy fuvallat miatt, röhej. Igyunk sok folyadékot? 1938 nyarán hat hónapon át nem ittunk egy kortyocska vizet sem, mert munka volt, nyári munka, nem értünk rá lubickolni meg lögyölni. Szikarak voltunk. Izzadtunk, persze, de nem visítotunk vízecskéért, mint valami hisztis kisbaba. És ha nagyon megszomjaztunk, nyeltünk egy kis forró homokot, szurokkal, hogy jobban csússzon. Nem válogattunk, nem is volt ennyi lónyal a világon.

Most meg? Kisüt a napocska, éppen elérné szegényke azt a harmincas üzemi hőfokot, te meg a légkondi távirányítója után markolászol rögtön. Neked mindig más kell? Télen rázod a picsádat, mert fázol, most meg meleged van, ha belegondolsz, hogy jó, nyár van.

Ez neked nyár? Ez semmi, kicsit melegszik az idő, és vinnyogsz, mert gyenge vagy. Ez a mai, média által felfújt napfény az igazi parasztvakítás. Gyere, mutatok valamit. Itt van. Ne ijedj meg! Ez az 1933-as nyári bőröm. Felhólyagosodott, aztán szépen egyben levedlettem, itt van a szekrényben. Egy szép emlék. Így védekezett a szervezetem a meleg ellen, és nem kaptam napszúrást meg szomjhalált, mint valami finnyás kis taknyos szarházi.

Addig örülj, amíg nem jönnek vissza a harmincas évek, te kis hikomat, nyápic gizdagyerek.

Hernike Evelin:

Nyárpara van

Vigyél a Balcsira, Balira, hallod, menő gyerek.
A plázában tökre hüsi van, de nem elég meleg.
A barinőimmal kitárgyalunk minden kocsit és pasit.
Ha mész boltba, én is kérek üccsit meg valami nasit.

Kéne most már dolgozni, meg tanulni, de nem nekem.
Akkorát fogok bulizni, ha egyszer szülszizik gyerekem.
Adok majd neki valami menő nevet meg raj tetkót.
Akkora lesz már az arca, amilyen nekem nem volt.

Nyárpara van, mert múlik, ősszel takarhatom a testem el.
Mutasd a képet, az photoshop, beszpídezve nem én estem el.
Mindenki hisztizik, hogy izzad, meg nem bírja a meleget.
Ötvenezret kérek, és a pasi akárhol naptejjel kenetet.

Közmunka ez is, ha összejön esetleg egy közössülés.
Minden környékbeli BMW-ben jár nekem az anyósülés.
Bárhova repülünk, öt csillag lebegjen a szálloda felett.
Füüdőruci, bogyó, por legyen, kajának elég egy pizzaszelet.

Hernike Evelin:

Topless vakuzok

Ha valahol látsz Ájfőn tanfolyamot, szóljá,
addig a régi mobilom nyomkodom ronggyá.
Befizet a barim, mert okos, mint egy telcsi.
A kivágott blúzomból kifigyel két kerek melleszi.

Megváltoztam. Első helyen nálam a szeretet meg a pénz lett.
Az érzelmeknél nincs fontosabb, csak a műszempillakészlet.
Afrikában szomjaznak, Kínában meg túl sokan vannak.
Szerintem a kínaiak vizet gyűjthetnének az afrikaiaknak.

Én is érzem a válságot, nem fékez mellettem zsír új BMW.
A plázában a negyedik szint már nem anyu harmadik férjéé.
Tudom, hogy káros a drog, de a bogyóban ott a varázslat.
Kár, hogy a pénteky partynak gyorsan vége van vasárnap.

Nagy dolgok foglalkoztatnak, még nagyobb mellek, ajkak.
Álmom egy kétszáz literes rózsaszín hajlakk.
Egy biztos: a fészbúkon maradok mosmár örökre.
A fürdőszobiban topless vakuzok bele a tükörbe.

Oszlopok (2001; rézkarc; 380x195 mm)

Az egyetlen szlemmer

szigorúan szerepszlem

engem látsz, én állok itt, nem te,
az én istenem ezt a színpadot
nekem teremtette,

irigykedj bátran, már nem számít,
elmúlt életed nagybetűs álma,
és most sem miattad jöttök
az Irodalmi Humorfesztiválra,
ide, Gyálra,

szóval nagyképű vagyok, ez meglehet,
de szólj a szervezőknek,
hogy ha legközelebb is engem hívnak,
akkor drágábban adják a helyjegyet,

mert amit én csinálók itt,
az nem szentbeszéd,
jó lenne, ha méltóképpen
köszöntenéd bennem
a költészet Hajdú Péterét,

szép vagyok, jó a kiállításom,
ráadásul rímekben beszélek,
mire pedig ezt a mondatot befejezem,
addigra az Esti Frizbiben,
eltávolított szülőcsatornán keresztül is
rohadatul költőien adok életet
három hátrányos helyzetű tevének
– élőben,

nekem hozza a csomagokat a Joolopukki,
nekem tervezi legszebb kollekcióit a gukki,

nekem termel éjt nappallá téve
portugiesert a Vylyan,
innen is üzenném nekik,
hogy az utolsó ajándéküveg alján
már csak nagyon kicsi van,

az egész IT szektorban
nekem születik a céges előremenetel,
és a Balaton Soundon reggel nyolckor
tízezer ember még mindig nem Tiestónak,
hanem nekem szeletel,

és ha Obama az Iszlám Állam elleni
háború részleteit ecseteli,
akkor jobb, ha tudod, hogy valójában
nekem tart egyetemi kiselőadást
Árvai Péter meg az egész Prezi,

engem hív föl a férjed, ha besül,
vagy csak egyszerűen nem megy neki,
rám akar hasonlítani
a spermabankban az összes geci,

a hercegnők utánam
pisilnek olajat,
de miattam nem büfiznek
és nem is kakálnak,
ráadásul miattam vannak
esténként bűnös gondolatai
számtalan hívő katolikus,
konzervatív anyának,

nekem gyűjtöget az összes utcasarkon
az összes hajléktalan,
nekem ad hálát mindenki,
akinek hajléka van,

hallod, három hete éjjel-nappal
miattam lázad az éter,
mert sírva adta át nekem
a legköltőibb slammer címét
a Simon Márton,
és most biozöltség-termelőként
tengődik Biatorbágyon,

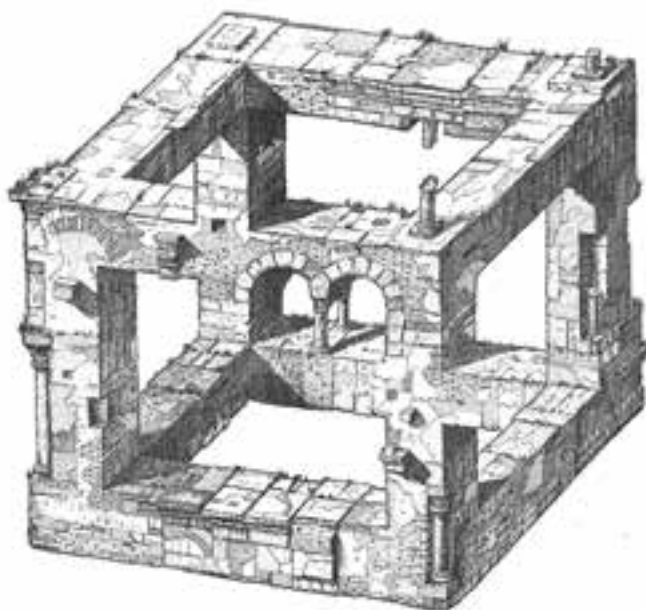
nézz meg minden kart,
nézz meg minden mellizmot,

azokban is folyton nekem
duzzad az erő,
költőnek lenni is éppen ezért,
és mit ad Isten,
éppen miattam lett menő,

és most nézd meg a seggem,
ez az igazán szexi falat,
ezt csókolta meg
Varga Viktor is,
nem pedig a Mona Lisa elé
erősített plexifalat,

nekem oszlik tápanyaggá
az onnan kijövő trágya,
és hogy Viktornak azt is
meg kell csókolnia,
az nem alku tárgya,

mert végül is miattam lett szép,
ahogy égre kelt az éji folyó csillaga,
pedig én csak egy szaros slammer vagyok,
miért is érdekelne engem a költészet maga?

Fal V. (2009; rézkarc; 458x347 mm)

VÁRKERTI JULISKA, avagy a szerelmi bűzfészek

Szereplők:

Juliska, vécésnéni

Melinda

Zsombor

Kata, kamaszok.

Játszódik napjainkban, Gyulán, a Várkert mögötti nyilvános vécé előtt.

JULISKA:

Válság van, akármit motyognak.

Mindenki bokorba potyogtat.

Főzhetek Ilonkát, Sárát,

Fűzhetek Leventét, Ábelt,

Egyik sem dob itt egy sárgát.

Egyik sem fektet itt kábelt! *(észreveszi a közelgő Zsombort és Melindát)*

Erre tessék, erre tessék!

Jöjjenek erre, kedveskék!

Nálam fészket rakni jó,

S hozzá extra akció:

Kettőt vizel, egyet fizet.

Tiszta szívvel hadd ajánljam!

Mért locsolna fagyalt, fűzet?

Sőt, itt ez a kuponfüzet,

Amelyből most idézek:

„Ha tízszer volt dolga nálam,

Egyszer ingyen bidézhet!”.

MELINDA *(Zsombornak)*:

Beszaladok.

JULISKA:

Ez a beszéd!

Kuponfüzet? Első pecsét?

ZSOMBOR:
Ez itt drága.

JULISKA:
Ilyesmire ne sajnálja!
Tengerillat, üde ózon,
S ha kívánja: videózom!

ZSOMBOR:
Hogy nyomja a vén bige. (*Melindához*)
Intézd majd a kéglibe’.

MELINDA:
Addig dehogy cígölöm.
Csurranjon a híg öröm!

(*Melinda bemegy a vécébe, Juliska követi*)

ZSOMBOR:
Ez valami trendi hepp,
Vagy csak női hendikep?
Amíg ott az alkalom,
Juszt sem akarom,
S ha csak pénzért van hova,
Rájön a szapora!
A lányok:
Titokzatos lények.
Belátok
Valaha belétek?
Melindára Katát azért cseréltem,
Hátha őt majd végre jobban megértem.
De kérdem:
Miért nem?
Egy működik úgy, ahogyan reméltem:
Melinda nagyobb mellben, kisebb fenékben,
Jobban esik kefélnem.
Mindegy, ezzel egyelőre beérem.

KATA (*kocogva jön; döbbenten*):
Zsombor!

ZSOMBOR:
Kata!

KATA:
Most jövök a futásomból.

ZSOMBOR:
Hát ez aztán überklafa.

KATA:
Mit keresel te itt?

ZSOMBOR:
Te meg a hülye kérdéseid.

KATA:
Ne bénázz már, ne játsszad a pocokot!
Kilested, hogy mindennap itt kocogok,
Ezért botlunk egymásba.

ZSOMBOR:
Fussál, ne légy megfázva.

KATA:
Két hete, hogy leléptél,
Úgy éreztem, elég tré
Dumával, hogy időt kérsz,
Minthogy túl pörgős a tempóm,
Túl korai még a templom,
S szegény Zsombor kidőlt. Kész.
Retek voltál, ritka állat,
És tessék, most itt talállak!

ZSOMBOR:
Ezzel épp csak az a guzmi...

KATA (*közbévág*):
Pont itt vágytál randevúzni?
E béna trükkért ne szabadkozz,
Légy már hűtlen a szavakhoz!

ZSOMBOR:
Nem rád várok, nem leskelek,
Nem temiattad lebzselek.
Lehet innen húzni,
Uzsgyi!

KATA:
Mi a tökér'
Vagy te gyökér?
Tudod, azért ez a gáz:
Ideállsz, hogy lealázz,
Kiröhögj, te híg ganéj,
És nélkülem vígan élj?

ZSOMBOR:
Mindig ez volt balvégzetem,
Hogy rinyálj és balhézz nekem.

KATA:
Miért hiszi minden tahó
Azt, hogy ő a Mindenható?

ZSOMBOR:
Kocog, jár vagy andalog:
Mindegyik nő agyhalott.

KATA:
Lehet, hogy egy lotyód van
Odabent a klotyóban?
Pedig hányszor fogadkoztál:
Nem nézel más bigére te!
Este, mikor fogat mostál,
Kiköpted az ígéreted!

ZSOMBOR:
Sok a szöveg, drágaságom.
Ne sugározz dráma-sávon,
Nem hangolok megint rád!

KATA:
Megkérdeztem Melindát...

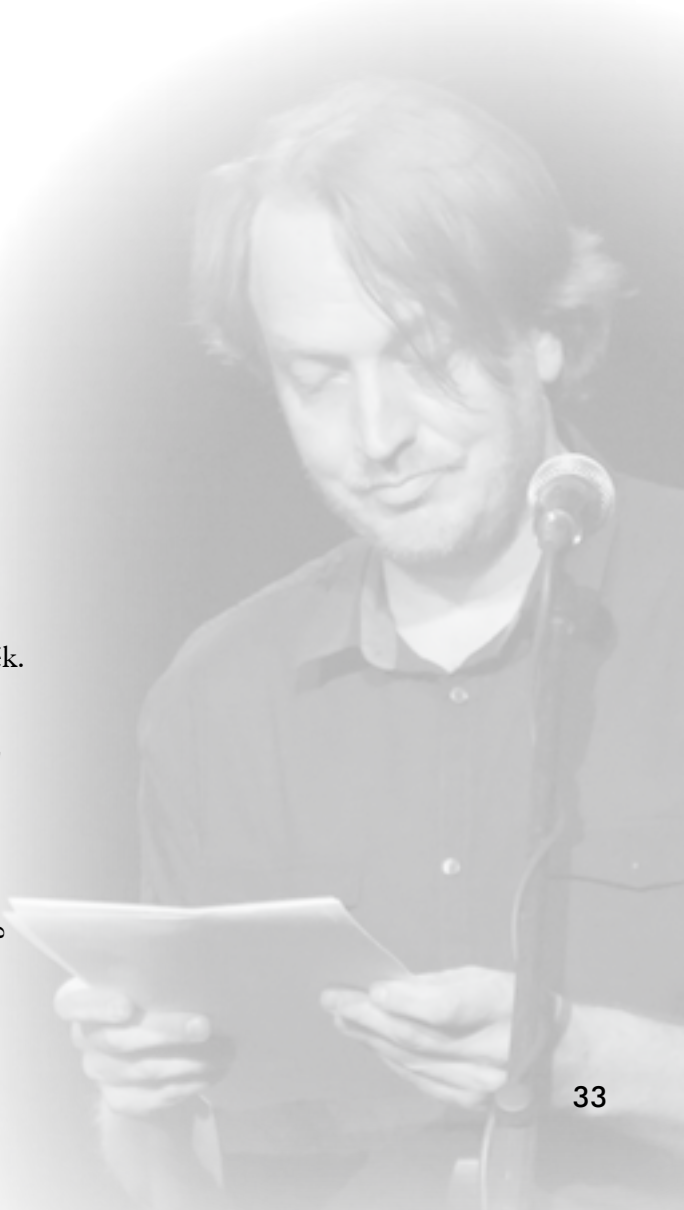
ZSOMBOR (*döbbenten*):
Melindát?

KATA:
Mi mindennek lepingált!
Suttyó vagy és rohadt alak,
Nehogy visszafogadjalak!
Nem is! Előbb meggebednék.

ZSOMBOR:
Dolgoztasd a seggedet még!

JULISKA (*jön; Zsombornak*):
Csak nem jön be vendégül?
Szükségével nem békül?
Feszül csak, míg megkékül?

ZSOMBOR:
De elvontunk kend nélkül!

KATA:
Hogy beszélsz a nénivel?
Neki is csak élni kell!

JULISKA (*Katához*):
Nem kukkant be, kedveském?
Meglocsolná kertecském,
Kertecskémben vedrecském.
A barátja befizeti...

ZSOMBOR:
Na, azt azért meglesném.

JULISKA:
Privát fülke, jó nagyon!

KATA:
Nem feszül a hólyagom.

JULISKA:
Üljön csak rá, jön a liter,
Vagy pottyantson analiter.
Intézzé el, ha ami kell,
Nem tömődik ama lik el.
A másik is mióta bírja.
Ül, míg kitart a papírja.
Kétszáz lapos az a rolni,
Ha nem kezdi pazarolni,
Kitart egész lombhullásig.

KATA:
Milyen másik?

ZSOMBOR:
Semmilyen!

JULISKA:
Aki betért sebtiben.
Húsz perce, hogy bent pihen.
Gyökeret vert ott a deszkán.

ZSOMBOR:
Jól van, nyanya, elég lesz mán. (*Katához*)
Ne hallgass e süketre,
Inkább távozz ügetve.

KATA (*Zsomborhoz*):
Szégyelled az új csajod?

Ilyen könnyen le nem rázol! (*Juliskához*)
Épp most futok a menzáról,
És a gyomrom úgy sajog!

JULISKA:
Jobb lesz annak ideki,
Ha a bele kiveti.

ZSOMBOR:
Nincs új csajom! Nincs! Nem fogod?

KATA:
Mit topogsz itt? Mondj egy okot!

ZSOMBOR:
Idevárom egy spanom.

JULISKA (*Katának*):
Egy kislánnyal érkezett,
Aki épp most mos kezét.
Nem szánja a szappanom.

ZSOMBOR:
Nem tudom, kiről karattyol!

JULISKA:
Bent csücsült két fertályig ott.
Ha eldugult a garat, jól
Nézek ki, hívhatom az elhárítót.
Csak viszik az ember pénzét.

ZSOMBOR (*Juliskának*):
Teperjen a búsba, vénség! (*Katához*)
Te meg tiplizz a lábadon!

JULISKA:
Rabló minden vízszerező!

KATA (*Zsomborhoz*):
Megnézem, ki zizzen elő,
Ne reméld, hogy alább adom! (*Melinda előjön; döbbsenten*)
Melinda!

MELINDA (*Katához*):
Katám!

ZSOMBOR:
A két csaj most befingat, apám!

KATA (*Melindához*):
Te meg Zsombi?

MELINDA (*Katához; háritón*):
Én meg ez a beteg zombi?

KATA (*Melindához*):
Ne kamuzzál! In flagranti!

JULISKA:
Ez aztán a cifra randi!
Fogyasztja a szüzeket?
Ez már valóságos gárda!
Váltson kuponfüzetet –
Ennyi nővel nem is drága!

ZSOMBOR:
Fékezze a gyors elánt.
Nincsen dolga sehol másutt?

JULISKA:
Megnézem a porcelánt,
Bírta-e a nagynyomásút. (*bemegy*)

ZSOMBOR (*kínos csönd után*):
Bocsi, csajok, pisilek. (*bemegy*)

KATA:
Zsombor ezzel kisiet!
Ha balhé van, lelécel.

MELINDA:
Görény. Mondtam elégszer.

KATA:
Ne fikázd! Ez zselé csel!

MELINDA:
Na, beszéljünk csak tisztán!
Azt hiszed, a hapsidat
Fognám és elcsakliznám?

KATA:
Rohad, mint a habszivacs
A barátság, ha megszeged.

MELINDA:
Éppen a te exedet?

KATA:
Lebuktatok, ne feledjük!
Csak budira jártok együtt?

MELINDA:
Mi van? Be vagy tépve, te?
Miért kavarnék épp vele?
A hülyeség képlete.

KATA:
Mert agyban nem lexikon,
De agyban egy szex-ikon.
Pörög, mint a motolla,
S nem köhög a motorja.

MELINDA:
Elgurult a gyógyszered!
Vele mi másért fagyiznám,
Mint átnyomni az agyizmán,
Hogy téged még hogy szeret!
Ezért ültünk egy presszóba'.

KATA:
Ennyi történt, becsszóra?
És? Mit mondott, mi az ábra?

MELINDA:
Ne túrázz már, vedd lazábbra!
Aztán, erre sétálva,
Kinyögte: a rémálma
Ez a mohó hapsi-falás,
Ahogy tepersz utána.
De rámjött a hascsikarás.

KATA:
Ha tojnék rá, nem utálna?

MELINDA:
Egy pasit se delejezel
Azzal, hogy a neje leszel,

KATA:
Ja, lehet, hogy buta voltam,
S ezért ez a kan-angyal
Felhagyott a kalanddal,
S azóta se kupakoltam.
Mostanában rossz nagyon,

Magam maszírozgatom.
Csak Zsombi az ideálom,
Őt várom, hogy ki-be járjon!

MELINDA:
Húzd a csíkot,
Cica, rajta,
Tűnés innét azonnal,
Ha a gyíkot
Kicsavarta,
Dumálok a fazonnal!

KATA:
De ha visszautasít,
És többet nem dönget engem?

MELINDA:
Akkor bízd rám a pasit,
És hagyd nekem tönkretennem!
Elérem, hogy belém essen,
S megszívatom, de rémesen!
Felcukkolom, s ha rám izgul,
Kihajítom szálámistul!
Becsukom a terpeszem,
S amíg les csak debilen,
Előkapom mobilom,
S elcsattan egy gatyás kép,
És azt vicces hatásképp
A facebookra felteszem.
De ha innét nem tiplizel,
Úgy éljek, hogy estig vizel.

KATA (*boldogan*):
Wow! Bocsásd meg a ricsajom,
Nincs nálad jobb bari-csajom! (*elszalad*)

ZSOMBOR (*előjön*):
De lassan ment el Kati –
De ez nála alkati.
Benyelte, hogy velem kavarsz?

MELINDA:
Ne legyél már ilyen nagy arc!
Itt hagyta a lekvárban!

ZSOMBOR:
Amíg lelép, megvártam.

De hiába szalad erre,
Ha nem rogysz a szaniterre,
S nem kuksolsz a fürkében.
Mért nem nyomtad fürgébben?

MELINDA:
Te bújtál a piszoárba!

ZSOMBOR:
Nem kell ez a pszichodráma!
Úgy utálom ezt a műsort,
Odabent csönd s finom hűs volt.
Hangulatos zene, béke,
Pálmafás táj, színes poszter –
Ez a férfi menedéke,
A csajok csak ócska pótszer!

MELINDA:
Ne tököljél, húzzál vissza,
Te ványadt klozett-giliszta!
Zsibbadj rá a csészére,
Légy az élet császára.
Sőt: csípd fel az öreglányt,
Húzd csak fel a vén vekkert,
Ha magára fülig ránt,
Az lesz majd az édenkert!

ZSOMBOR:
Állj le, ne légy féltékeny,
Játsszunk közös térfélen!
Ha nem lesz több lelki élet,
Az ágyadig elkísérlek,
Pörgessük a testiséget.

MELINDA:
Pörgessed a nénikédet,
Míg eljön a végítélet!
Azt képzeled, alád fekszek,
S élvezed a talált szexet?

ZSOMBOR:
Akkor csumázz csalánt, cseszd meg!

JULISKA (*kijön kétségbeesve*):
Jaj, a kagylóm! Repedt, ázott!
Belé hányszor repetázott?
Sorozta, mint a jégeső!
Hol bírja ezt egy gégecső?

ZSOMBOR (*Juliskának*):
 Mit sír? Volt egy toalett.
 Ma meg saját tója lett!

JULISKA:
 Átengedem telekáron,
 Ha állják a fele károm! (*Melindának*)
 Úgyis elhúz a csődörén,
 S nekem mi jut? A csőgörény!

MELINDA (*Juliskának*):
 Én magával nem veszekszem, (*Zsomborra mutat*)
 Őt fűzze, ő ül a stekszen!

JULISKA (*Zsomborhoz*):
 Uram, ugye megsegél?

ZSOMBOR:
 Majd a saját seggemér'!
 De az övé volt, mi tombolt.

MELINDA:
 Mekkora surmó vagy, Zsombor!
 A francba húzz el, te faszari!

ZSOMBOR:
 E budi után az egy szafari!
 Elrohanok Katám után.

MELINDA:
 Ne lepődj meg, ha tán utál!

ZSOMBOR:
 Lehiggad, ha megrakom,
 S van is bennem kedv nagyon.
 Amióta szaladgál,
 Fogy róla a valag-háj,
 Sokat dob az alakján.
 Te meg zabálsz, mint egy teknőc.
 Rossz nézni, hogy seggben megnősz.

MELINDA:
 Hazamegyek, rohadt mocsok,
 Csókod után fogat mosok. (*elrohan*)

ZSOMBOR (*Melinda után int*):
 Nem fogyott le fitosra,

Hogy a belét kifosta.
Nézze, hogy csámpáz a csülkin!

JULISKA:
Belbecs a fő, nem a kulcsín!

ZSOMBOR (*elmereng*):
Igaza van, vén satrafa,
Kell az a kis romantika,
A férfinak, bár nagy strapa,
Az után kell rohannia.
Azért bírom titkon Katát,
Mert az ősök diplomaták,
S így nem csak egy félórára
Mehetek a kérőjára.
Van úgy, hogy csak tévét nézünk,
De gyakrabban dévédézünk,
Ott van minden lemezem.
Talán ez a szerelem?
Na, futok, aztán reszelem! (*fölnyenesen*)
Ja, volt még egy kisdolog.
Itt egy százas. Slisszolok. (*elszalad*)

JULISKA:
Az ifjúság: tarka varázs,
Csókos, bűvös létöröm,
Én a bűzös lét törlöm,
S mi vár még? A szarkaparás,
Így lesz s így volt ezelőtt. (*sóhajt*)
Felhívom a szerelőt. (*kimegy*)

(VÉGE)

Alvinczy Nárcisz, a költészet egere

(Hódolat T.S. Eliotnak!)

Egy híres költőnél lakott szegény Alvinczy Nárcisz.
Egy angol költő volt... No hisz – elég bolond, ki mást hisz!
Nem volt Arany, Kormos, Weöres – nem hívták holmi Kafnak!
Komor, kimért volt, s hűvös is, mint vén, oxfordi paplak.
Nem volt magyar költő s egér, miként Alvinczy Nárcisz,
Ki persze versben hirdetett ígét, s ha bárki mást hisz –
Magyar volt, s pláne jó egér... Csak oly levert, lehangolt!
Londonban, pállott ködben élt – ciccentve perfekt angolt.

Angol költőnél alkotott s lakott Alvinczy Nárcisz,
S egy angol költő is nyomaszt, ha hírességre vágysz is –
Hogy is hívták? Feledte már... Talán Tamás? Thomas? Ó,
Mindegy! Nem volt barátkozó – csak macskákkal komázó.

(De ha este a gazda, a ház ura annyira flegmán
Távozik, angolosan le-lelép, fura partira megy, tán
Ki-kiruccan a kósza cicák puha farkát megsimogatni –
Táncol Nárcisz a lyukban... A munkaörömből lesz bizony annyi,
Hogy Nárcisz alig, de talán ki se bírja – csak írja a verseket egyre!
Így hat az ihlet a lelkileg újra betelt egerekre!
Kanyaroghat a kedv, ha a vers meg a rím megered!
De poéta, ha brit – sose bír egeret.)

Az angol úr rühellte rég... Búsult Alvinczy Nárcisz –
Hiába vagy költő s egér, ha kedvességre vársz, hisz
Úgysem becsül meg kollegád: szigorkodón kioktat!
Így járt Nárcisz – s a kiscicák mögötte jót vihogtak.

Az angol leckéztette, majd meg-meghajszolta Nárciszt.
Egérlyukára gúnyosan kiírta azt, hogy: ARTIST!
Bár ez baráti gesztus is lehetne... Ám lenézte –
A nagy Tom úgy frusztrálta őt, hogy Jerrynek becézte.

Egy angol árnyékában élt és írt Alvinczy Nárcisz.
A szóművészet hasznos és szép, ha mindig árt is.
Ha Nárcisz rágt a önmagát, a vers titkába rágott –
Remekre rágt a rímeit, s Amerikába vágyott...

(Jaj, Amerikába, csak Amerikába kimenni, hajózni!
Megéri – egéri szerencse feledni, mi bánt, s ami rút!
Ropogóbb a kenyérhaj is ott – meg a csipsz, meki, tócsni!
Megéri a préri, ha vár Mickey Mouse, s elegáns Hollywood!
Jaj, Amerikába, csak Amerikába, csak ott vár rám a Szabadság!
Várnak a szőke cicák Nevadában, s tán levadásznak a sztár, laza macskák!
Jobb Amerikában, ahol autós kocsisor rohan át!
Odavágják a szív, az egéri – megélni a kor rohamát!)

Az angol úr kileste, hogy mit írt Alvinczy Nárcisz,
S rászólt: „Nos, nem túl ötletes, hogy folyton messzi vágysz, hisz
Attól tartok, hogy mindenütt, lábad bármerre bolygott –
Te költő s jó egér maradsz.” Így mondta, míg somolygott.

„Egy angol költő nem beteg s galád! (Gondolta Nárcisz.)
Csak politikus, pap, finánc, rendőr, doktor, számár hisz
Ilyet poétákról... De hát a bölcs Tamás se dőre –
Többször pudingra invitált, majd sörre meg *cheddar*-re!
Egy angol költő pont olyan, mint én, Alvinczy Nárcisz –
A képzelet s a gondolat szintjén, ha nincs is, átvisz!
Vagy mégsem... Ámde verset ír, bár angolul, Tamás is –
Ha náthás, prüszköl, szürke: épp olyan, mint én, ha más is.”

Cincilla Présli, drága!

(*Alvinczy Nárcisz költeménye*)

Cincilla Présli, édes!
Cincilla Présli, drága!
Amerikának álma, te
Hollywood szép virága!
Te filmiparban sztáregér,
te messzi, mint a préri –
betöltesz, mint ezer mozit,
engem, Cincilla Présli...

Ki lát, veled van, átkarol –
tán boldogabb egérhím...
Nekem futó filmkocka vagy –

másnak pazar, megélt film!
 Ha Oscar-gálákon libegsz,
 ezer szempilla nézli –
 nekem tévéből integetsz,
 szívem, Cincilla Prézli!

Megnéztem összes filmedet –
 százszor, Cincilla Prézli!
 Szívemben ily szerelmi vágy
 talán nincs is – csak érzi...
 Cincilla Prézli, édes!
 Cincilla Prézli, drága!
 Te távol álmod édene,
 Hollywood szép virága!

A Sajtkirály, Rágpontfenn és Surmoó, a rendőrmíniszter

Rágpontfenn fecnije Fadruszhoz
(Surmoó egérrendészeti gyűjteményéből)

Nehéz egérmesét írni,
 Ha nincs hozzá kezdőmondat –
 Se mondandó, se tanulság,
 Amit akárki levonhat...
 Ám a világ példázattá,
 Szavakká alakul át –
 Hanem vigyázz, Fadrusz druszám,
 Jól megrágd a fabulád!

A Sajtkirály balettozó fabulája
(Surmoó egérrendészeti gyűjteményéből)

A francia sajtok földjén,
 Hol mindenki sajtot faldos,
 Uralkodott a Sajtkirály –
 A Tizennegyedik Sajtos.

Franciául úgy hívták, hogy
A Nagy Szurikatorz! Ó,
Szerette őt minden egér,
Agár s úri vadorzó...

Szerette őt minden rend, rang,
Véreb, macska vagy róka –
Oroszlános fejbúbján
Fénylett csavart paróka...

Éljenezte Párizs, Vertszáj,
Sajtbor, Sajtmány vidéke –
Egérnépre csak véle szállt
Harcos királyi béke!

Őt csodálták... Körülötte
Urizáltak ebecskék –
Cicákról sem mondható, hogy
Kutyaszámba se vették.

Ajnározták a Sajtkirályt:
„Minő kedély, bölcsen nyers báj!”
Bármely gáláns ünnepségén
Érte habzott körben Vertszáj!

Ájuldozott cicus, mucus,
Száz udvari csaholló,
Midőn ellejtett előttük
Táncolva, mint Apolló!

Mert Apolló a Sajt, a Tánc,
S Művészetek istene –
Mert Vertszájban folyton fakadt
Műélvezni friss zene...

Balettből ha balul lépett –
Hibázott Nagy Szurikatorz?
Nem! Sosem volt ő botlábú, sem botfűlű –
Nyilván, csak a muzsika torz!

Tapsolt tacsó, uszkár, kandúr,
Sok udvaronc pocok, patkány...
„Hadd pörögjön a Sajtkirály –
Csak sajtukac mozog lanyhán!”

Siker, taps Tizennegyedik
Sajtosnak is csak kijárt –

Üdvözültek, akik látták
Táncolni a Sajtkirályt!

Surmoá rendőrmíniszter megjegyzése
(*Ófelsége, a Sajtkirály figyelmébe!*)

(Sanda Rágpontfenn, a költő,
Ki pimasz és kegyetlen –
Ilyesmiket írt Párizsban,
A víg Majré-negyedben!
Javaslom – alávalóvá
Tán aligha javul át!...
Töröljük a Költészetet!
Tiltsuk be a Fabulát!)

Márszeji víg egerek hadimarsa

Amidőn (hogya mondandómat franciául kezdjem)
Megunták, hogy kutya-macska rájuk fenekedjen –
Fellázadtak az egerek... S akkor sok nagy baj volt
Párizsban, mert bezárt minden szalonnabolt, sajtolt.

Koplalgattak az egerek... Eleség fogyóban –
Egy bűdös sajt sincs a spájzban, az egérfogóban!
Földühödtek az egerek... Na, ha úgy volt – jól van!
Párizsban nagy fortyogás lett macskabugyogókban!

Menekül az egérkirály, Tizenhatodik (XVI.) Sajtós,
Franciául: Szuriszez... És a sok udvarnok sajtós...
Fut rokonság, lyuksógórság, komaság, rettyerutya –
Pótkincstárnok, urambátyám, szent kandúr s henye kutya!

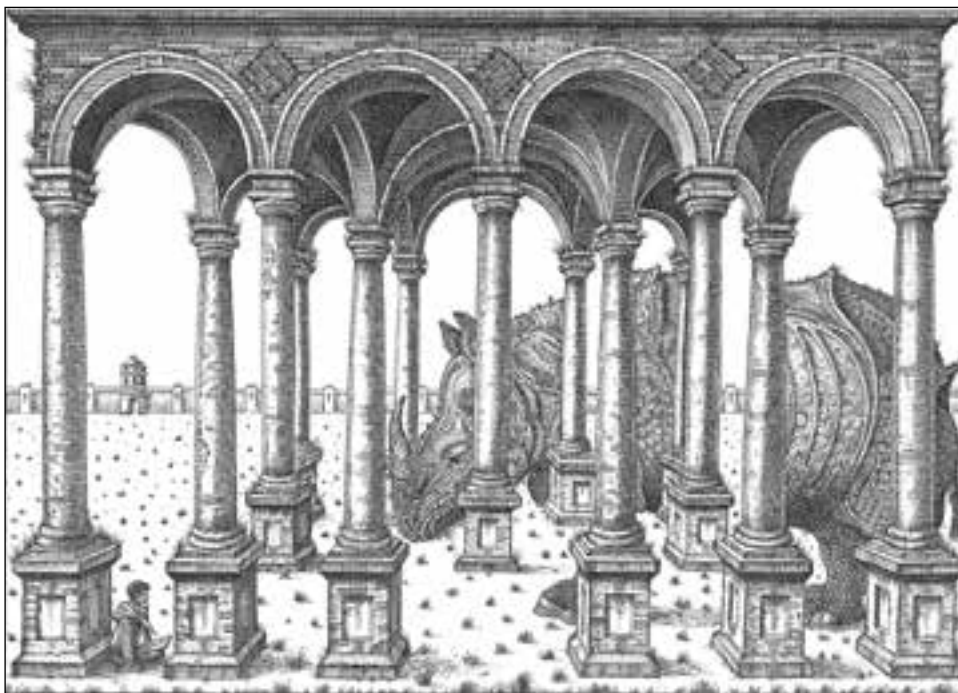
Párizs kiált: „Ne fuss, állj meg, Tizenhatodik (XVI.) Sajtós,
Franciául: Szuriszez... Most külső ellenség faldos –
Rajna mentén macskák nyelve orvul, hátulról nyaldos!
Szép Egérhon Macskahon lesz – szálíg elveszünk! Sajnos.”

Párizsban a hőz egérség hájszen rittig segélyt kért –
S Rágszburg felé maséroztak márszeji víg egérké!

Párizsban légy egérkirály! Nagyon vacak muri lesz –
Jaj neked, Tizenhatodik (XVI.) Sajtós, azaz: Szuriszsz!

Párizsba bévonultak a márszeji víg egérkék –
Lengett a kék-fehér-vörös meg a piros-fehér-kék!
Fejükbe csapták a harcban kiviselt piros sapkát,
Indulót is fújtak hozzá, s íziben kinyomtatták:

„Lázong a hant, dől szét a pátriánk –
Leszúrt dög már, épp alig él...
Kandúrunk bős haddal vág miránk –
Vérdandár szaglanc, farkig ér!
(Vérdandár, ha szaglanc, farkig ér!)
Zsarnok szél fúj tiráni pampán,
Gyűl síri macska ellenünk –
Ránk tör, s mi harcban elleszünk!
Egérnép! Nincs mit várni bambán!
Fegyverre, egerek!
Forrong a Macskahon!
Harcon harson:
„Egér nem tűr!
Már győz a pocikön!
Bár bős a hatalom!”

Rhinoceros II. (2008; etching; 360x490 mm)

Másolat ki nem adható

Nyár vége volt, a számítógémem képernyőjére ragasztva sárga kis cédula figyelmeztetett, hogy hét-főn fel kell hívnom a Hivatalt. Ha ezúttal sem sikerül elérnem őket, gondoltam, akkor ugrott a gyerek iskolakezdése, és nem elég, hogy koraszülött volt szegény, most még évet is veszít majd a tehetetlen anyja miatt! Húszévesen fog leérettségizni és behozhatatlan hátrányokkal indul az életben, és mind-ezért én leszek a felelős. El kell érnem a Hivatalt, bármi áron.

Előző héten többször is telefonáltam nekik, de soha, senki sem vette fel a kagylót. Előző szerdán, amikor a honlapjuk szerint félfogadási idő volt, oda is mentem az épülethez, ahol azt olvashattam, hogy a Hivatal jelenleg zárva tart, de hónap elejétől ismét a szokott félfogadási időben várja a kedves ügyfeleket. A honlapon az ideiglenes zárva tartást nem tüntették fel, igaz, a nyitva tartást is rosszul - ám ezt akkor még nem tudhattam.

Hivatal I. bejáratához széles lépcsősor vezetett, de az épület meglepően kihaltnak látszott. A köpenyes portás nézte egy ideig, ahogy az alumíniumkilincset rángatom, aztán előkecmergett. A kaput résnyire nyitva közölte, hogy nincsenek nyitva, a félfogadás rendje megváltozott. Nem is azért jöttem, válaszoltam nyájasan, hogy féljek, vagy hogy fogadjak. A portás kissé tágra nyitotta az ajtót. Én, folytattam a kiáradó hagymaszagban, mindössze Hivatal II. új székhelyéről szeretnék érdeklődni, pontosabban az új helyen működő új ügyosztály elérhetőségéről.

A portás megenyhült, hiszen aznap én voltam az egyedüli ügyfél, akit elhajthatott, márpedig aki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli. Felfirkantott nekem egy telefonszámot.

Az utcasarkon elővettem a mobilt, és felhívtam a megadott számot, felkészülve rá, hogy ott sem lesz kapcsolható előfizető. Meglepetésemre kellemes női géphang jelentkezett, elmondta, hogy Hivatal II-t hívtam, majd felajánlott nyolc menüpontot. Mivel a keresett ügyosztály neve és a tájékoztatás egyik pontban sem szerepelt, vártam a kezelő jelentkezéséig.

A női hang elmondta, hogy a keresett ügyosztály mely mellékállomáson érhető el, és hogy átkapcsolni nem tud, de ha ezt a számot újra tárcsázom, a melléklet kérve a megfelelő helyet adják majd. Fel tudja írni? – énekelte.

Hazaérvén az egész délutánt telefonálással töltöttem, ebédet és vacsorát nem csináltam, a keresett mellékre voltam rátapadva hatig, de egyszerűen nem válaszolt.

A páncélidegzetű központos hölgy, aki a hívások nyomán szinte személyes ismerőssé vált, azt javasolta, hogy menjek inkább be. Hivatal II. csak néhány megállónyira található Hivatal I-től.

Kedd reggel már Hivatal II. portáján álltam, azt az osztályt keresve, ahol azt a bizonyos papírt kiállíthatják.

A portás érdeklődött, egyeztettem-e előzőleg telefonon valakivel. Gondolkodás nélkül bólintottam, hogy természetesen egyeztettem, bizonyos Szabónéval. Úgy okoskodtam, hogy legalább egy Szabónénak minden ügyosztályon kell lennie egy ekkora intézményben. Lapozgatott egy könyvben, ráncolta a homlokát, majd tényleg felhívta Szabónét, és félrefordulva pusmogott vele. Megkaptam az engedélyt, hogy felmehessek az első emelet kétszázhetes szobájába.

Átvágtam az előcsarnokon, irigykedő pillantást vetettem a kezükben sorszámmal várakozókra, akik már mind tudják, melyik ablakhoz kell járulniuk, és felmentem a lépcsőn.

Nem lepődtem volna meg, ha a kétszázhetesben maga Franz Kafka ül az asztalnál és dedikál nekem egy könyvet, de arra is fel voltam készülve, hogy nem talállok ott egy lelket sem, vagy, hogy nincs ilyen számú helyiség.

Tévedtem. A szűk irodában maga Szabóné ült gondterhelt arccal.

Szabóné vagyok, mondta fel se pillantva. Vártam, hátha csak befejezi, amit épp csinál. Mikor már percek óta álldogáltam ott, megköszörültem a torkomat. Ha tudom, kockáztattam meg, hogy ilyen elfoglalt, bejelentkeztem volna előre, de sajnos ezen az ügyosztályon soha, senki nem veszi fel a telefont. Szabóné abbahagyta az írást, és csodálkozva rám emelte a tekintetét. Hát már hogy venné fel, hajolt vissza a billentyűzet fölé, amikor itt nincs arra munkaerő. Hiszen látom, hogy ő is mást csinál. És én, én mire várok itt, kérdezte kelletlenül. Bementam a gyerek nevét, és hogy milyen igazolás kell.

– Ez a neve? – vonta fel a szemöldökét.

– Ez. Így hívják.

Amíg a dossziét kereste, egyfolytában csöngött a telefon. Amikor Szabónét nagyon irritálta a csöngés, hátrafordult és kissé megemelte, majd lerakta a kagylót, anélkül, hogy beleszólt volna.

Lapozgatott, aztán arra jutott, hogy a kérdéses okmány még nyáron, a szabadságolások előtt fel lett adva ajánlva, de én azt nem vettem át. Érdeklődjek az illetékes postán – fordult újra a képernyő felé –, mert ide még nem jött vissza a küldemény.

Mielőtt tiltakozhattam volna, már a helyére is pakolta a mappát és jelezte, hogy a maga részéről befejezettnek tekinti a beszélgetést.

Kedd délután elzarándokoltam a postára érdeklődni, ahol azt felelték, hogy a levelet sem Hivatal II. címe, sem a címzett neve, sem a kézbesítés időpontja alapján nem tudják nekem előkeresni. Ez így kevés információ. Nekik az ajánlási ragszámra volna szükségük, annak alapján tudják csak ellenőrizni a rendszerben, érkezett-e ilyen levél, és valóban vissza lett-e küldve. Az ajánlási ragszámot csak a Hivatal tudhatja, forduljak hát hozzájuk.

Szerdán már ismét Szabóné asztala előtt toporogtam. Szabóné úgy nézett rám a monitor mögül, mint valami makacs szennyeződésre, amit nem sikerült lekefélnie a férje zakójáról. Sőhajtozva elővette a dossziét, és hosszas lapozgatás után kinyögte, hogy a küldemény az ő szabadságolása idején került postázásra, így az ajánlási ragszámot csak az a kolleganője tudja nekem megmondani, aki csütörtök délután lesz bent.

Nem hívhatnának-e fel, okvetetlenkedtem, azt a kolleganőt, vagy nem küldhetnék-e el nekem másolatban azt a papírt. Vagy nem lehetne-e kiállítani újra azt az igazolást.

Szabóné keze megállt. Dermesztő tekintet vetett rám, és azt felelte, hogy egy ilyen okmány nem sokszorosítható, újra nem állítható ki, csak külön kérvényre, hiszen az alkalmazottnak aláírásával kell tanúsítania, hogy azt egyszer már kiadta. A vak is láthatta, hogy Szabóné aláírása nem játék, nem is erősködtem tovább.

A csütörtöki reggel már Hivatal II. lépcsőjén talált. Aznap délelőtti merész célom az volt, hogy elérjem a kolleganőt, bizonyos Sz. Szidóniát, aki a nyári szabadság alatt Szabónét helyettesítette, és beszerezsek tőle egy aláírt papírt. Sz. Szidónia előadó, ha ez egyáltalán lehetséges, még lassúbb és még barátságatlanabb volt, mint Szabóné. Úgy látszik, tűnődtem, ide csak kövér nőket vesznek fel, akiknek Sz. betűvel kezdődik a nevük. Egy kerek órán át lapozgatott, majd közölte, hogy részemre ők soha semmiféle küldeményt nem postáztak, ezt ő, Sz. Szidónia, nyugodta állíthatja. Felvetette, hogy forduljak inkább Szabónéhoz, aki pénteken nem dolgozik, de következő hétfőn bizonyára készséggel áll majd rendelkezésemre.

Merész ötletem támadt, mint a filmekben a pilótának, aki látva, hogy a gép fara és szárnya levált, megpróbálja fejjel lefelé letenni a gépet. Közelebb léptem Sz. Szidóniához és belefogtam.

Lehet, hogy azt az igazolást, mondtam, mivelhogy nem postázták, és nincs nyoma sem a nyilván tartásban, sem a számítógépen, ki sem állították! Talán pont akkor vált szét Hivatal I. és Hivatal II., lendültem bele, talán éppen az én igazolásom kiállításának napján! Ebben az esetben viszont nem is másolatot kell kiállítani, hanem magát az eredeti igazolást!

Sz. Szidónia alig tudta követni a szárnyaló gondolatmenetet. Elbizonytalanodva emelte fel a fejét, és azt kérdezte, hogy jó, de ha kiállították, akkor hogy lehet az, hogy nem.

Hát ez az, lelkendeztem, hogy nem állították ki! És mi ketten, együtt, most kiállíthatjuk! Sz. Szidónia elgondolkodott: a szokatlan erőfeszítéstől szinte eltorzult az arca. Keresgélni kezdett a számítógépében az űrlapok között, aztán fakó hangon kérdéseket tett fel. Ki a gyerek anyja. Én, válaszoltam.

Jó, adjam oda a személyimet. Odaadtam. Hogy tudom igazolni, kérdezte, hogy én vagyok az anyja. Én szültem – leheltem elsápadva. Nem, nincs itt az eredeti születési anyakönyvi kivonata. De tudom a TAJ számát, itt a kártyája, bemondom a születési idejét, a születési és a jelenlegi súlyát, a lakcímét, és, esküszöm az élő istenre, pótlólag behozom gurulós kocsival az össze szükséges okmányt.

Sz. Szidónia azt mondta, rendben, most elég neki az, ami a feltétlenül kell. Adjam oda intézmény igazolását is arról, hogy a gyerek beiratkozott tanuló. Ezt nem tehetem, csuklott el a hangom, hiszen a beiratkozáshoz, ugye, az a papír szükségeltetne, aminek kiállításán mi most napok óta fáradozunk.

Sz. Szidónia homloka elfelhősödött: azt a gyereket már rég be kellett volna íratni, morogta, a múlt héten volt a határidő.

Nem idézem tovább a beszélgetésünket, megtettem ezt már sokszor, részletesen elmondtam mindezt a tanúvallomásomban is. Az előzményeket is csak azért vázoltam dióhéjban, hogy értsék: én nem akartam megölni Sz. Szidónia előadót!

A különös felindultság enyhítő körülménynek számított. Az ügyvédem többször is hangsúlyozta, hogy módosult tudatállapotban követtem el a bűncselekmény, hiszen egyébként igen nehéz, szinte lehetetlen valakinek levágni a fejét egy lakcímkártyával.

Hatodik évemet töltöttem itt a fegyházban, a gyereket viszont sikerült beíratnom. Nem volt egyszerű, de sikerült. Mivel az anyja börtönben ül, kedvezményt kap, szakkörökre jár, hetente egyszer pedig bejön látogatni.

Ha jó magaviseletet tanúsítok, szabadulhatok, mire elvégzi az egyetemet. Itt bent használhatok számítógépet, töprenghetek.

Mostanában prózát írok, regényt. A főszereplőmet Szabónénak hívják, bár a cellatársaim szerint, akiknek felolvastam már néhány részletet, ez nem elég karakteres név egy krimihez, sokkal jobb lenne például az Sz. Szidónia.

Ezen még gondolkodni fogok – időm van elég.

Vércsontpark

A vérem, a csontom, a park lenn.

A vérem paprikás krumplic, a csontom liszt, a park lenn Dreheres doboz.

Tegnap itt volt az idő, és rám fogta az arcom, mint egy fegyvert,
mondta, hogy tessék, legyenek vicces, én meg próbáltam nagyon, de nem ment.

Mit mondjak, túl több bevallhatatlan megszokáson?

Hogy egyre kevésbé fér a bőrömbe egy-egy elfojtásom,
hogy nem tudni, épp meztelen, vagy csak ruhában pornózik a király,
közben a náci homály még mindig népszerűbb, mint Váci Mihály,
és alakul a túlélőshow – zombiknak, bár közben, látod, az agy fél árú,
viszont láttam a boldogságot, lágy volt, és azt röfögte, hogy I love vajú.
Még veszett fejszék üldöznek ugatva, ha megharapnak, légydzi, nem lőnél le?
Csak a fából vaskereszt, csak a vega pörkölt, csak a nem valami nagy számok törvénye.

A vérem Hitlerszalonna, a csontom zaj, a park lenn Gellérthegey.

– Nekünk, kérem, elveink vannak – én elvagyok, te elvagy, ő elvan.
Csak néha elveszítjük az arcunk, orosz rulettben vagy vetkőzős pókerban.
Csak a fejünkhöz tartottuk viccből a semmit és látod, véletlen elsült,
csak lassan sértő, hogy milyen régóta szopjuk ezt, és még mindig mennyire petyhüdt.
Bennünk iramlanak az örök éjben ismétlést bámuló tegnapok,
csak fogd be a szád, és a távolságot, mint egy József Attila-díjat, megkapod,
ebben a főzőműsorban – zombiknak, ahol sztársemmit esznek a sztárevők.
Add az öngyújtód, éhen halt tűznyelők alszanak kinn, a ház előtt.
Add az öngyújtód, attól félj csak, hogy amitől félsz, előbb-utóbb mind megteszed,
És aki nem lesz Nagy Lászlót szavaló Rambó, lehet Notorius Big Mekk Elek.

A vérem télapó itt van, a csontom bálna, a park lenn rohadó fejes saláta.

Add az öngyújtód, most mindenki boldog benne, ilyenkor kell felgyújtani a tévét,
vagy lekapcsolni, aztán csak pislogsz, mikor lettek a hóherékből a hóhérek.
Én értem, hogy egy ekkora helyen kisebb cinizmus el se férne,
de komolyan muszáj minden reggel belerondítani a mosógépbe?
Megbonthatatlan megosztottságot követelek és egyenlőtlen jogokat örökre.
Eddig az ellenkezőjét akartam, igen, abból lett ez, az ennyire jött be,

hogy most a vérem bika előtt rázzák, a csontom koszos lepedő, a park lenn, mint a
pipacs szöszöske szára, zöld,
az agyam Tarr Béla-snitt, a szemem napfogyatkozás, az ég fentről a föld.

Kossuth Lajos farsangjai

1.

Micsoda úri esésű szövet
Begyakorolt léptekkel közelít
Jó Kossuth Lajos fejedelmi pózban
Idén Ferenc császárnak öltözött

A bálterem hangosan felröhög
Még a pápai követ is röhög
Ahogy a császár a nyakig felhúzott
Osztrák bőrgatyában ugrál bőfög

Úgy látszik hogy jó ötlet volt a farsang
Körülnéz és van még két Jellasics
Két Haynau kipirosított arccal
Pajzán verset szavalnak olaszul

Aztán jön egy lassú pocakos úr
– *Én akasztott ember akartam lenni*
De olyat itt sajnos nem látott senki
Ahogy beszél megfagyasztja az estélyt

Végül ki lett?
– *Az aki nem akartam*
Kossuth Lajos vagyok üdvözlöm felség.

2.

Láncon hozza a korcs Szvatoplukot
Fehér lovon nemesen közelít
Kossuth Lajos és elmosolyodik
Sikere van – Árpádnak öltözött

A bálterem hangosan felröhög
Tótocska hejj – és bottal odakúr
Szvatopluk fejére egy fejedelmet
Az alkirály rég nem röhögött ennyit

Úgy látszik hogy jó ötlet volt a farsang
A parkettán furcsán csúszkál a ló
– *Keleten lóval és bottal mulatnak*
Magyaráz Árpád bátortalanul

Aztán jön egy lassú pocakos úr
Már ahogy jön megfagyasztja az estélyt
– *Árpád vezér amíg itt ünnepeltek*
A hátunkba jötték a besenyők

Parancs kéne mit tegyünk hova menjünk
Mire Kossuth: *de pont a tószat előtt?*

3.
Kitömött has és mackós dörmögés
Kirúszozott tehénnel közelít
Kossuth Lajos horkant cammog szuszog
Idén Deák Ferencnek öltözött

A bálterem hangosan felröhög
Ő hitvesem Kehida a tehén
Két nap múlva a Burgban is röhögnek
Ez lesz a hír az Alpok túlfelén

Úgy látszik hogy jó ötlet volt a farsang
Bár Deákot hírből sem ismerik
Csak a tehén mentette meg a bált
Az ugyanazt jelenti olaszul

Aztán jön egy lassú pocakos úr
Már ahogy jön megfagyasztja az estélyt
– *A haza bölcse ha nem tévedek*
Nos mi a jobb: bölcsesség vagy okosság?

Ezt kérdezi és válaszol Kossuth:
Bocsásson meg épp az osztrigát hozzák.

4.
Micsoda úri esésű szövet
Kényszerzubbonyban fontolva halad
Kossuth Lajos arisztokrata pózban
Most Széchenyi Istvánnak öltözött

A bálterem hangosan felröhög
Rájár a rúd a szegény Stefi grófra

A lelkében valami eltörött
Szülőhelye Bécs is rajta röhög

Úgy látszik hogy jó ötlet volt a farsang
Háborúk tépte szegény olaszok
Nagyon régen nem kaptak semmi jót
Jó hogy értik a viccet olaszul

Aztán jön egy lassú pocakos úr
Ahogy beszél megfagyasztja az estélyt
– *Széchenyi gróf nézze csalódtam önben*
Megőrülni? Kérem ön felelőtlen

A hazánk önt roppant nélkülözi.
Mire Kossuth: *más dolgom van, köszö.*

5.
Nyílik az ajtó és ott áll Kossuth
Jelmez nélkül feltartja ujjait
Kilenc ujjbáb rabruhában bilincessel
Idén ő a kilenc akasztott ember

A bálterem hangosan felröhög
Elöl nyerít a dózse unokája
Micsoda ötlet táncolnak a bábok
A közönség tapsának ritmusára!

Úgy látszik hogy jó ötlet volt a farsang
A hüvelykujjat kapta Damjanich
Melyik is ez mellette? Fingja sincs
Ne lökdöss már – mordul rá olaszul

Aztán jön egy lassú pocakos úr
– Ahogy kérdez megfagyasztja az estélyt
Kormányzó úr jól számolom kilenc?
Az ön ujjain ennyi a fegyenc

Maradt egy ujj figyelje csak ez itt.
Mire Kossuth: *hát kapja be tövig.*

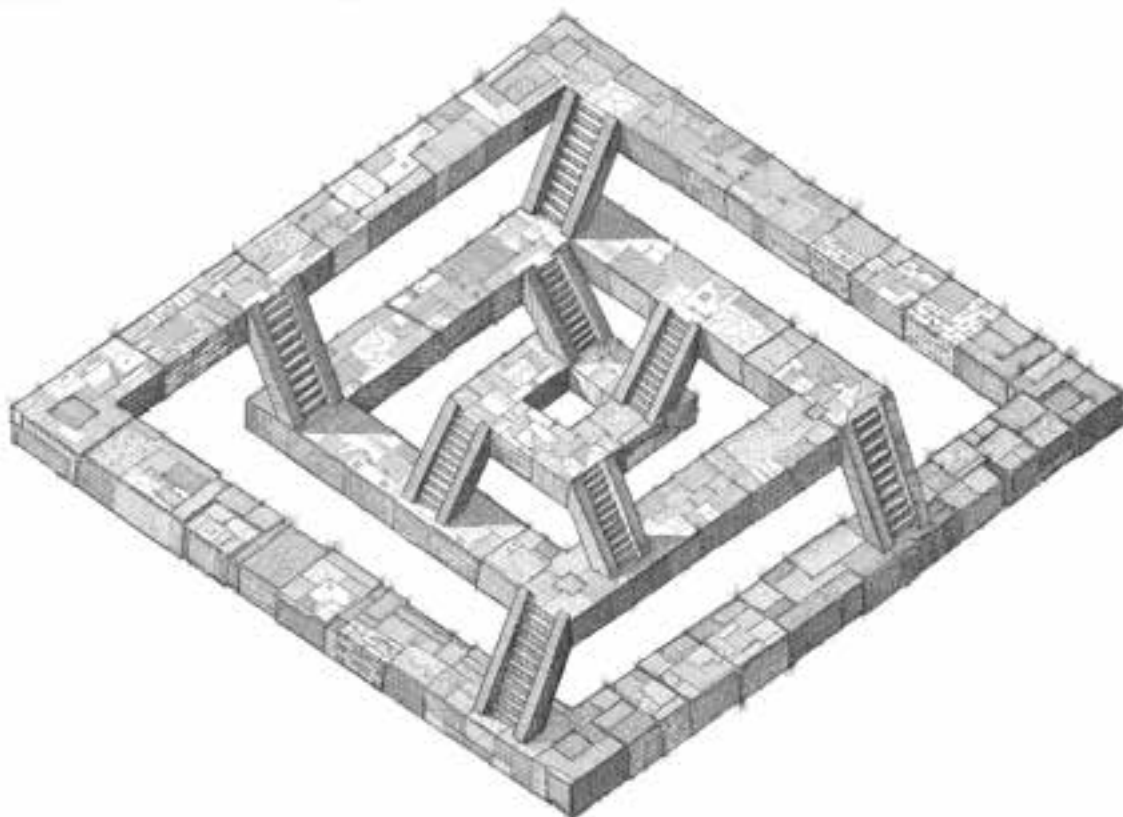
6.
Szinte gyöngyházmarkolatú öregség
Kilencvenkét évesen tolószékben
Jön Kossuth Lajos őszén boldogan
Mint akinek jelentősége van

Mint aki nem egy sáska mint kinek
Rolex helyett elég a Nap állása
Mint ki saját szobrában nem lötyög –
A bálterem hangosan felröhög.

Úgy látszik hogy jó ötlet volt a turné
Bár életművet nyilván nem teremtett
Voltak nagy kesergések kacagások
S közben meg lett tanulva olaszul

Végül jön egy lassú pocakos úr
Már ahogy jön megfagyasztja az estélyt
– *Lajos én már nem kísértelek többet*
Csak magadra hagylak ebben a percben.

– *Az jó mert a poénokból kifogytam*
S egy nemzeti nagyság sírjába fekszem.

Fal I. (2015; rézkarc; 458x347 mm)

Vezesd még egyszer...

Alig egy fél éve kötöztem ki Csíkszeredából Pestre, s há felhí Berci keresztapám, hogy van neki egy erőst jó komája, Incze Áron bá, s hogy az Budapestre akar menni, nezelődni, de kéne valaki, aki kalauzolja cseppet, mert életjiben nem vót ilyen bűhnagy városban.

Na mondom, epeg egy ilyen székel dinozaurusz hiányzik a nyakamra. De Berci keresztapám elkezdett rimánkodni, hogy szegény öregesckének a felesége megkerált, eladta mindenét, házat, földet, erdőt s ez az egy vágya van, mielőtt magát a nagy keserűségibe felakasztaná, hogy egy hetet úgy éljen, mint az urak, Budapestben.

Na mondom, engem akkor is hagyjanak ki ebből az egészből, mire Berci keresztapám ordítózni kezdett, hogy így meg úgy, s én neki azóta engedelmeskedéssel tartozom, mióta engem a pap orra alá tolt s az engem meglocsolt, én meg ötet. Mit tehettem mást, két nap múlva kimentem a vonathoz, várni az öregesckét.

Le is szállt, fel vót őtözve szépen, ahogy a fővárosba jőni illik: harisnyanadrág, csizma, fehér ing, lájbi s akkora pörgekalap, hogy ejszen egy küebb tehenycsorda is megbújhatott vóna az árnyékába. Jókorá átalvetőt is cepelt, csak úgy görnyedetett alatta.

Mondom, Isten s a vonat hozta, Áron bácsi, be jól néz ki, adja szeg ide azt a cókmókot, hadd cepeljem!

Aszondja az öreg, fiam, én ezt oda nem adom, mert még elszaladsz vele, s akkor én mit csinállok itt, a nagy idegenbe?

Jó, akkor lépünk, ülünk fel a metróra s menjünk hezzám haza, a másik szobában elalhat, van pörköltöm meg egy csepp pálinkám is.

Mi az a metró, kérdi az öreg. Mondom, olyan vonatféleség, a föld alatt menyen.

Édes fiam, nem vagyunk vakondokok sem geleszták, hogy a föld alatt haladjunk, menjünk taxaméterrel, s én fizetem s ne hezzád mennyünk, hanem abba az ízébe, a Forszízenszbe, met nem megyek én a te nyakadra.

Mondom, meg tetszett bolondulni, Áron bácsi, hát ejszen az a legdrágább egész Budapestben.

Aszondja, fiam, én nem azt kérdeztem, mennyi, hanem aszontam, vigyél oda.

A Forszízenszben cseppet csodálkoztak rajtunk, de sokat láttak már azok es, s az a három arab sejk, aki a hallban ücsörgött se vót kevésbé zákhányos kinézetelű abban a fehér rokokyában.

Aszondja az öregescke a recepciósak: A legfáinabb szoba kéne, egy hétre ejszen.

Kérdi a recepciós, hogy egyágys vagy kétágys legyen.

Nekem édesmindegy, ecsém, met világéletemben a földön egy pokrócon aluttam, attól ilyen egyenes még mindig a hátam.

Erre a másik már megkockáztatta bátortalanul a kérdést, hogy de lesz-e miből kifizetni, mire az öregescke: hogy ejszen ugye azért fizetik, hogy ne kíváncsiskodjék s szemtelenkedjék, hanem adjon szobát.

No, felvittek a szobába, végigmutattak mindent, az öregescke arca meg se rezdült, pedig akkora luxus vót ott, hogy ilyet csak filmen ha láttam. A végén aszondja Áron bácsi: aztán hallja-e fiam, itt valami mosdótál nem akad? Magiknál nem szokás tisztálkodni? S a pottyantós árnyékszék az udvar melyik sarkába találom?

Akkor még egyszer megmutatták neki, hümmögött is az öreg, hogy a sok pénzt elkérík s mégis benn kell szarni a házban.

Na, kezdett nekem megtetszeni az öregecske. Kértem, meghívhatom egy vacsorára meg néhány pohárára?

Nem fiam, mert én hívlak meg, vedd tudomásul, hogy végig én fizetek. Azzal azt a nagy átalvetőt kinyitotta, s hát telistele vót húszezresekkel. Abból egy nagy marékka a lájbija zsebibe bégýűrt, s azzal mentünk is vacsorázni.

Elvittem egy luxusvendéglőbe, lásson csudát. Kihozzák a menüt, az öreg nezegeti, hűmmög. Jön vissza a pincér, mire az öreg kérdi:

Fiam, aztán itt olyan heprecsóré akad-e véletlenül, amit nem gőzöltek meg vaníliával, francia szerrel meg nem ijesztettek, s valami olyan állatból van, amit én es ősmerek?

Hát, vakarózik a pincér, esetleg libamáj, tudja, az a nagy szárnyas madár, amelyik gágog.

No, az ejszen jó lesz, hozzon olyat.

Kihoznak egy irtó nagy tányért, a közepiben van egy kisujnyi máj, két pötty szósszal s valami gezemicével.

Aszondja az öreg: Ezt akkó most meg kell kóstoljam, s ha ízlik, kihozzák az egész adagot?

Nem mondja a pincér, ez a teljes adag.

Az öregecske felém fordul s kifakad: No, fiam, kezd nekem elegendem lenni ebből a nagy luxusból. A taxaméteres nem engedi meg, hogy rejagyújtsak a csotrogányban, a híres szállodába benn kell szarni, akár a disznónak az ólba, itt meg pipemájat adnak, s amit fosott s meg nem evett, azt rejarakják. Tudod mit, vigyél inkább oda, ahol a szegények esznek!

No, elmentünk egy normális vendéglőbe, itt aztán az öregecske akkora bécsiszeletet kapott, hogy lógott le az asztalról. Elégedett is volt erőssen, s hát még amikor a pannonhalmi ágypálínkát is kihozták.

No fiam, mégis jó hely ez a Budapest, nemhiába kíváncsoztam ide egész életemben. Te, s te itt mit csinálsz? A szép Erdélyországot métt hagytad ott?

Mondom, író vagyok s itt jobbak a lehetőségek.

Há mit írsz, fiam? Ejszen a törvényszéken vagy jegyző?

Mondom nem, verseket írok, mint Petőfi Sándor, meg regényt, színdarabot, ilyesmiket.

Értem fiam. De én azt kérdeztem, mit dógazol?

Mondom, hogy ezt.

Csóválja a fejét, miért, ezért még pénzt is adnak?

Mondom: igen.

Jó bolondok, aszondja, a semmiért fizetnek, de hát ha aggyák, te se légy hülye, s vedd el. De azért valami rendes mesterséget es tanulhatnál, met ha az agyuk megjön, te biza éhen pusztulsz.

S hát milyen ország ez? Mondom, olyan furcsa. Van itt jobboldal meg baloldal, aztán ezek egyfolytában meg akarják nyuvasztani egymást. Értem, aszongya, úgy vannak mint mi az oláhokkal.

Mondom, olyanszerűen, de itt azért utálják egymást, mert mindegyik másképp gondolja a dógokat.

Hát hogy gondolják, fiam? Mondom: van itt a liberális, az azt hiszi, hogy mindent szabad csinálni, meg van a nemzeti, amelyik úgy gondolja, hogy csak bizonyos dógokat szabad s nem mindent.

Aszondja az öregecske, hogy ő ezt nem érti.

Próbálom másképp: az egyik aszondja, hogy az egész világ a hazája s mindenki egyenlő, a másik aszondja, a hazája Magyarország s a magyarok a legkülönbek a világon.

No, mondja az öregecske, egyiknek sincs igaza, met azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne s nem a magyar a legkülönb a földkerekségen, hanem a székely, s az oláh ejszen a leghitvánabb.

S hogy akkor most éppen min herregnek? Mondom, most épp azon, hogy mind szökdösnek ide az arabok meg a szerecsenyek, mert ott náluk háború van s itt még nincs, aztán az egyik bé akarja fogadni, a másik meg el akarja kergetni.

Aszondja az öreg: fiam, mondd meg ezeknek, hogy mi es béengedtük az oláht, aztán ne hogy jártunk.

Jó, megmondom, de jobb ha nem politizálunk, mert az azért ennél ejszen csak komplikáltabb.

Aztán kérdezte az öregecske, milyen jó szórakozást ajánlok. Gondoltam, megviccelem. Holnap lesz a melegfelvonulás, olyat még biztos nem látott.

Mondja az öreg: Dehogynem, Csáuseszku alatt, mikor augusztus 23-án fel kellett vonulni, olyan meleg vót, csak úgy csepegett a verejték mindenkiről, de most miért kell felvonulni a nagy melegben, ha már a bűdös kommunisták nem kényszerítenek? Mondom, ez nem olyan, hanem a meleg felvonulnak fel. Nem érti. Mondom másképp. Úgysem érti. Mondom, ezek olyan férfiak, akik a férfiakat szeretik.

Aszondja az öreg, hogy azzal meg mi a gond, mert a komáit ő es szereti, még ha időnként össze es verekednek. Mondom, de ezek másképp szeretik egymást. Nem érti. Addig mind nem érti, hogy kifakadok s egyazegybe megaszondom, hogyan monyókolnak.

S aztán az ilyeneknek a kedves feleségeik mit szólnak ehhez? – kérdi hüledezve az öregecske.

Na jó, ejtem a témát, nincs elég időm az elmúlt évtizedeket elmagyarázni. Kérdem: sétálni, várost nézni akar-e? Majd holnap vagy holnapután, van még elég idő.

Színház? Mondja: Fiam, olyan nálunk es vót egy párszor a kultúrban, de én azt ki nem állhatom, met milyen majom ember az, aki úgy csinál, mintha valaki más lenne, s ezért még pénzt es elkér. Legutóbb meg es hajigáltuk őket pityókával, azóta se jöttek.

Hanem valami jó bordélyházba vigyem el, régecske vót fehérréppel. Mondom, bordélyok nincsenek. Édes fiam, nekem a nagyapám meg az apám annyit mesélt a jóféle pesti bordélyokról, hogyhogy nincsenek? Úgy, hogy azóta eltelt hetven év, úgy.

Mondom: de azért ribancok akadnak. Nem kell. Miért nem kell? Mert székely ember az ilyesmiért pénzt nem ad. Mondom, de hát az elébb bordélyba akart menni. Az egészen más, az bordély, ott az a rendje, hogy fizetünk.

No, akkor menjünk romkocsmába. Hát az meg milyen? Mondom, milyen, szándékosan hitván, zseges meg lepukkant, hogy ne érezze feszültnek magát az ember benne, tudjon ellazulni. Olyan, mint a bodega otthon? – derül föl a öreg. Olyan, olyan, csak sokkal nagyobb s nem csak kétféle ital van benne. Akkor odamenjünk.

Elmentünk a Szimpla kertbe. Az öregecske ámul-bámul, ez tényleg nagy erőssen. S aztán miféle s mennyiféle furcsa népek nyeletlenkednek itt, hát ezek métt jöttek ide? Mondom, a fél Európából ide járnak duhajkodni, mert jó a hangulat és olcsó az ital. Há de akkor métt nem hezzánk jönnek a faluba, ahol ötször olcsóbb? Mondom, azért, mert Budapest az Budapest, nem pedig Varangyosgölöncsér.

Azt azért még meglátjuk, hümmög Aron bácsi.

Megittunk pár pohár pálinkát, aztán az öreg szúrósan a szemembe nézett, s kerek-perec aszonta:

Fiam, te most hazamész, mert ma neked eddig vót, de én mulatni akarok s esszeszedni vaj két-három fáinabb cinkát.

Mondom, én is.

Akkor mulass máshol, met te azt nem kell lássad, hogy én hogy mulatok, met aztán híre megy, s nem akarom, hogy a falu pletykálja. Mondom, hallgatni fogok, mint a sír.

Mondja ő: Nem hiszek neked, met költő vagy s azok hitván népség, me fossák a szót, ha kell, ha nem. Holnap reggel ötör gyere értem a szállodába, met ha mulatok, későn kelek.

Röhögve hazabattyogtam, ha ez kell neki, hát ez kell. Bévallom, az öregecskét erőssen megkedveltem, no meg a kíváncsiság is odavitt pitymallatkor, a Forszízenszbe.

Ahogy a bójárat elé értem, már éreztem, valami erőst nincs rendjén, mert sehol egy portás nem volt. Béléptem a hallba, na ott aztán irtó szép látvány fogadott. A portás a földön feküdt és hortyogott. A recepciós éppen a recepciós pultra hányt. A teljes személyzet kómában hevert szanaszét. A fotelek teli mindenféle ájult cinkákkal.

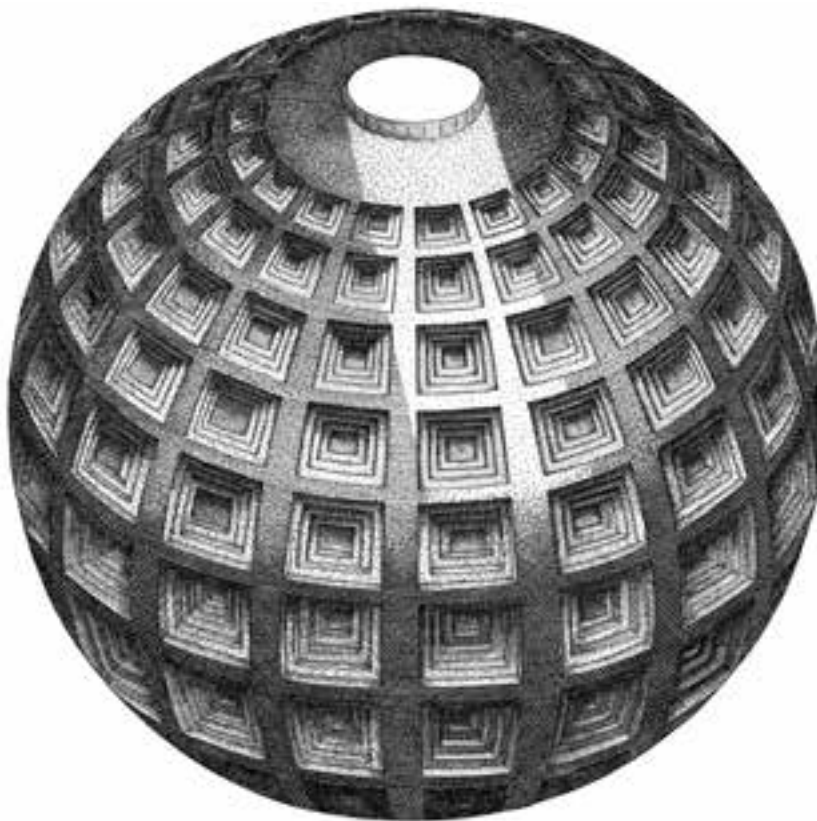
Áron bátyám egy asztalon állt, egyik kezében egy rőfös bőrszivarral, másikban egy üveg francia pezsgővel és a három dülöngélő arab sejjel meg két erőssen elegáns és erőssen részeg, diplomata formájú szerecsennyel gyakorolta épp a székely himnuszt.

Gyere, gyere, mer ezek a szegény bévándorlók már egészen jól tudják – rikótotta felém az öreg –, s még a magyar himnuszt es bétanícscuk minnyár nekik.

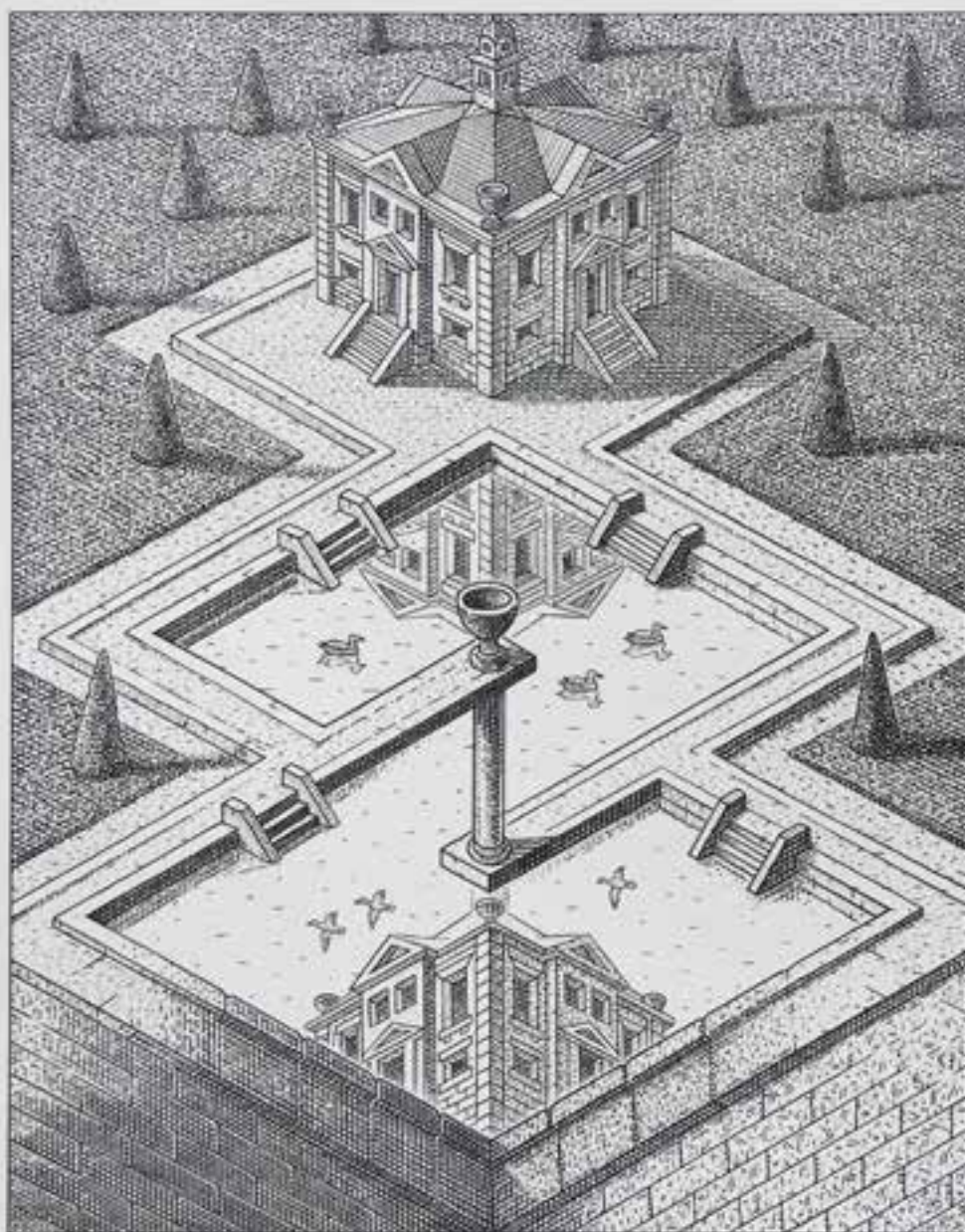
Egy fél perc múlva már én is nyakaltam a jó pezsgőt, szívtam a kubai szivarat s teli torokból kornyikáltam, hogy ki tudja, merre, merre visz a végzet.

A magyar himnusz bétanítására ejszen nem került sor, mert a szerencsétlen sejkek meg diplomaták elájultak, hanem a hirtelen beállt csendben Áron bátyám megaszonta nekem nagy lelkesen:

Fiam, én ide az udvarra ácsolok egy rendes pottyantós fabudit, hogy ne kelljen a házba beszarni, s a Forszízenszbe örökre békötözöm, met én aztán innét haza nem menyek, hogy abban a hitván, csemer faluban a nagy keserűségembe magamat felakasszam, hanem itt maradok Budapesten, met ez a legeslegjobb hely a velágon, csak egy cseppet rendet kell még csináljak benne.

Gömb (2010; etching; 400x400 mm)

Chateau – chateau (2005; rézkarc; 300x370 mm)

A teremtő oldalán

Axiómák és futamok a nyolcvanéves Tőzsér Árpádhoz

Prológ

Nemrég, napjaim „hordalékaival” – levelezéssel, naplófeljegyzéseimmel, írásterveimmel és -vázlataimmal – bíbelődve került elő az alábbi, tíz évvel ezelőtt, 2005 májusában kelt, közöletlen kéziratom. Annak idején ugyanis megkeresett a budapesti Dunatáj Alapítvány produceri irodától Szederkényi Miklós, nem írnék-e nekik szinopszt valamely szlovákiai (felvidéki) magyar alkotóról, mellyel támogatásért pályázhatnának. Mivel a társaság filmjeit, szakmai sikereit már ismertem, a feladatot különösen megtisztelőnek tartottam, s az akkor hetvenéves Tőzsér Árpádot javasoltam a film alanyául. Úgy gondoltam ugyanis, hogy szlovákiai magyar pályatársai közül Tőzsér lehet a legmegfelelőbb példa *helyi* és *egyetemes* szintézisének, együttes kiteljesedésének megragadására (talán még Grendel Lajost lehetne említeni mellette). Másfelől, bár már tíz évvel ezelőtt is világosan látszódott Tőzsér életművének egyértelmű érvényessége, sőt, akkorra már alkotónk kritikai és irodalompolitikai elismerése is alapvetően megtörtént (számos korábbi kitüntetés, díja mellé az előző évben kapta meg a Kossuth-díjat), mintha az elkerülhetetlen szakmai méltánylás sem hozta volna meg számára a szélesebb körben való ismertséget, elfogadottságot. És ennek segítéséhez is jó alkalomnak véltem a szóban forgó film tervét. Amihez azonban nem akadt elegendő támogatás, nem került elegendő pénz, így nem lett belőle semmi. Azután magam is teljesen megfellebbeztem róla. S csak most, évtizeddel később került elő újra, teljesen véletlenül, immár Tőzsér Árpád nyolcvanadik születésnapja felé közeledve. Az alábbiakban ezt

teszem közzé, a *Bárka* kérésére, és az időközben már A Nemzet Művésze díjjal is elismert költőnk, írónk, esszéistánk köszöntésére.

Egy szinopszis, amint Tőzsér Árpádot olvassa

Díjkiosztó ünnepség nemzeti ünnepünk, március 15-e előestéjén. Emelkedett hangú beszédek, fontoskodó politikusok, munkájukat szenttelen pontossággal végző kiszolgáló személyzet, megnövesztett elhivatottság-tudattal lábatlankodó újságírók, átszellemült arcú kitüntetettek, meghatódott családtagok. A kiemelkedő társadalmi, politikai, tudományos és művészeti tevékenységért – sokszor egy egész élet kimagasló munkájáért – járó Kossuth- és Széchenyi-díjak kiosztása. Kavargás, bájolgás, pohárcoccintások, jókívánságok – kisebb-nagyobb cseverésző csoportok, az ünnepeltek az érdeklődés középpontjában, kollégák, ismerősök, újságírók gyűrűjében. Csupán egyvalaki válik ki a friss-díjasok közül: felé nem iparkodik/sündörög senki, szinte észre sem veszik, s magányosan-essen próbálja feltalálni magát ebben a céltalan nyüzsgésben: a pozsonyi Tőzsér Árpád, a 2004. esztendő egyik Kossuth-díjasa. A már-már szívszorító kép bár az örök alkotói magányosságot is jelképezheti, egy szersmind a magyar szellemi élet bizonyos zavarait is jelzi. S egyúttal alkotónk egész életének és munkásságának egyik lehetséges summázata is megjelenik benne. A jeles (szlovákiai magyar) költő, esztéta, kritikus, irodalomtörténész, műfordító és szerkesztő, az elmúlt három-négy évtizedben úgy volt a magyar szellemi és irodalmi élet egyik központi jelentőségű alakja-alkotója,

hogy közben mindig is a periférián volt egy kicsit, miközben a periférián minden egyes pillanatban a centrumot képviselte (egyik jegyzetében, a *Kormányeltörésben* évtizedek óta Svédországban élő délvidéki költőjét, symposionistáját, Domokos Istvánt ő maga nevezte „kihelyezett centrumnak”). A személyiség ugyanis Tőzsér esetében egyszerre volt szerves része szűkebb-tágabb közösségének, miközben kicsit mindig is e közösségen kívül maradt.

Tőzsér Árpád az idén októberben belép – Vas István játékos szóalkalmazásával – a „hetvenkedők” sorába, azaz hetvenéves lesz. Több mint fél évszázados írói pálya van mögötte: az ő életkorában és alkotói múltjával-teljesítményével a háta mögött sokaknak már a visszanezés, az elért eredmények összegzése, a termés betakarítása, illetve az addigi teljesítmény hozadéka az élvezete a legfőbb gondja. Tőzsér Árpádot természettől kapott alkata, eredendő s örökös szellemi nyugtalansága, vibráló figyelme visszatartja a fizikai renyheségtől, szellemi tespedéstől: tanít a pozsonyi egyetemen, szerkeszt a Madách Kiadóban, írószövetségi munkát vállal a Szlovákiai Magyar Írók Társaságában, tele van új és új ötletekkel, szervez, közírói ihlete és figyelme időről időre új lendületre kap, nem hagyott fel a műfordítással sem, különböző szlovákiai magyar és magyarországi bizottságokban, testületekben dolgozik, rendszeresen publikál a két ország folyóirataiban (verseket, kritikákat, esszéket, publicisztikát, irodalomtörténeti tanulmányokat), rendre különböző rendezvényeken és társaságokban bukkan fel itt is, ott is, s ritkább-sűrűbb időközönként új könyvei jelennek meg – az elmúlt esztendőben például kettő is (az utóbbi esztendőben írt verseinek, illetve irodalmi kritikáinak, esszéinek kötete).

De a Kalligram Könyvkiadónál az idénre is várható új könyve, amelyről már most – részleteinek folyóiratbeli megjelenései alapján – sejteni lehet: Tőzsér Árpád eddigi írói pályájának egyik radikálisan új, irodalomtörténeti jelentőségű átlomása lesz. Egyúttal a dráma felé tágítja a tőzséri életmű eddigi műnemét, s a verses dráma felé már eddig is gazdag műfaji tartományát. De ugyanilyen fontos mozzanat az opus központi alakjának kiválasztása is: Tőzsér az időben kerekén négyszáz évet visszanyúlva, Szenczi Molnár Albert példáján keresztül keresi a maga 20. század végi tapasztalatainak, 21. század ele-

ji problémáinak az összefoglalását, kisvilág és nagyvilág, helyi érdekek és értékek, valamint európai (illetve világ)távlat összekapcsolódását (összekapcsolhatóságát), a napjainkra széttöredezett idő egységének helyreállíthatóságát, az emberi mérték és lépték egyidejű megőrzésének és kitágításának lehetőségét, a való világ metafizikus és transzcendentális dimenzióinak a megragadását. (Korábban az irodalomtörténész Tőzsér a filológiai pontosságot a költői szenzibilitással és látomásossággal összekapcsoló, az eddigi Szenczi Molnár-recepcióba is nem kevés novumot hozó, nagy lélegzetű irodalomtörténeti tanulmányt szentelt jeles zsoltáírónknak, -fordítónknak. De mintegy negyedszázada, a madáchi *Tragédia* nyolcadik – prágai – színének parafrázisát megírva, már Szenczi Molnárt is felvette, a csillagász Keplerrel ütköztetve, az *Adalék a Nyolcadik színhöz* című, annak idején szintén a reveláció erejével ható verses dialógusába.) Miként Tőzsér csaknem minden eddigi verseskötete, egyszerre lesz összefoglalás is, nyitás is ez a mostani: olyan gesztus, mely a poétikai-nyelvigondolati-szemléleti-gnoszeológiai előzmények újrendezésével, az ezekből levonható tanulságok újraértékelésével hajtja végre az eddigi írói pálya újabb korrekcióját (hiszen Tőzsér pályája ilyen radikális újragondolások, következetes önkorrekciók sorozata), s jelent progresszív fordulatot a korábbi eredmények és (részben) eszközök megtartásával. Vagyis az ő életművéről meggyőződéssel mondható, hogy szüntelen megújulásai, belső-külső paradigmaváltásai ellenére is önmagából kiinduló, önmagát kiteljesítő szerves egész. Verseinek íve a *Férfikor* című fiatalkori versmanifesztumának az „Anyánk képén a / világ a ráma” kétirányú programjától a *Kettős úrben* biológiai-determinisztikus verses önmeghatározásain, illetve az *Érintések* groteszkjein keresztül a nagy filozófiai és történelmi világlátomásokig húzódik. Bizonyos értelemben egyetlen heroikus küzdelem ez a költészet az emlékekkel és az emléktelenséggel, a múlt, illetve a történeti idővel, az írással, a nyelvvel, a kifejezéssel („A szó elpusztít, a szó megéltet. / A szó megváltás, a szó: végzet”), a szülőföld és a világ dichotómiájával, az egyén és a nemzet, a haza és a világ párosaival (a Tőzsér-versbéli Szenczi Molnár Albert például így szól a csillagász Keplerhez: „Te azt mondtad nekem: a Férfikor / A teremtés játszódik újra el. / Hidd el: lehet Férfi a nemzet is. / Tudatához létet: hazát

teremt. Ezért tűröm néhány atyámfia / Gyalázkodását, hogy »mért hagytam el / Hazámat«, s »mért élek mások kegyén«: / Munkámmal a teremtetést segítem»; másutt a teremtés albérlőjének vallja magát, ki „a nemzet szemgödreiben, / a haza szájában / s Közép-Európa véredényeiben” keresi otthonát). S egyidejűleg, amellett, hogy költőnk tovább szaporítja versbéli alteregóinak, szerepjátékainak számát, életművének *akció rádiuszt*: írói világának, életművének ismeret- és tudástartományát is tovább gazdagítja. „Tőzsér Árpád legújabb verseskötetének első olvasása arról győzheti meg az olvasót, hogy ezek a szövegek a tudás széles nyomtávval rendelkező pályáit azzal a bölcs magabiztossággal járják be, amelyek korunktól annyira távoliak, hogy már önmagukban is értékesnek tarthatnánk őket” – kezdi Tőzsér egyik korábbi verskönyve, az 1997-es *Leviticus* fölött töprengő tanulmányát Németh Zoltán. Ha van is, kevés olyan alkotója van kortárs irodalmunknak – de szellemi életünk egészére is vonatkoztatható ez –, akinek az emberi világról s korunkról létezhető ismereteknek olyan gazdag tárházára és összefoglalására, olyan bámulatosan széles körű tudásanyagra – s egyben olyan nagyfokú nyelvi tudatosságra – épülne életműve, mint Tőzsér Árpádé.

Az előzőek egyben felvázolják egy Tőzsér Árpádról készítendő (készíthető) portréfilm – *filmes portréesszé* – lehetséges *köreit* is. Ezek a körök egyszerre térbeliek és időbeliek is. A térben Közép-Európa geopolitikai terét (amely azonban kulturális-nyelvi tér is) – ahogy pazar, telitalálatos metaforával Tőzsér egyik korai, még hatvanas évek végi esszéjében elnevezte: az időről időre megfordított, ezért állandó (külső erők, hatalmak által) mozgásban tartott homokóra nyakának belső terét – adják ki: a tényleges szülőitját, Gömört; a szellemi szülőhelyet: Pozsonyt, a tágabb mozgásteret – Szamarkand, Bokhara és Párizs (a költő utazásainak végpontjai) közé szorítva –, Prágát, Budapestet, Bécszet. De a térbeli mozgás egyúttal időbeli mozgás is (sőt, az időbeliségnek, a civilizációs tartománynak sokkal meghatározóbb szerepe van Tőzsér Árpád pályájának alakulásában, mint az általa felkeresett városok, országok vagy megtett kilométerek számának). S a térbeli mozgás ugyanígy, nemcsak a külső térben történik, hanem a belső terekben is, s amikor az imént szellemi szülőhelynek Pozsonyt neveztük meg, gyorsan ki kell

ezt egészítenünk a magyar, illetve az egyetemes emberi kultúrával. Elképzelésünk szerint filmes portréesszénknak – a fentiekből következőn is – alanyunk-alkotónk teremtő belső nyugtalan-ságát, szűkebb-tágabb külső környezetének (történelmi) eseményeinek sodrását, a gondolatok s (filmes) képek dinamikus ritmikáját kell adnia. A filmes történetek és helyszínek, vágóképek is ehhez a tözseri tér- és időbeliséghez igazodnak. Filmes portréesszénk nemcsak a költői-írói-gondolati életutat, életpályát tekinti át, hanem az utóbbi hat-hét évtized (közép-európai, szlovákiai magyar és magyar) eseménytörténetének is bizonyos értelemben az összefoglalását adja (az 1930-as évek középparaszti családtörténeti háttere, a második világháború, a szlovákiai magyarság 1945–1948 közötti jogfosztása, az ötvenes évek, a magyar 1956, a hatvanas évek álmai és – politikai-társadalmi, szellemi – nyitása, valamint 1968 traumája, az 1970-es évek bezárulása, posztsztálinista csehszlovákiai visszarendeződése, a nyolcvanas évek lassan-lassan megújuló szellemi-politikai erjedése, 1989 eufóriája, a kilencvenes évek lehetőségei és ambivalens tapasztalatai – a maga koráról alkotott, nem éppen derűs véleményét az antik Euphorbosz szavaiként mondván el: „...e fura kornak / a szellemét nem tudom elviselni, nem tudom elviselni, / hogy köröttem minden olyan, mintha ripacsok játszanának / egy dilettáns komédiában... [...] az ember ebként hason az ég és föld labirintusának a / nyílásainál... s várja a sötét kotorékokból ki-kikukkantó kövér / vagy sovány alkalmakat, s jó dráma helyett rossz / filozófiát ír [...] érlelheted a középszer akár kilencszer kilenc évig is, / aranyalma akkor se lesz belőle”). Ugyanekkor nem mellőzhető a filmben a kisebbségi sors-magyarság-(közép)európai-ság viszonyrendszerének elemzése, a helyi és az egyetemes dialektikájának tudatosítása, s természetesen nem kerülhetők meg a hagyomány és megújulás, rombolás és teremtés kételyei, a történelem utáni világ és a posztmodern kor társadalmi-művészeti-nyelvi, illetve önértékesítési és önkifejezési dilemmái sem. Az alkotó emlékező-töprengő megszólaltatása mellett magától értetődően bő teret ad a film pályatársainak is (ez utóbbiak közül Duba Gyulának, Dobos Lászlónak, Koncsol Lászlónak, Grendel Lajosnak, Domokos Mátyásnak, Lator Lászlónak és másoknak), illetve a kortárs magyar irodalom egészébe való befogadása elemzésének, s persze Tőzsér ré-

gebbsé, valamint legújabb verseinek is, melyek egy kemény vonásokkal teli arcot villantanak meg, a „Nehéz szerepeim, ha voltak, / megküzdöttem velük híven. / Rossz (s jó) vagyok, akár e korszak, / embernek gyarló, bábu nem” eltökélt magatartását vázolja fel, s amelyek bár értelem- s – talán kicsit – programszerűen is a 20. század *őszikéinek* is aposztrofálhatók egyfelől, másfelől viszont kétségtelenül a 21. századba nyitnak be.

Budapest, 2005. május 6.

Epilóg

Fenti írásom óra tíz év telt el; Tőzsér Árpád is nyolcvanéves lett. Újraolvasva hajdani, portréfilm-szinopszisnak szánt kisesszém, úgy gondoltam, akár köszöntőnek is megfelelhet költőnk, írónk újabb kerek születésnapján. Annál is inkább, mivel ma is ugyanezeket gondolnám legfontosabbnak leírni róla, s maga a Tőzsér-életmű is e tíz évvel ezelőtt felvázolt koordinátái között alakult, épült tovább kötetről kötetre megújuló lendülettel. S ha évtizede kiemeltém, hogy alkotónkat „természettől kapott alkata, eredendő s örökös szellemi nyugtalansága, vibráló figyelme visszatartja” a renyheségtől, szellemi tespedéstől, önelégültségtől és önisméltlésektől – s tegyem hozzá: erős teremtő moráljának, tartásának is köszönhetően –, mindez, elérve nyolcvanadik életévét is érvényes maradt rá. (És erre az erőre, a szüntelen megújulás e hat alkotói évtizeden át kitartó képességére sem sok példát találunk irodalmunk történetében.) Sőt, várhatóan az az egykori mondatom is érvényes maradhat rá, mellyel az egyik, akkori írásom idején készülő művét addigi írói pályája „radikálisan új, irodalomtörténeti jelentőségű állomásának” jövendöltem, hiszen költőnk épp ezekben a 80. születésnapját megelőző napokban befejezett legújabb verseskötete – néhány alapszövegének, prózaversének folyóiratbeli közlések szerinti ismerete alapján – ugyancsak lírájának egy új, radikális fordulatát ígéri. (Mint ahogy a fenti szövegem óta megjelent verseskötetei szintén nagyon jól megközelíthetők meglepő irány- és hangváltásai felől is.) Ami ismételtén megerősíti ama meggyőződésemet, hogy Tőzsér *öregkori* lírájában a legfiatalabb és legmozgékonyabb észjárású poétáinkat is képes meghazudtolni (megtréfálni? lekörözni?) szövegeinek forma-

teremtő lendületességével, nyelvalakításának frissességével, világérzékelésének és -értelmezésének ruganyosságával. (És nem véletlen, hogy kanonizálói – s *dekádolói* – közt a nála több nemzedéknyivel fiatalabb alkotók és kritikusok legjelentősebbjei is nagy számban megtalálhatók Bedecs Lászlótól Németh Zoltánig, Halmi Tamástól Csehy Zoltánig, hogy csak a Tőzsér összegyűjtött versei zárataként olvasható kritikus-sorakoztatójából ragadjak ki ezúttal néhány nevet.) S még valamit, Tőzsér önmagával szembeni teremtő szigorúságához, életműépítő attitűdjéhez. Csűrös Miklós írta le Fodor Andrásról, hogy folyamatosan visszafelé módosítja, gazdagítja életművét, beemelve abba évtizedekig közöletlen fiatalkori – s nemcsak fiatalkori – opusait is, módosítva, átrajzolva annak addigi értelmezési tereit is. Tőzsérről ennek épp a fordítottja mondható el: aki – lehet mondani – azal építi szüntelenül életművét s módosítja annak értelmezési lehetőségeit, tartományait, hogy *leépíti*, azaz lehetőség szerint igyekszik szűkíteni azt, vagyis visszafelé folyamatosan felülvizsgálja, megrostálja verseit; a termés betakarítása helyett a termés mérlegelése a legfőbb gondja. Legutóbb például a Kalligram Könyvkiadónál a 80. születésnapja tiszteletére megjelent költői-életút-összegző, *Erről az Euphorboszról beszélők* című gyűjteményében a maguk korának költői átlagterméséből magasan kiugró első két verseskötetét (*Mogorva csillag*, 1965; *Kettős úrben*, 1967) *leírja* költői leltárából, s csupán függelékben, *verskezdeményekként*, „inaséveinek” dokumentumaiként ad számot róluk (kötetének nem az „Összes versek” jelentésű alcímében – *Összegyűjtött versek 1963–2012* – is gondosan jelezve a műtét tényét, helyét, mintegy elkülönítve vállalt verses életművét annak 1954–1967 közé eső előzményeitől), hiszen úgy látja – s láttatni is így akarja –, hogy az 1972-es *Érintések* című harmadik kötetétől „versei anyaga” *radikálisan* megváltozott, és a hosszúra nyúlt érési folyamat opusai, „tapintható tárgyai” „átadták helyüket – írja – a gondolat, a szellem, az irodalom, a történelem, a mitológia, a bölcsélet »tárgyainak«, a megértés szenvedélyének”. Tulajdonképpen a megértésnek ez a szenvedélye vezeti tollát (parancsol számítógépe billentyűzetének is?) könyv alakban 2007-ben indított naplófolyamában is, mely immár – tetralógiává bővülve, és magát a műfajt is saját képére formálva (teremtve?) – a negye-

dik köteténél tart (*Szent Antal disznaja*, 2008; *Érzékek csőcseléke*, 2011; *A kifordított ember*, 2013, *Einstein a teremtést olvassa*, 2015), s mintegy ezer könyvoldalon, az első kötet 1992-es kezdő, s a legutolsó kötet 2007-es végpontja között elemzi-értelmezi a körülötte – de legfőképpen vele – zajló eseményeket, az őt ért hatásokat (a hatás irodalomszervező erejéről már első naplókötetében is nyomatékkal értekezik, vagy ahogy Elek Tibor mondja költőnk versbéli önépítkezéséről a *Genézis* című 2006-os Tőzsér-válogatáshoz írt érzékeny utószavában, az „önmegfogalmazás-

hoz” más „világokat is segítségül hív”). S ahogy naplófolyama legutóbbi kötetének címében „Einstein a teremtést olvassa”, ugyanezt teszi Tőzsér is, melynek legapróbb, akár legprózaibb vagy legtriviálisabb részei is nyomban a filozófiai általánosítás szintjére, úgymond világtávtatba kerülnek alkotónk elemző figyelme nyomán. És ezzel versbéli alteregójához, a *Faustus Prágában* Szenczi Molnár Albertjéhez hasonlóan, a teremtésben segédkezik maga is. Mert a teremtésnek – sugallja, és gondoljuk vele egyetértésben mi is – annak olvasata, értelmezése is része lehet.

Könyvtár (2000; rézkarc; 395x270 mm)

► HALMAI TAMÁS

Hűség a változáshoz

Megjegyzések Bertók László költészetéhez

(A romantikaszoftver) Bizonyos értelemben a 20–21. század művészete (a modern, posztmodern és poszt-posztmodern esztétikum) nem egyéb, mint kísérletek sora arra, hogy kilépjünk a romantika hagyományából. A szélsőséges énközpontúság, a metafizikai magányérzet, az *önfelmentő* zsenikultusz, a töredékes-töredelmes beszédmód, a panaszos-vallomások szövegei, a modorosán távlattalan pátosz s a szépelgésig díszes alakzatok paradigmájából. (Lehet persze, hogy mindez antropológiai alapképlet, s a romantika csupán végletekig fokozta az eredendőt...) Ami több is művészeti jelenségnél: kulturális kondíció. Program, mely immár kétszáz éve írja elő a szórakoztató zene frázisait és a hollywoodi filmes kliséket éppúgy, mint természetlényünket s szerelmi öntudatunkat. A közízlés a romantika foglya ma is.

(A bertóki modell) A magyar költészettörténetben máig ható, gyönyörű *deromantizáló* törekvés az „újholdas” versnyelvten, az újklasszicista előzményekre visszatekintő, tárgyiasító gondolati poézis. Bertók László lírája pedig azért különleges esete ennek, mert – legalábbis a nyolcvanas évektől számíthatóan – kötetről kötetre új formakínccsel, újra és újra érvényessé teremtett költői anyanyelvvél kápráztatja el olvasóit. (Kortársaink közül Oravecz Imre képes még hasonló bravúrra. – S hasonlóra *ezen* a színvonalon *ebben* az univerzumban talán a fantasztikus irodalom brit világsztárja, China Miéville, aki programszerűen más-más populáris zsánerhez nyúl egyes regényeiben.) E *fölfedezve teremtő* ambíció – a hűség a változás eleven szellemé-

hez, azaz a kreativitáshoz – hívta életre a költő nevezetes szonett-sorozatát, majd „hosszúkaít”, „háromkaít”, „pillanatkaít” s legújabban „firkáit”. – Aki kitart a forma lelke mellett, abban a forma megtartja a lelket. Mondhatnánk. (Mondhatjuk, mert a bertóki példa is ezt tanítja s tanúsítja.)

(Az előzékeny szorongó) Kérdező költészet a Bertók Lászlóé. Előzékenyen szelíd, önelemzően figyelmes. Mindez nyitottságról, kíváncsiságról, tudásvágyról árulkodik; másrészt bizonytalanságra, kételkedésre, szorongásra mutat vissza; egyszersmind pedig a kapcsolatkeresés olvasót provokáló vágya szólal meg általa. E versek még hisznek a költészet mágikus-megismerő funkciójában; a tagolatlan pátosztól ugyanakkor nyelvkritikus önironia óvja meg őket. (A bertóki művészet gondolati árnyaltságára jellemző, hogy rendre számmisztikai megfontolások működnek közre a versszerkezetek és kötetkompozíciók kialakításában.) A megszólító-önmegszólító versbeszéd (a közelítés-távolítás kettős optikája) is összefügghet azzal, hogy Bertók líráját kételkedő humanizmus, értékeltű agnoszticizmus lakja. Egyszerre tud absztrahálóan filozofikus és kötetlenül bizalmas lenni. E költészetben a szó újra kincs, a lét újra ige, a nyelv újra tan. Bertók László legjobb versei: már-már *csendparafrázisok*.

(A hely szellemei) Némi meggondolással számba vehető, Janus Pannoniustól Csorba Győzőig hány és hány érettségi tételt adott Pécs városa: Janus Pannoniust és Csorba Győzőt. De időszakosan kötődött a településhez mások mellett Babits Mihály, Weöres Sándor, Makay

Ida, Lázár Ervin, Parti Nagy Lajos is; s a helyi szépliteratúrai életnek ma is olyan alkotók adnak rangot, mint Szakács Eszter, Csordás Gábor, Meliorisz Béla, Méhes Károly, Havasréti József, Keresztesi József, Horváth Viktor, Bartus-Dobosi László, Kiss Tibor Noé vagy Mohácsi Balázs (műfaji szempontból érintőlegesen Lovasi András, Beck Zoltán). A Mecsekalján azonban ez idő szerint egyetlen Kossuth-díjas költő él.

(Alfától az ómegaig) Bertók László legutóbbi két verseskötete sajátos eréllyel ad keretet a teljes életműnek, s mutat rá eredetére és eredőire.

A hetedik boríték (Pro Pannonia, Pécs, 2012) fiatalkori, kötetben nagyobbírást még nem publikált verseket ad közre, a pálya eddig kevésbé ismert nyitányával szembesít. Népiesen naiv alaktan, gyanútlanul vallomások versbeszéd fejjel ki e bő félszázad előtti termésben – de már a reflektált rétegzettségre való alkotói hajlam jegyeivel. Ráadásaképp kis, vidéki könyvműhely kiadványa a könyv, mely ekképp lokálpatriotizmusról is hírt ad.

Az *Ott mi van?* (Magvető, Budapest, 2014) a költői pálya szintézisét nyújtja; időskori remek, de időtlenül friss kreatív energiák foglalatja. Mindemellett nagy presztízssű fővárosi kiadó kötete, ami kitágult látókört sugall, s országos jelentőséget jelez.

(„...hogyan nagyobb legyen a világ”) Az ifjúság gondja-gondolatisága; Vése (a szülőfalu) és Nagyatád (az első munkahely) szemérmes dicsérete; a család és a szerelem kérdés-(válasz) körei; falusi-vidéki helyzetképek és épen tartó természetélmény: *A hetedik boríték* témavilága jól áttekinthető, mert áttetszően tiszta. Föltűnő a négysoros strófák túlsúlya (a dalszerűség kedvezményezése), de az új formák keresése (a soráthajlások térnyerésével) is nyilvánvaló ambíció. Már az induló költő is komoly verselési technika birtokában alkot; jóllehet még a történeti előzmények befolyása alatt. „Tudod-e, hogy a vadgesztenyefák / tömött nyugalma mi ragyogja át...” (*Tudod-e...*; 24.): ez Tóth Árpád eléghangja. „Gyámoltalan, józan, hitetlen, / és nevetséges is vagyok” (*Könnyű szél jött*; 27.): itt hovatovább József Attila beszél; amint az *Ars poetica* („nem lógok a mesék tején”) s a *Tudod, hogy nincs bocsánat* költőjét invokálja a *Böködő* című vers is: „Legyél ember egészen, / ki nem mereng meséken, / de

biztos, drága célt lát, / így rak téglára téglát” (31.). A „Szeretem az egyeneseket...” (*Egyenesek*; 35.): geometrizáló látásmódja Nemes Nagy Ágnes idézi, a „...s a szép egyenes szavakat” (uo.) etikai hitvallása az illyési–Nagy László-i gondolatvilágba vág.

A képviselési beszéd, a nemzedéki felelősség a korszak sajátosságának látszik: „És indulj, hiszen nagyanyád / tanácsa lesz a társad, / apád adott egy zseb dohányt, / anyád tiszta ruhákat. // Szívükben bánat hegyezi / vándorbotodnak végét, / de csendben mindegyik hiszi, / hogy megmented reményét” (*Fütyörésző*; 16.). A természet iránti művészi figyelem (sőt figyelmesség) az utazás, úton levés motivikáját az egész életműre kihatóan lényegíti át: „Kristályos páfránylevelekké / rendeződik a pára, / mintha egy művész festgetné / a vonat ablakára” (*Jégvirág*; 17.). Költészet és valóság dialektikájában a költemény a főszerep („hömpölygő napi gond színén / egy újjengésű költemény” – *Villanások*; 19.); s szinte a majd évtizedek múltán születő szonettekkel előlegezi ugyanitt a beszélő hangja és világlátó leleménye: „s hogy nagyobb legyen a világ, / a földről elrúgja magát” (20.).

A szerelmi dikció jobbadán megelégszik a népdalos egyszerűséggel: „mezőt bolyhosító / szelekbe fogózni, / békadalt lüktető / estén csokolózni” (*Futtató*; 22.); de adódnak már példák a szerelem mint *kozmoszra szóló* élmény képzetére is: „boldogok vagyunk, akár az esti rétek / nagy boglyákkal tele, / súlytalanok, mint szálló úrhajósok, / tiszták, mint a zene” (*Akár az esti rétek*; 56.); „szemeink fényesítik / az égiteket” (*Mozgóképek*; 58.). (Gyalogos ellenpontot a *Mi marad meg?* idilleken túli reflexiója hoz majd: „Ruházárító kötelek, / zsíros edények mértanában / mi marad meg a szerelemből?” [62.].)

A „Nem is tudják, ki érkezik, / de mindig megjön valaki” (*Forog a gyerekkori táj*; 53.) csön-des létbizalma, a „S míg vizsgáljuk a kékes meszeseséget, / lassan érteni kezdjük az egészet” (*Szeretem temetésén*; 29.) *mindenségtávlat*a vagy a *Szó* (61.) ódává emelt nyelvbölcsellete: csak néhány példa arra, milyen kapuk nyíltak e versvilágból, miféle utak szöktek az ifjú lírikus műhelyéből...

(„...minden teremtmény nevében”) Létösszegző verseket, lírai számadásokat rendez egybe, egyszersmind tematikus és formanyelvi életműösszegzésre vállalkozik az *Ott mi van?*

A címet adó kérdésben (mely nyelvileg-hangulatilag talán nem véletlenül emlékeztet a somogyi pályatárs és mester, Takáts Gyula *Hol is a Voltjára*) elsősorban a kézzelfogható jelentés hiánya tűnik föl. A két névmás és a létige a kitöltetlenség, a nyitottság, a bizonytalanság szemantikáját zárja (nyitja) magába.

A hármas tagolás klasszikus rendet visz az anyagba; a ciklusok mintegy a tézis–antitézis–szintézis logikája szerint bontják ki az emlékező-önelemző-összegző igény poézisét. Alaktani szempontból a visszautaló-összefoglaló jelleg a meghatározó: mindhárom szövegsorozat korábbi verstípusokhoz rendelhető.

Az öregség, az elmúlás, a halál nagy topozait jól ismeri kortárs költészetünk; gondoljunk csak Petri György, Tőzsér Árpád, Tornai József, Oravecz Imre, Zalán Tibor írásaira. S mások másféle írásaira: Gergely Ágnesnél az emlékező felelősség ethosza, Vasadi Péternél az időt szublimáló istenhit, Takács Zsuzsánál a szerepekbe bűvő részvét mozgulatai adnak üdvtörténeti irányt a magános kétségbeesésnek. – Változatok öregséglírára, halálversre, kórházi irodalomra és testpoétikára: így is olvasható ez a kötet. Ám a hol második, hol harmadik személyű beszédmód öngyötrően közvetett önreflexivitása tágasabb-bonyodalmasabb olvasmányt eredményez.

(I.) Az első ciklus (*Menekül, magyarázkodik*) szabad versei („hosszúkái”): a keletkező költemény dokumentumai. Születés közben látjuk a művet – amint önnön születésére reflektál. Elmenapló? Tudatjegyzőkönyv? A költészet mint misztika? A zárójeles közbetoldások látszólag bizonytalankodó-elbizonytalanító hatásúak, valójában az eszményit célzó pontosságigény szolgálatában állnak: a szakadatlan felülírás műveletei a bevégezhetetlen tökéletes ígázatában teljesednek ki.

A nyitány (baljós áthallással Vörösmarty *Előszó*jára) kiindulópontul a nosztalgia és a fantázia közös vereségét rögzíti: „Tél van, gyerekkor, háború. [...] Miért blokkol le (itt) az emlékezte? / Miért nem hisz a képzeletének?” (*Talán csak egy Rembrandt-kép*; 7.). S a derű tónusaiban később sem bővelkedik a szövegfolyam. A magány lét-helyzetét, az elmúlás szólamait („Arra döbben rá, hogy egyre inkább / magával beszél meg mindent” – *Helybenhagyják az ítéletet*; 8.) mindenestre mintha a részekben föllelhető Egész archetipikus elgondolása bírálná fölül: „A peremre,

a percre, a maradék / aprócska részre építeni föl. [...] Amíg nem érzed / a legkisebb részecskében is megint / a jelenlét végtelenségét...” – *A maradék aprócska részre*; 9.). A spirituális sóvárgást („Eggyé válni a pillanattal [...] megkapaszkodni valami mozdulatlanban” – *Eggyé válni a pillanattal*; 10.; s lásd még például *Kikötni, oda-kötni valamihez* [13.]) mítoszi önirónia („a vércukorszint és a koleszterin / [Szküllá és Kharübdisz?] sziklái között” – *Beleakad ebbe is, abba is*; 14.) egyensúlyozza a helyére.

A kiszolgáltatottság a testnek, a testiségnek egyszerre csapás (mert a szubjektum szubjektum szeret lenni) és lehetőség (minthogy szubjektumon túli léttartalmakkal kecsegtet): „Az ujjak, a kéz, az agy, és a testen kívüli, / a kényszerítő (megengedő?) »mindenség« / együttes mozgása, a benne való alámerülés, / a környezethez, a körülményekhez s a / lehetőségekhez igazodó (az érzett, az átélt, / a fölfogható) időtlen lüktetés ragadja magával, / a gondolkodást (a fantáziát?, az ítéletet?, / az életet?) a testre bízó bizonytalanság / (alázat?, törvény?) bódítja el, / irányítja, öleli (lökí?) bele a pillanatba. [...] Aztán mint az állat (mint a gép?), / már minden teremtmény nevében cselekszik” – *Hogy dobozokat készítsen*; 17.).

Közben az intim és a szociális között oszlik meg a versek figyelme. A részvételi nézőpont-váltás, a kompassió éntöbbszörözés („éhes, együgyű állat vagy [...] óvatosan életre kelted belőle a csecsemőt” – *Éhes, együgyű állat vagy*; 18.) az egyik szép véglet; a névszói stílusban kivitelezett, nagyszabású társadalomrajz a másik: az *Ellenségget, ellenségképet nekik* (22.) című, tömeglélektani értelmezésbe bonyolódó vers mellett figyelmet érdemel például a *Széttartó kerekék, szanaszét szövegek* (21.) közéleti érzékenysége. (E szöveg nem–hanem retorikája ráadásul Illyés *Ditirambus a nőkhöz* című klasszikusához irányítja az olvasót...)

Bertóknál a párkapcsolati civódás is nagyobb erők (kozmikus hatalmak?) összefüggésében kap új értelmet („mintha nem is ők, hanem / a »helyzet« [az univerzum?] mozdulna meg, / el-indulnak a konyhába ugyanazért” – *Dühöng, szétrobban, a „plafonon van”*; 26.); a napi konfliktusok kisszerű zűrzavarából pedig „a képzelet és a lelemény (az intuíció?, / az alázat? a hit?) által” nyílhat mód felemelkedni „a teste, a személyisége fölötti valóságba” (*Minthogy gondolkodás nélkül hajlamos*; 30.). Kivált akkor sikerülhet mindez,

ha „maga elé engedi (hagyja működni) a közös nyelvet, / az automatikusan bekapcsolódó, a minden viszonylatban / érvényes kimondhatatlant” (*Ami [utólag] észébe jutott*; 31.). – Ez egyébiránt Bertók költészetének egyik legfőbb érdeme: a nyelv teremő-megtartó hatalmának fölismerése s tudatosítása, fokról fokra, kötetről kötetre.

Az „ott mi van?” (*Mi van a halál után?*; 38.) Csorba Győzőhöz intézett kérdése (a „Mi van a halál után?” kérdését egykor föltéve Csorbára emlékezve) végül persze nyitva marad. De ki akarná válaszokkal eltorlaszolni a véghetetlen?

(II.) A második rész (*Egyre közelebb*) „pillanatkái” a *Pénteken vasárnap* (2010) háromszor négy soros majdnem-sonettjeit folytatják. „Vajon csak az öregség, az idő?” – teszi föl a kérdést az azonos című vers (45.); s egy teljes ciklus a válasz.

A két cikluscímet egybeolvasva, összeértve úgy is fogalmazhatnánk: hiába „menekül” és „magyarázkodik” a lírai én (s a lírai költő): ideje „egyre közelebb” sodorja az „ott”-hoz – de az „ott mi van?” kérdéséhez föltétlenül. (Szövegszerűen és pontosabban: „A kétség és a reménység között / a valósághoz egyre közelebb...” – *A pillanatban, ahol ki-be jár*; 46.)

Hit, tudás, akarat, képzelet, emlékezet: több tudati (s tudat alatti-fölötti) tényező fogódzkodik össze e blokkban is. A mentális önfeltérképezés nyelvi eszköztára (mint Rába György egyetemes alanyiságból forraszó lírai számvetéseiben) kimunkáltan eszköztelen: a kihagyások, a kérdések, a főnévi igeneves személytelenség-általánosság akárha a lét végső megoldóképletére kívánná redukálni a versbeszédet. (Egy Isten nélküli megváltás lehetőségét fürkészné? – Vö.: „világgá lesz a dobogásod” [*Ahogy közöttte, mint az álom*; 61.], „a nyelv hegyéig ér az ég” [*Mintha egy plakátot letép*; 71.].)

„Megáll a mindenség fölött, / köröket rajzolgat a földre, / nézi, megméri, korrigálja, / nem is gondol a halálára” (*Már majdhogynem mindent tud róla*; 47.): ez az arkhimédészi ars poetica egyszerre megejtő s megrendítő; „s akárhová lépsz, nincsen visszaút, / csak a mindenség közepén a lyuk” (*Ezt már csak az ugyanolyan öreg*; 49.): itt a mindenségbe zárt szív félős beletörődése mutat példát bátorságra.

Egy költő (költészet), túl a versen (szavakon). Másoknál ez vereséggel fölerő paradoxon volna.

Bertóknál – „a részben ott az összes pillanat” (*A végén csak a történet marad*; 50.) misztériumától megtámogatva – a hiteles semmit-tudás garanciája: „Nem a beszéd már, nem a szó, / s az ember alkotta zene, / a húrok, sípok deleje, / csak ami ki sem mondható. // A szavak alatti való, / a lüktető, a nincs neve, / a nyelvbe vesző semmi se, / a hol van a tavalyi hó. // Csak a csontok csendje hunyó, / az óceán tekintete, / az eget tükröző mese, / a hang nélkül folytatható” (*Nem a beszéd már, nem a szó*; 53.).

S teljes terjedelmében kell idéznünk még egy verset (miután lebeszéltük magunkat arról, hogy a teljes kötetet teljes terjedelmében idézzük). A *Mintha egy tablettát bead* miniatűr himnusz a részvétről. Nemcsak Bertóknak, de kortárs irodalmunknak is egyik legszebb darabja: „Mintha egy tablettát bead / fél pohár vízzel, türelemmel, / s szól néhány szót is, mint egy ember, / mintha ő lenne, aki vagy. // Mintha nem tudná, hogy soha, / s hogy melyik felsőbb hatalomnak, / s az, hogy részvétet gyakorolhat, / a lét legmagasabb foka. // Mintha ahogy őt s magadat, / megvalósulna, ami mégis, / s az állati halál fölé visz, / a szabadító kapcsolat” (57.). A „lét legmagasabb foká”-ról ritkásan esik szó a pragmatikusabb irodalmi közbeszédben, így a „szabadító kapcsolat” gyöngéd fenségéről is kevesektől értesülhetünk. Köszönet érte – annak is, aki „fél pohár vízzel, türelemmel”, s annak is, aki verssel-lélekkel.

Más szóval, más csönddel: „A mulandó s az örökkévaló, / a tétova álom fölött / sűrű bálákban áll a köd, / de képzelettel elmozdítható” (*A mulandó s az örökkévaló*; 54.).

(III.) A kötetzáró *Firkák a szalmaszálla* kétsorosai a korábbi „háromkák” minimalizáló formanyelvét írják-tömörítik tovább. (A szamurájerkölcs klasszikus kézikönyvében, a *Hagakurében* olvassuk: „Ha úgy gondolsz, hogy be tudsz fejezni valamit beszéd nélkül, fejezd be úgy, hogy egyetlen szót is szólnál”). Az alakítani esendőség (botladozó verzlábak, elhangolt rímek) a gyöngülő test beszédére vall rá. A romlás és múlás mélyen személyes narratívája azonban nem marad *ellentörténet* nélkül. Egyfelől az eszmélő egzisztencia (a szellem, az öntudat, a vers), másfelől az érzéki létezés (az erotikum játékos energiái) szegül ellene a közelítő semminek. (Vö.: „Miben bízok hát a hitetlen? / A versben

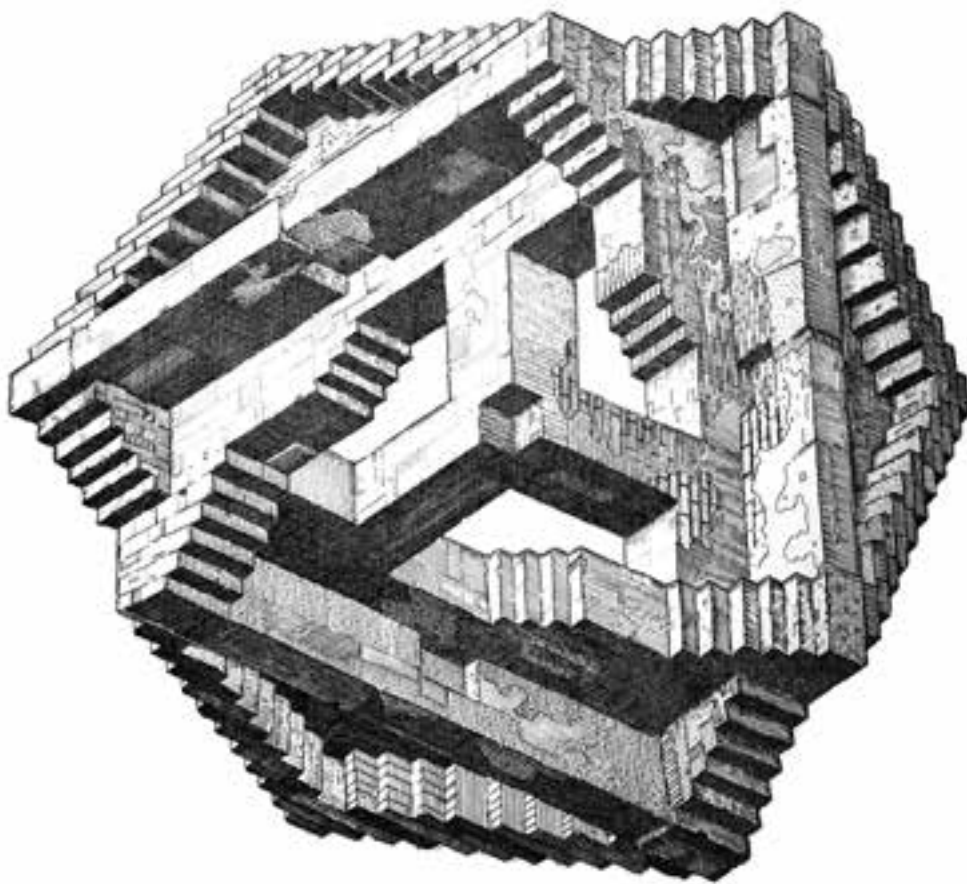
és a szerelemben” – Nemes Nagy Ágnes: *A hitetlen.*) – Csak néhány vonatkozó szöveghely, a megvilágosító vigasz jegyében: „Fáj, leszakad a vállad, a nyakad? / Emeld magasra a homloko-dat!” (*Tanács*; 80.), „mint az anyaölbe, menekülsz a vershez” (*Konklúzió*; 88.), „Ha már az emléke-zeted is kihagy, / jobban válogasd meg a szavai-dat” (*Tükör*; 89.), „Egy szerelem, egy kocsmá, egy hit, egy úrkabin. / S hogy akkor is! S ha más nem, az anyag szárnyain” (*Almok*; 92.).

Mint Angelus Silesius *Kerubi vándora*, a „fir-kák” beszélője is a kétsornyi mindenség poétikus erejében hisz. Csak míg ott a misztikus tapasztalás dogmái-axiómái sorjáztak, itt a minden-napok privát élményvilága kap hangot, teret. – Igaz, nem (mert Bertóknál sosem!) univerzális perspektívák híján. Az ultrahang/nagyharang (*Szelektív inger-áram*; 81.) játékosan revelatív rímpárja s az „elveszel a test pókhálójában” (*Tisz-táznod kéne*; 84.) kudarcos önmegszólítása csak

hangulati szélsőértékek. A versek gondolatísága végteleneket feszeget. Akkor is, ha a betegségtu-dat öniróniája szólal meg: „Mint végpontjai a tá-guló világnak, / egyre messzebb tőled a kezed, a lábad” (*Tárguló*; 99.); s akkor kiváltképp, midőn a jelen örökkévalóságában ismer magára a lírai én (és a lírai olvasó): „Betemeti a tudatot a semmi. / Minden van. Nincs mire emlékezni” (*Minden van*; 89.).

(Epilógus) Tucatnál nem több azon kortárs költőink száma – s Bertók bizonyosan közéjük tartozik –, akiket *emberi* számítás szerint egy *transzhumán* jövőben is olvasni, becsülni, tanítani fognak. (Vagy legalábbis elneveznek róluk egy-egy metadigitális hiperkvantum-diszpozíciót.) – A jambusokon nem fog ki a szin-gularitás.

Isten éltesse a nyolcvanesztendő Bertók Lászlót!

Fal VIII. (2015; rézkarc; 458x347 mm)

Szonett, szonett, szonett, avagy képolvasatok és adventi stációk

Markó Béla: Előlnézet,
Markó Béla–Részegh Botond: Passiójáték

Markó Béla két utóbbi verseskötete újabb bizonyítéka annak, hogy a szerző erőteljesen vonzódik a kötött formákhoz. Ahogy korábbi szonettköteteiben is láthattuk már, mesterien fejezi ki magát a tizennégy soros zárt formában. Talán ezt a középkorban született négystrófás versformát tartja legméltoábbnak gondolati-tárgyas és istenkereső tartalmak kifejezésére. Az *Előlnézet* és a *Passiójáték* verseinek központi kérdése a teremtés. Nemcsak az isteni, de az emberi alkotás minden formája érdekli, legyen az versírás, festés, rajzolás vagy építészet. Ez utóbbiak, vagyis a képzőművészet, a poézisre inspirálóan ható emberi alkotás kap nagy hangsúlyt az *Előlnézet*-ben.

Már a kezdővers két egymásra rímelő teremtő emberi cselekvést jelenít meg; a szonettírás folyamatát lázasan lüktető szeretkezéshez hasonlítja, melynek alanya a költő, tárgya, eredménye a beteljesülés, a kész vers. Ennél személyesebb vallomást nem is tehetne író: elemi szenvedéllyel beszél mesterségéről, az írás hajtóerejét az utódnemzés ösztönével vonja párhuzamba.

Mások alkotása, a valóság egy-egy képi interpretációja nagy hatással van Markóra (ezt is megtapasztalhattuk már korábbi kötetekben), olyannyira, hogy költői programjává teszi versbe fogalmazni ezekhez fűzött észrevételeit, továbbvinni, gondolatban továbbrajzolni, -festeni, amit egy-egy kép, épület látványa kelt benne. A műalkotások olvasatai ezek a szonettek – kedves vers-

formájában fogalmazza újra a szívéhez valamiért közelálló képeket.

Legkedveltebb festőinek – Rembrandt, Csontváry, Salvador Dalí, Pablo Picasso, Caravaggio – több alkotására is reflektál a kötetben. Az egyik szonett Rembrandt rézkarca, a *Szükségét végző nő* kapcsán a művészet érzékiséget sugárzó teremtő erejéről szól. Őszinte nyíltsággal mutatja meg mindkét alkotó – író és festő – az emberi testet és annak működését. Markó továbbgondolja a fantáziát megmozgató, naturalista képet: „s egy pillanatra éppen senkitől / nem szégyell semmit, vaskos testű Vénusz, / nyütt száj itt fent, nyütt vulva ott alul, / és így is izgat, hogy tán behull / festékes ujjként az elernyedt pénisz” (*A művészet hatalma*, 12).

Előfordul, hogy továbbszöve az eredeti képi gondolatot, kiemel egy részletet, továbbrajzol egy alakot, kiegészít. Így ad új értelmezést például Csontváry egyik legtalányosabb festményének, a *Hídon átvonuló társaságnak*. Ebben a versben a híd víz fölé hajló asszonyi háttá metaforizálódik: „akár egy asszony vízre hajló háta, / ahogy mosakszik, és közben kitárja / ágyékát teljesen, s magára lát, / [...] de lábuja és kézhegy közt tulajdonképpen / csak arra jó a test, hogy összeérjen / a föld az éggel, aztán partra dob” (*Áram*, 59).

Az olvasó többféleképpen nekifoghat a keltezés szerint sorba rendezett versek olvasásához. Választhatja, hogy először ezeket a reflexszonetteket olvassa, és csak azután a többi.

Ha ennél a változatnál marad, még mindig dönthet arról, hogy előbb az eredeti alkotással ismerkedik meg, vagy a verssel, amely annak nyomán keletkezett. Mindkettő élvezetes játék, és nem is feltétlenül kell megmaradni az egyiknél, mindkettőt ki lehet próbálni.

Valamennyi vers miniatűr képként is felfogható, amin lendületes szóvonalakkal rajzol újra egy-egy alkotást, vagy eredeti módon örökít meg valami arra érdemest. A kertet (*Áldozat, Mennyei zápor*), a tengerpartot, a tengert (*Mindent abbahagy*), egy festő műtermét vagy éppen a megfoghatatlan és ábrázolhatatlan Istent: „Mert önmagában, persze, láthatatlan, / saját képében sehol sem lelem” (*In contumaciam*, 53).

Az isteni teremtés folyamata Markó lírájában legtöbbször a kert arculatának változásaiban érhető tetten. A helyszín, az örökké változóban lévő kert, a lírai én mindenkori állapotának kivételése, ugyanakkor az inspiráció forrása is. A kötet verseinek egy része is idevezet, a virágokkal, majd természettel terhes, az évszakokkal folyton változó helyre. A kert motívumai sejtnek fel a lélek belső tájait mutató, filozofikus lírában is: „Nincsen már titka a jázminbokornak, / ha végighömpölyög kívül-belül / az ágakon a fény, [...] és már érthető, akár / a semmit el nem titkoló halál, / hogy addig élsz, míg van mit rejtetned” (*Múló sötét*, 63).

Ha a kötetnyitó vers egy lehetséges fogantatás, szonettnevezés pillanatait tárja elénk, akkor az utolsónak a halállal kell foglalkoznia. Markó nem is okoz csalódást, hiszen a *Téli ars poeticá*-ban a költői önarckép elmúlással terhes jelképekkel telítődik (csontváz, koponya, szétfoszló lélek): „mert szűnik úgyis az emlékezet, / s nincs is szükség rá, szétfoszlik a lélek, / és elszór minden összegyűjtött képet, / [...] s mint koponyán, Isten grammatikáján / csupán múlandó arcok látszanak” (106).

* * *

Amíg az *Előlnézet* két év termésének száz szonettjét foglalja kötetbe, addig a *Passiójáték* 2013 adventjében íródott, mindössze két hét alatt. A keresztény ember ilyenkor a Kisjézus eljövételét várja. Markó ezzel szemben szonettkoszorújában a halálra készülődés folyamatát bontja ki. Ezt a

részletet mintegy kiragadja az előző kötetből, és alaposan górcső alá veszi. A kérdés: miért épp advent idején szól erről? A kezdetben ott a vég – mindkettő véres és fájdalmas, az érkezés és a távozás is. Krisztus úgy születik a földre, mint más halandó, majd Isten fiaként úgy hal meg, hogy előtte tisztán látja a saját halálához vezető, fájdalommal teli utat. A Megváltó szenvedéstörténete ihlethette az élete delén túljutott költőt, hogy éppen karácsonytájt előretekintsen az időben, és gondolatban végigmenjen a még hátralévő, stációkkal tűzdelt úton. Párhuzam húzható a költői én és

az istenfiú földi szerepe között. Mindketten húsból és vérből formáltak, vagyis testük romlandó, ugyanakkor törekvéseikben szellemük, szavaik halhatatlanságát célozzák meg.

Bátorság kell szembenézni a véggel, amelyet a kötetben betört koponya testesít meg: „Csorog a fény a megnyílt koponyából” (1.). Erőtlen indító, ugyanakkor a véget is előrejelző kép. Idejutsz, barátom, te is, én is, és minden halandó! Ennyi marad belőlünk fizikai síkon – az olvasó ezt az üzenetet dekódolhatja. A tizennegyedik szonett utolsó sora visszatér ehhez a képhez, koszorúvá kapcsolva a verseket, így fogva keretbe az emberlét titkait feszegető kötetet. A csorgó fény a belső tartalomra asszociáltat, a lényegre mutat. A koponyából fakad, s ami bent van, az az igazán értékes, azt kell kutatni. A fény az értelem vagy az isteni kinyilatkoztatás szimbóluma a művészetben. Nem a shakespeare-i „lenni vagy nem lenni” dilemma foglalkoztatja a lírai ént, mert az elmúlás nem választás kérdése, az ugyanis bekövetkezik, inkább az élő és élettelen anyag közötti különbséget kutatja, az érdekli. Az élet és a halál mezsgyéjén járva képeket gyűjt: „mert

Jelenkor Kiadó, Pécs, 2014

kiürül a kert, ha terveit / felejtí, s most éppen nem tud magáról” (1.), „s kilép a lélek régi otthonából” (3.), „s hűlt korpuszát keresve, körbe-körbe / szálldos egy tollpihe, aztán kihull / az Úr kezéből, és elcsitul, / hiszen sötét lesz bent talán örökre” (4.). A *talán* szó utal az emberi egzisztencia bizonytalanságára. Nincs biztos tudás a halálon túliról. Valami mégis bizonyos: a test itt marad, de a mozgató valami nélkül kettéválik a két állapot. Mint a koponya, amely elgurul egy ásatáson a hústól és inaktól megfosztott csontvázról. A lét és nemlét között történik valami: „és ismét titok, / ami tudott volt csecsemőkorától, / hogy halálába belenő, akár / a bukácsolva repülő madár” (3.). Ez a bizonytalanság a mozgatója az emberi alkotásnak, művészetnek, az összes eddig létezett és ma is létező kultúrának. Ugyanakkor, mint minden alkotás, az ember is – Istené – pusztulásra ítéltetett. A gondolatmenetben idáig jutva azt hihetnénk, hogy a kötet szonettjei az elmúlás miatt érzett letargiát éneklék meg, ezzel szemben a lírai én csupa kétely, vívódás: „s az sem jó már, hogy látszol és kilátszol / a többiek közül, mert így hiába / néznek megváltóként Isten fiára, / ha azt hiszik, hogy téged elkerül / végül a pusztulás, s nem halsz meg értük” (5.). Igével, mozgással tele az iménti öt sor, ahogyan a vers többi sora is, s a kötet valamennyi szonettje. Így teremti meg szerző a halál és a még cselekvőképes, az elmúlással farkasszemét néző ember dinamikus szembeállítását.

A koponya motívum végigvonul a kötetben, és nem csupán a szonettekben, hanem a könyv tusrajzain (Részegh Botond munkáin) is. A barna, a fehér és a csonton átütő, alvadó vérre emlékeztető feketés-ciklámenes színekkel rajzolt, maszatolt képek az elválasztó felületet, a koponyát ábrázolják, ami a versekben is mint a belső és külső világot elhatároló csonthéjképződmény jelenik meg. Mint a test egyik alkotója, melynek kettős funkciója a védelem és az elválasztás. Az utóbbi elkülönüléshez, az embertársaktól való elzártsághoz

vezet: „úgy gondolsz rá te is, mint börtönödre, / ami elválasztott mindenki mástól, / a csont, a hús, a bőr, az illatok, / hogy ők ott vannak, és én itt vagyok” (5.). A nyolcadik szonett az egyén különállását, örökös magányát a mondatot nem alkotó, kontextus nélküli szavakhoz hasonlíttja: „s

ha szólnál, / szavakkal szólj, ne mondattal, Uram, / hiszen külön vagyunk, nők, férfiak, / még a testrészek is, akár a szótár” (8.).

Az individuum anyagba bezártsága ugyanakkor oldódik a halálban, ahogyan az anyag is újra alkotóelemeire esik: „A test, amely olyan könnyen lebomlott, / mint orsóról a letekert fonál, / emlék csupán, de minden sejtje boldog, / hiszen szabad, s végre szabadon áll” (14.). A kötelekeitől megszabadult anyag a lebomlás során – sejt, molekula, atom – visszanyerheti korábbi omnipotenciáját, vagyis azt az állapotot, amikor ismét bármi lehet belőle.

A későbbi, a szétesést, darabokra hullást sugalló képek az emberi és krisztusi történet végét vizionálják: „Se láb, se kéz, se száj, se szem, se homlok / nincsen sehol, csak formátlan gubanc, / [...] ahogy leválik rólam szóra szó, / mert egytől egyig szétválasztható” (11.).

A kint és a bent különállása további versképekben is ábrázolódik: „Ismét a vér, genny, nyál, könny legbelül, / és ismét legkívül a végtelenség, / vagyis hitetlenség s reménytelenség” (7.), „kívről hull a könny, s nem oltja ki / a fájdalmat” (8.). A hetedik szonett az emberi képzelet gazdag teremtményét állítja szembe a sivár külső valósággal. Az éneklő rigó a belső, költői hangot szimbolizálja: „rigó fütyül bent, képzelt fák hegyén, / s kint száraz minden, sodródik zörögve” (7.).

A hatodik szonettben egy bolygóméretűvé tárgult Krisztus-fej rajzolódik ki, amelyen a sebek a Föld tengereiből lassan előbukkanó, sustergő, rózsaszín korallzátonyok, a bolygó arculatának legújabb képződményei. A folyamat a teremtés, teremtdés folytonosságát hangsúlyozza, a változás, alakulás, átalakulás, formálódás állandóságát, amelynek során a Veronika kendőjébe te-

Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2015

metett Krisztus-arc égboltnyi méretet ölt: „s akár egy kendő, már csak másolat / az ég, mert egy-egy arcvonásodat / idézi, végre nem vagy egyedül” (6.). A vers a kereszttúton végbement változások kozmikus kivetítése, amelynek során a képmás által megkettőzött arc keletkezik, az ikon. Ez a momentum az emberisten vagy istenember kettős identitásának születése, amikor is felvetődik a kérdés: ki kit teremt? Az ember formálta saját képére az istent, vagy az isten alkotta meg úgy az embert, hogy magát láthassa benne?

A lírai ént a születés és a halál között a földön töltött idő eseményei helyezik bele a halált tudatosan fogadó Megváltó szerepébe. Alkotás közben ő is végigjárja a saját kálváriáját, cipeli keresztjét, ahogyan egykor Krisztus, míg tizen-négy stáció után feljutott arra a bizonyos hegyre, ahol küldetése beteljesült. A Koponyák Hegye jelképesen és valóságosan is az elődökre, a többi megfeszített halandóra utal. A szenvedéssel teli közös sorsból származik Krisztusnak, a kiválasztottnak, az Isten fiának emberi minősége, míg más halandónak, a költőnek – kiben „rigó füttyül a képzelt fák hegyén” – az alkotás, a teremtés képessége adományoz isteni minőséget.

A nyolcvanas évek végi *Költők kószorúja* és *Szerelmes szonettkószorú* után Markó Béla immár harmadik szonettkószorúja aktív, mentális készülődés a halálra. A tizen-négy vers egy-egy állomás azon az úton, mely a mestermunka megszületéséhez vezet, akárcsak a tizen-négy stáció, amelyen át Krisztus is eljut a keresztre feszítés helyszínére – karácsony előtt naponta íródik egy-egy sor a mesterműben. Mindezt felfejtve válnak érthetővé a nyitászonett sorai: „s betűk vannak megint, nincsen szöveg, / míg aztán összeáll, és már fonákról / látom, amit csak színről néztem eddig” (1.) – Jézus kálváriáját járja végig a szerző, de most empatikusan, az ő szerepébe bújva, vagyis belülről, fonákjáról látja és láttatja az eseményeket. Ő az, aki a keresztet cipeli, miközben tudja, nem tehet csodát: „mert mindenképpen vinnem kell tovább, / aki vagyok, s nem azért, hogy csodát / tegyek, nincsen csoda” (7.). És ő lesz majd, akit a keresztre felszegez a „rutinos mester”: „ki megnyálazza itt is a szept,

/ hogy könnyebben bemenjen, ha lehet, / pedig a fával, vagyis a kereszttel / a vas már nedvesen találkozik, / ha átsúszott a húson” (11.). Kínzó gyanúja az, hogy szavakból rakott építménye, szellemének megtestesülése, a megváltó testéhez hasonlóan darabjaira esik majd szét: „megváltozik / a múltam is, és nézem elszörnyedve, / ahogy leválik rólam szóra szó, / mert egytől egyig szétválasztható” (11.). S ha mégis (akár kétezer évig) megmarad a szavakból teremtett mű, akkor sem bizonyos az ilyen-olyan értelmezések, olvasatok általi szellemi újjászületés: „s azt is sikernek tartja közben / sok néző, érzem, hogy kiment belőlem / minden mocskok, de úgy sem tartható / tovább, közösnek, más szóval üresnek / kell lennem, hogy bennük újjászülessék, / s mind fáj ugyan, mégsem vállalható” (12.). Az utolsó előtti stációvers ki is mondja kereken: „Mind fáj ugyan, mégsem vállalható, / hogy ők majd én leszek, első személyben / és egyes számban élhetünk csak ébren, / fájdalomunk, úgymond, magában való” (13.).

A két utolsó stációszonettben megjelenik a női princípium, amely eddig a férfi történetből kimaradni látszott. A tizenharmadik szonettben az enyészetnek induló „véres Isten-arc asszonyágyék”-ként tárulkozik, felvillantva egy újabb élet lehetőségét. A mesterszonett előtti költeményben pedig már egyértelműen fogalmaz, az újra omnipotenssé váló anyag, élve szabadságával, újabb megnyilatkozási módot keres, azaz újabb Máriát, „hogy szülje meg s feszítse rá fiát” (14.).

Az olvasó előtt fokozatosan nyílik meg a mesterszonett, amelynek minden sora egy-egy költemény kezdőlépcsője. Ez a fokozatosság teszi izgalmassá a megismerést, hogy miként bomlik ki az utolsó vers lapról-lapra, és mi az a többlet, amelyet az összerakott sorok kiadnak – lesz-e megnyugtató vég? Egyáltalán milyen a vég? Mire fut ki a történet, az emberisten története? Az összegző szonett sorai új kontextusba helyezve, más hangon szólnak – önmegszólító, istenszólító, istenkereső verssé állnak össze, aminek veleje ez a kérdés: „sodródik zörögve / kihúzott fogként egyszerűlt fiad / s ez sem te vagy, hát akkor te ki vagy” (15.).

Emlékfoszlányok – Tolnai Ottó

A hajnali temetőben bolyongtam
mondta és szórakozottan játszott hol a vadászvendéglő
zöld kockás abroszának a feltáival hol azzal szórakoztatta magát
hogy mutatóujját a sör habjába mártotta Be voltam rúgva azt hiszem és nem emlékszem hogyan kerültem a temetőbe és miért oda éppen ahogy arra
sem honnan keveredtem a sírok közé és nagyon sóhajtván nem a sörbe
húzott bele hanem a pálinkáját döntötte magába
Találtam egy keresztet de az is lehet hogy kitéptem egyet a
földből ez már nem olyan éles emlék bennem mint az hogy a hátamra vettem
a keresztet és elindultam vele Tolnai Ottóhoz hogy elvigyem neki ajándékba és
rágyújtott miközben beszélt És mentem a hajnali utcán hátamon a kereszttel mint
egy elbaszott Jézus Krisztus és a hajnalban munkába indulók hol röhögtek hol
megbotránkoztak hol meg elcsodálkoztak rajtam
nyilván amolyan mozgó krisztuskeresztnek láttak már ha volt
merszük hinni a szemüknek és belehúzott a sörébe Meg sem álltam a Tolnai házáig aki gatyában jött
ki a zörömbölésemre és elszörnyülködött
amikor ledobtam eléje a keresztet azt hiszem meg is ijedt egy kicsit
talán Honnan hozod ezt a keresztet és mit akarsz vele kérdezte és nekem nevezhetnékem támadt gatyában látni a nagy költőt a háza
kapujában állva álmosan és értetlen arccal Meg azon is csodálkoztam
hogy nem két nadrág van rajta hiszen ő írta valahol hogy két nadrágban alszik
el mert szégyellne gatyában meghalni tisztán emlékszem hogy ezt írta
Neked hoztam ajándékba mondtam és titokban azt reméltem
hogy megkínál valami rendes birsalmapálinkával de nem kínált meg Most visszaviszed oda ezt a keresztet ahonnan elhoztad és visszaszűrod
a helyére morogta a fogai között halkan és én megsértődtem hogy nem örül az ajándékomnak meg sem köszöni sőt el sem köszön tőlem
csak hátat fordít és se szó se beszéd bemegy a házba nem is értettem akkor
miért nem örül az ajándékomnak nem hiszem hogy valaha is adtak volna neki
sírkeresztet ajándékba kinek jutna ilyesmi eszébe nekem is csak részegen
Megint a hátamra vettem a keresztet és elindultam vele visszafelé a
temető irányába és még arra emlékszem hogy nagyon durcás voltam
amiért nem volt Tolnainak humorérzéke a tréfámhoz
De miért hozzá vitted el a keresztet kérdeztem bizonytalanul Mert teljesen kézenfekvő volt hogy a
hajnali temetőben szerzett sírkeresztet
csakis Tolnai Ottónak viheti el az ember senki másnak ha ismernéd
akkor neked sem jutna eszedbe
ilyen különös helyzetben más csak Tolnai Ottó
s mert én akkor még nem ismertem hallgattam
Az embert megelőzi a legendája vagy követi azt de soha nem létezik egy időben vele Ez a szarvas nem
szarvas hanem marha süvöltötte át a teret

a pincér felé Ne bomolj kértem én ide járok De én nem
 járok ide és kiabálhatok és bomolhatok
 ráadásul meg tudom állapítani hogy egy húsról hogy
 marha-e vagy szarvas azzal undorodva eltolta magától az ételt
 én pedig elképzeltem ott a hajnalban
 keresztel a hátán ahogy Tolnaihoz ballag át az ébredő
 telepen keresztül És megtaláltad a sírt ahonnan kitépted kérdeztem
 behúzott a pálinkájába és csak sokára válaszolt
 hát meg komám meg én azt a kurva lyukat a derengő temető földjében és azon igyekeztem hogy visz-
 szaszúrjam oda ahova való lett volna a kereszt
 csak az volt a baj hogy már nagyon elkorhadott a fa és ahogy szúrtam
 kettőbe tört én meg hasra estem a sáros sírhantra és az is lehet hogy
 rögtön el is aludtam ott Hogy aztán Tolnai talált-e rám vagy valaki más
 arra már nem emlékszem de délelőtt már nála ültem adott birsalma pálinkát
 is csak a mérge nem akart elmúlni egyre csak a fejét csóválta és
 az istennek sem akarta megérteni hogy miért ő az egyetlen ember
 a világon akinek azt a hajnali sírkeresztet elvihettem ajándékba

Az Ószeresek újvidéki bemutatója után
 a Dominóba mentünk a Dominót akkor már jól ismertem
 oda jártunk Sziverivel Fenyvesivel Szűgyivel Balázs Attilával
 és a többi fiatal költővel piálni a végigcsavargott napokat lefojtandó
 ott akartak bennünket minden ilyen alkalomkor a crnagorác
 fickók megverni csak azért mert magyarok voltunk amiről persze
 akkor sem tehattünk és a crnagorácok hatalmas fekete
 szálfalegények voltak mi meg csak amolyan pálcikaemberkéek
 mellettük esélyünk se volt arra hogy felvegyük velük a küzdelmet bár
 az első alkalommal én még biztattam a többieket hogy a magyar virtus
 kíváncsiak szerint verjük bele a betonba a hatalmas embereket de
 a többiek lefogtak csak nevettek ezen és nevettek a crnagorác fickók
 is mintha értették volna miről van szó kört formáltunk
 és magyar népdalokat énekeltünk amihez én nem fűztem
 túlzott reményeket mert a részeg nagydarabok
 csujjogva ordítva köröztek körülöttünk
 valamiért azonban bántani nem bántottak senkit csak provokáltak
 majd amikor elunták a cécot röhögve otthagytak bennünket
 mi meg talán a népdalok miatt csöppet sem szégyenkezve indultunk
 el a szállodám felé mindig a Putnyikban laktam ha egyáltalán így hívták
 a szállodát amelynek a folyosóját ronda fonott képek díszítették
 ballagtam a fekete kalapomban Tolnai mellett akinek szintén
 fekete kalap volt a fején csak sokkal elegánsabb mint az enyém
 a Dominóban éppen hogy lézengtek az emberek és nyoma sem volt
 szerencsére a crnagorác mácsóknak Tolnai borokat rendelt és
 ittunk rendesen ahogyan egy bemutató után illik inni tudta ő jól
 hogyan kell ezt csinálni bele is csúsztunk a zárórába a cigányok
 már kezdték elpakolni a szerszámaikat amikor Tolnai felállt benyúlt a
 belső zsebébe és egy marék pénzt húzott elő onnan és a primás hegedűtokjába
 vetette és halkán csak annyit mondott Még játsszatok így nem felszólító
 módban a kijelentő mód könyörtelen ellentmondást nem tűrő
 parancsával és a cigányok játszani kezdtek ismét Tolnai pedig
 táncolni kezdett egyedül furcsa tánc volt ez nem a részeg ember
 táncát láttuk hanem egy külön világban kalandozó ember öröm-mulátását

maga-mulattatását aztán a cigányok elunták a dolgot
 vagy megint pénzt akartak tőle mert nekiláttak ismét összepakolni
 de Tolnai megint a belső zsebéhez nyúlt és újabb
 papírpénzek hullottak a prímás tokjába és folytatódott
 a zene és folytatódott a különös ember különös tánca
 már nem emlékszem hányszor ismételte meg immár némán az akcióját
 de sem a pénz sem a zene nem akart elfogyni persze mindennek
 vége szakad egyszer vagy a pénz fogy el vagy a kedv vagy a zene
 kint találtuk magunkat a Domimó előtt taxit hívtunk és ahányan voltunk
 belepréseltük magunkat akár egy látvány show szereplői
 valamelyik negyedosztályú vetélkedőből emlékszem hátul
 ültünk Balázs Attilával talán Zita hercegnő is velünk volt keresztben
 rajtunk egy nyúlánk lány hasalt és megbabonázott szívvel
 némán kanyarogtunk a feneketlen újvidéki éjszakában
 Tolnai elől a sofőr mellett dudorászott a szemébe húzott nyomott
 kalap alatt és másnap azon tűnődtem a reggeli hideg sör mellett valami
 lepukkant csehóban a szálloda közelében hogy milyen jó annak
 aki mindig tudja minek van az ideje és ha nincs ideje akkor csinál időt
 magának hogy élni tudja és tűnődöm azóta is meg azon hogy ahogy kell
 legyen ideje a Wilhelm-daloknak és a kisinyovi rózsának
 úgy kell legyen ideje a mulatásnak is és hogy ez a szép hallgatag
 mindenre figyelmes és érzékeny ember ez a nagyon európai
 világfi és vidéki Orpheusz szét tudná táncolni talán még a csillagokat is
 még játsszatok
 mondaná monoton kijelentő módban
 és táncolnának a hajnali temetőben a részeg sírkeresztek
 a virág utca háromból vagy a palicsi házból
 két nadrágban vagy egy gatyában kiszédelegne az álmos ember
 kalappal a fején és a rózsaszín flamingók riadtan rebbennének szét
 az ég peremén vízszintesen növe hatalmas fatörzsekről
 menjetek vissza a temetőbe halottak mondaná
 menjetek vissza a hajnali temetőbe részeg hajnali sírkeresztek
 menjetek haza részeg fiatal költők menjetek haza és játsszatok
 mondaná halkán felszólító módban
 Domonkos svédországban fújja a szakszofonját
 nem fogunk már több Mao-poe verbo-voko-vizuális kollázs-poémát írni
 nem fogunk többé annyit inni mint a Dominóban ittunk annak idején
 az Ószerekek bemutatója után a cigányok is elpakolták már a hangszereket
 még játsszatok költők lassan fölemelkedik a hajnal fölétek emelkedik
 a hajnal fölénk a hajnal a Dominó fölé Újvidék és Palics fölé
 a rózsaszín flamingók fölé még játsszatok mindenféle módban csak játsszatok még

► BANNER ZOLTÁN

Az erdőn túli táj

Erdélyi magyar művészet, 1920–1990¹

Több mint 150 évvel ezelőtt írta le ezt a mondatot a jeles történész, Kőváry László: „ERDÉLY EGY GAZDAG, DE ISMERETLEN MÚZEUM”. S majdnem az is maradt a magyar köztudat számára az 1990-es közép-kelet-európai rendszerváltozásokig.

Erdély középkori latin neve – de az idegenek számára ma is: TRANSILVANIA, magyarul az ERDŐN TÚLI TÁJ. Akkoriban persze Magyarországon is több volt az erdő, mint manapság, de aztán, ha átmentél a Királyhágón, egy mesebeli őserdő tárult ki előtted. Az ilyen vad, romantikus, veszélyes vidéken az emberek is zárkózottabbak, magukba fordulóak, egymásba kapaszkodnak, de nemes lelkűek és jó szándékúak.

És akkor ezek az emberek lennének a „transzilvanista emberek?” Nem, mert ilyen emberek nincsenek, csupán azt az irodalmat és művészetet nevezzük transzilvánistának, amely e természeti és emberi világ lelkét formálja meg, hordozza formáiban.

A transzilvanizmusnak könyvtárnyi irodalma van: maguk a művek, illetve a művekről szóló irodalom. Sokkal kevesebb szó esik/esett a transzilvanista művészetről, pedig az sokkal kézzelfoghatóbb és szemmel láthatóbb, mint az olvasmányélmény. Sőt, teóriája, elméleti megfogalmazása is korábbi.

Ugyanis Kós Károly így köszönt be, amikor zsebében a budapesti Iparművészeti Főiskolába

való tanári kinevezésével 1918-ban végleg hazatért Sztánára, a Varjúvárbá: „A szegény ember arról szeret beszélni, amiye hiányzik. Amire vágyik, amit szeretne, ha volna, de amiye nincs. Beszéljünk hát a képzőművészetről. Mi, erdélyi magyarok, egymásnak. (...) Itt állunk. Szegényen, tévedten, sötétben, földre sújtottan. Szerteszórva a zivatartól.

De akarunk élni, akarunk dolgozni, akarunk *kultúrát*. Akarunk művészetet: élő, szerveset, nélkülözhetetlent, olyant, ami a miénk. Amiben a mi lelkünk fürdik meg, hogy megújuljon, hogy erőssé, erősebbé legyen.

Lehetséges ez? Meg tudjuk-e csinálni? Lesz-e erőnk hozzá?

Lehetséges, mert muszáj, mert szükségünk van reá, tehát lesz erőnk is hozzá.”²

Majd 1928-ban pontosan megfogalmazza a transzilvanista világszemlélet lényegét: „ezer esztendő alatt Erdély földjén megtörténik az a gyönyörű csuda, hogy három nép és három kultúra éli életét úgy egymás mellett, illetve egymás között, hogy mindhárom megőrzi – mert megőrizheti – a maga különváló egyéniségét, de amellet közös és minden környező idegen és rokon néptől és kultúrától elütő karaktert is veszen fel. (...) Más nép az erdélyi magyar, mint a magyarországi, más a királyföldi szász, mint a németországi német és más az erdélyi román, mint az okiráltságbeli; fizikumban is más, de mentálisban éppen az. És ha megmarad a román románnak, a szász németnek és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és min-

¹ A Magyar Nemzeti Galériában 2015 áprilisától szeptemberig nyitva tartó, *Sors és jelkép* című erdélyi művészeti kiállításához kapcsolódó, vetített képes szabadegyetemi előadás (2015. június 7.) szerkesztett szövege. Előzetesen, változatként, elhangzott Bécsben, 2012-ben a Bornemisz Péter Társaság székházában.

² Kós Károly: Magyar képzőművészet Erdélyben. *Napkelet*, Kolozsvár, I. évf. 5. sz. 1920. november 15. 390–400. p.

den kulturális megnyilatkozásukat az a közösség is, melyet a megmásíthatatlan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az étellel való közös küzdelmek közös formái determinálnak. Ez a megnyilvánuló közösség éppen az a speciális erdélyi psziché, amit egyik erdélyi népnek Erdély határain kívül való nemzettestvére sem értett és értett meg soha...” De e minőség felelőssége alól sem mentesít: „Hogy mi lesz Erdély népének és kultúrájának útja a jövőben, az jórészt Erdély népeitől függ. A história bizonyítása szerint Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a pszichét vállalták és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják. Erdély sorsa akkor volt a legboldogabb, kultúrája akkor virágzott ki leggazdagabban és legteltesebben, amikor népei egyakarással vállalták a külön erdélyi sorsot és építették azt külön erdélyi eszkökel.”³

Azóta mindhárom nemzetrész megadta a maga választát.

Számunkra, akik a legtöbbet veszítettünk, Kós Károly kőtablája máig érvényes és kötelező.

Mindazonáltal három alapelvet szeretnénk leszögezni:

1. egyetlen magyar művészet létezik, amely azért olyan gazdag, mert tájegységein különböző sorsképekből fakadt;

2. az erdélyi művészet akkor születik meg, amikor Erdélyt elszakítják az anyaországtól, s önmagára utalva megteremt a saját szellemi értékeit; tehát 1920 után felszínre tör, önálló formát ölt a mindig is, ezer éven át lappangó, eleddig örökké rejtve újjá- és újjászülető erdélyi lélek;

3. az erdélyi művészet és kultúra sajátos funkciója az egyetemes magyar művészetben és közművelődésben: a hagyományos értékek őrzése.

Ennek a lappangó, de autonóm erdélyi s egyben az egyetemes magyar szellemi egységnek idézzük fel éppen csak néhány nagy pillanatát az előző 1000 évből. Az Arad közeli Nagyszentmiklóson, Bartók Béla szülővárosában került felszínre leggazdagabb honfoglaláskori művészeti emlékünknél, a nagyszentmiklósi aranykincs. A gyulafehérvári székesegyház a középkori stílus-korszakok: a romanika, a gótika és a reneszánsz egyedülálló konglomerátuma. A prágai várban (és a kolozsvári Farkas utcai templom előtt) álló *Szent György* szobor 1373-ból, a Kolozsvári testvérek, Márton és György műve, az euró-

pai előreneszánsz remek (a térben kihajló lovag alakja révén). 1443-ban ugyancsak Kolozsváron születik a reneszánsz király, Hunyadi Mátyás, szülőháza ma is áll, Fadrusz János Mátyás király-szobra pedig elmozdíthatatlan a város főteréről. A mohácsi vész után az Erdélyi Fejedelemség az egyetlen szabad magyar állam, s mialatt a törökök lerombolják Mátyás budai és visegrádi várainak csodálatos vörösmárvány pompáját, Erdély református templomaiban megszületik a kazettás famennyezet, kórus- és padmellvédek virágos reneszánsza, a tordai országgyűlésen pedig 1568-ban a világon először hirdetik meg a gondolat- és vallásszabadságot. Barabás Miklós az első magyar, aki megél a művészetből ebben az országban; általa, grafikái és festményi révén ismerjük a reformkor és a szabadságharc, sőt az 1867-es kiegyezés valamennyi arcát Széchenyitől, Kosuthon, Batthyány Lajoson, Wesselényi Miklóson, Deák Ferencen át Petőfiig, Aranyig, Jókaiig, stb. Az utolsó, méghozzá kettős kapocs: Nagybánya (a művésztelep és festőiskola) és a szecesszió.

Az elmúlt illetve vége felé járó 100 év erdélyi művészetét három korszakra oszthatjuk: az első 1920-tól 1945-ig, a második 1945-től 1990-ig, a harmadik 1990-től máig tart.

I. A trianoni békeszerződéssel önállóságra kényszerített erdélyi művészet első korszakában a Kós által meghirdetett transzilvanista szemlélet jegyei, sajátosságai szabadon érvényesülhettek, noha sem a román, sem a szász művészetek nem törekednek az egymás felé fordulásra. Már ekkor bebizonyosodott, hogy a transzilvanizmus nem stílusirányzat, hanem magatartás, világnézet, tehát bármilyen formanyelven, az európai stílusirányzatok bármelyikének a törekvésein át érvényesülő/érvényesíthető elkötelezettség. Nagyon leegyszerűsítve, sőt, a mai körülmények között lejáratos, szentimentális, populista szólamnak tűnve, ez az elkötelezettség: hűség a szülőföld természeti és történelmi sugallataihoz, az erdélyi magyar társadalom kisebbségi élethelyzetéhez/életérzéséhez, szellemi-lelki szükségleteihez és ahhoz a szakmai megbízhatóságához, fegyelemhez, amely mindig is jellemezte az erdélyi embert, bármit is művelt.

Sokszor elmondtam és leírtam már a transzilvanizmus-képletet:

természet + történelem + tanúságtétel

+ európai rangú mesterségbeliség

3 Kós Károly: Erdély. Kultúrtörténeti vázlat. Erdélyi Szépművés Céh. Kolozsvár, 1929. 90–91. p.

Az első korszak művészeti élete három pillérre épül: Nagybánya, Kolozsvár és Székelyföld.

Nagybánya már betöltötte szerepét a magyar festészet modernizmusában, mikor egyszerűen Romániához csatolták. Rangját, hangulatát még évekig megőrizte, és amíg meg nem alakult az első erdélyi művészeti főiskola, a fiatalok számára Nagybánya, Thorma János, Mikola András, Ziffer Sándor, Krizsán János és a többiek, akik itthon maradtak, pótolták a budapesti egyetem hiányát.

Kolozsvár, a magyar egyetem és kiemelkedő személyiségei elvesztése ellenére ekkor, az 1920-as, 1930-as években ölti magára az erdélyi magyar kultúra fővárosának a szerepét. A felsőfokú művészeti oktatás lehetősége a románoknak is hiányzik, Bukarest messze van, ezért aztán 1925-ben megalakul az első erdélyi *Szép művészeti Iskola* (Scoala de Bella Arte), Párizsból frissen, modern látásmóddal felvértezett fiatal román tanárokkal, akik alig két-három-négy évvel idősebbek, mint tanítványaik, az erdélyi művészet későbbi klasszikusai, mint például Mohi Sándor, Szervátiusz Jenő, Fülöp Antal Andor, Incze János Dés, Kós András, Tasso Marchini és mások.

Majd a Helikoni Íróközség mintájára Kós Károly létrehozta az első magyar művészszervezetet (ahogy ő nevezte: „az erdélyi magyar képzőművészet fiatalságát”), s a Barabás Miklós Céh 1930-ban be is mutatkozik Kolozsváron. Tagjai: Kós és Szolnay Sándor (Kolozsvár), Udvardy Ignác (Nagyvárad), Jándi Dávid (Nagybánya), Nagy Imre (Csíkszögöd), Gallasz Nándor, Podlipny Gyula, Varga Albert (Temesvár). 1937-ben Budapestre is eljutnak. De a kritika éppoly értetlenül fogadja, mint az 1941-es bemutatkozást, az 1944-es, legszélesebb körű erdélyi tárlatot pedig a németek bevonulása a nyitás után néhány nappal leveszi napirendről.

A harmadik pillér: székely festőiskola, amely persze csak hatásában és példájával iskola, hiszen sem programjuk, sem telephelyük nincs, viszont az alapító triász tagjai először rajzolják fel Európa művészeti térképére a Székelyföld, a székelység földrajzi és emberi karakterének a vonásait: Márton Ferenc a hősi-romantikus, Nagy István a belső és külső monumentalitás, Zsögödi Nagy Imre pedig az elégikus-bukolikus jegyek iskolás és mítoszteremtő erejét.

Tulajdonképpen negyedik pillér is létezik: a bánási triász, a grafikus Podlipny Gyula, a festő

Varga Albert és a szobrász Gallasz Nándor drámai szociológiai modernsége, de elszigeteltségük miatt, miatt művészetük tanulságait csak a II. világháború utáni fiatalok vonják le a maguk számára.

A transzilvanista művészet – mint az erdélyi magyarság szellemi autonómia törekvése – két világháború közötti színképébe tehát azonos értékekkel illeszkedett/illeszkedtek Szolnay Sándor személyiség- és önportréinak, sétatéri, segesvári tájkompozícióinak a „finom naturalizmusa” (Ferenczy Károly), Gy. Szabó Béla expresszionista fametszetei, például a *Liber Misericordiarum* lapjai, Fülöp Antal Andor neoklasszicista-metafizikai titokzatossága és Zsögödi Nagy Imre vaskos csíki „Danaidái”, Szervátiusz Jenő balladai szobrászata és a Brassóba elvonult, de korábban az európai avantgárd első hulláma egyik főszereplőjének, Mattis Teutsch Jánosnak az absztrakt „lelkivirágai”, a nagyváradi Balogh István szecessziós és a kolozsvári Tóth István dokumentarista miniatúrái, Mohi Sándor szelíd kubizmusa és a szatmári Papp (Popp) Aurél vehemens társadalomkritikai allegóriái. De akik külföldre menekítették tehetségüket, például a Párizsban majd Svájcban dolgozó Kemény Zoltán, a londoniak által is ünnevelt grafikus, a fametsző Buday György, Dél-Afrikában borbereki Kovács Zoltán, Budapesten vagy Tihanyban és Szentendrén készült műveiben Barcsay Jenő, Gross Arnold, Borsos Miklós sem tudták leplezni azokat a formai vagy gondolati sugallatokat, amelyeket a valamikori szülőföld, az „erdőn túli táj” a génjeikbe rejtett.

II. Az erdélyi magyar művészet második világháború után kezdődő, s időben kétszer akkora, 1990-ig tartó második korszakában robbanásszerűen kiszélesedik és elmélyül az erdélyi magyar művészeti élet tere és megsokasodnak szereplői. Miközben az első korszak mestereinek többsége tovább él és dolgozik, vagy éppen az időszakban bontakozik ki életművük, mint például Nagy Albertnek, Kós Andrásnak, Abodai Nagy Bélának, Cs. Erdős Tibornak, stb. – a kolozsvári, de a bukaresti és a jászvári (iasi) művészeti egyetemekről évente összességében 10-15 fiatal festő, grafikus, szobrász, egyre több iparművész lép ki az életbe. Mivel Kolozsvárt zárt városnak nyilvánítják (persze csak a magyarok számára), a végzetek, visszatérve szülőhelyükre vagy Erdély-szerte megtelepedve, ahol egzisztencia kínálkozott számukra, immár a *művészeti élet*

Mattis Teutsch János: Cím nélkül (1917; linóleummetszet, papír; 232x174 mm; jelezve balra lent: MT. 03; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 90.4.1.)

hálózatával avatják még inkább közérdekűvé, a közművelődés szerves részévé a művészeti alkotás folyamatát, rangját, funkcióját.

Éppen ezért a ma már 70-80 éves akkori fiatalok (illetve elhunytak) rendkívül népes nemzedéke személy szerinti említéséről lemondva, inkább azokkal a tényekkel jellemeznék e majdnem félévszázados korszak változásait, amely a transzilvanista világnézet és művészi nyelv továbbéléséhez, illetve háttérbe szorulásához, majd a harmadik korszakban történő feloldáshoz vezettek.

1. 1945 után maga a transzilvanizmus fogalma is a tiltott kategóriák közé sorolódik, gyakorlata azonban tovább él a példák, a fennebb említett élő klasszikusok művészetében és tanári-pedagógiai hatásában. 2. A szocialista-realista akadémizmus ideológiája és kötelező követése ellenére a képzőművészeti kifejezés spektruma ha rejtve is, de távolról, majd egyre közelebből reagálja le az európai trendeket; az erdélyi magyar művészet összképe tehát diverzifikálódik, el egészen a korabeli ('70-es, '80-as évek) szélsőséges, expanziós törekvéseinek a követéséig. 3. A művészeti élet intézményesülésének folyamata a művészi alkotás soha nem látott nyilvánosságát teszi lehetővé. 1948-ban a Magyar Intézet nevében magyar nyelvű képzőművészeti és zenei felsőfokú oktatás indul, a nacionalista türelmetlenség azonban ezeket már 1950-ben megszünteti, s egyrészt a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, illetve a Gheorge Dima Zeneművészeti Konzervatórium magyar tagozataiként működnek tovább, amelyek aztán az évtizedek során fokozatosan felszámolódnak. Viszont a háború utáni első évtized-félévtized viszonylag demokratikusabb légkörében meggyökeresedik és az időszak végéig folyamatosan működik a magyar nyelvű könyvkiadás, amely a kulturális sajtóval együtt (*Utunk, Igaz Szó, Művelődés, Korunk, A Hét, Új Élet, Napsugár* című gyerekfolyóirat) a tipográfia, az illusztráció, a tervező grafika valóságos iskoláját teremti meg. A Kolozsvári grafikai iskola – Feszt László, Cseh Gusztáv, Deák Ferenc, Tóth László, Bardócz Lajos, Árkossy István, Unipán Helga, Rusz Lívia, Soó Zöld Margit, stb. – a Szépműves Céh megszüntetése után két évtizeddel újra az identitástudat eszközévé avatja a szép erdélyi magyar könyv és folyóirat kultúráját. A magyar művészet önálló bemutatkozásához széles megnyilvánulási teret biztosítanak az alkalmi galériák a napilapok és egyes folyóiratok szerkesz-

tőségében, színházi előcsarnokokban és falusi-kisvárosi kultúrházakban. 4. A szintén felszámolt Barabás Miklós Céh hiányát olyan csoportosulások, szövetkezesek kísérik meg helyettesíteni, mint például az '50-es években a Zsil-völgyi és a székelyudvarhelyi művésztelep, a hatvanas évektől program nélkül is telepszerű funkciókat teljesítő, s az erdélyi magyar művészetet modernizáló marosvásárhelyi, majd a csíkszeredai központú Hargita Műhely és a Baász Imre vezette sepsiszentgyörgyi művészközösség. S végül, rég óhajtott újdonságként 1974-ben kezdetét veszi a gyergyószárhegyi alkotótábor sorozat, mely lényegében átalakulva mindmáig funkcionál.

Az erdélyi magyar művészet 1990-ben nyíló III. korszakának talán éppen a legszignifikánsabb jelensége az alkotótáborok gombamód szaporodó folyamata; s mivel ez az időszak már túl esik a *Sors és jelkép* időhatárán, éppen csak megemlítem a legjellegzetesebb, ma is nyaranta működő alkotótáborokat: a kézdivásárhelyi Incitato (a ló témájú tábor), Zsobokon a Kalotaszeg-tábor, Felsőbányán Nagybánya-emelet-tábor, Árkoson szobrásztábor, Gyergyóalfaluban a Vadárvácska-tábor, Homoródszentmártonban a Homoród-mente-tábor és Ipp községben a szilágysági tábor.

A Ceaușescu-garnitúrához fűződő nemzeti-szocialista diktatúra bukása után az erdélyi magyarság létét és önazonosságtudatát fenyegető veszélyek nem múltak el, csupán rejtettebb és még végzetesebb módon érvényesülnek.

Sajátos módon viszont az a készenléti-önvédelmi-közösségföltő reflexió, mely a transzilvanista erdélyi irodalmat és művészetet jellemezte, megszűnt; 1990-től errefelé egyre kevesebb alkotóember érzi magára nézve kötelezőnek, létfontosságúnak ezt a világszemléletet s a vele járó felelősséget.

Gyakorlatilag tehát a *Sors és jelkép* összefoglaló címmel bemutatott erdélyi magyar művészet nagy korszaka lezárult.

Am a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galériának ez az úttörő vállalkozása s a formálódó Erdélyi Magyar Művészeti Központ Sepsiszentgyörgyön arra a reményre jogosít, hogy ha nem is éppen ekkora méretben (150 művész több mint 400 műve), de végtelen változatokban, mintavételekben, s immár muzeális-művészettörténeti visszapiantásokban időnként újra- és újraértelmezhető lesz a huszadik század legtöbbet veszített nemzeti közösségének – sorsához mérten valóban jelképesen jelentős – vizuális művészeti hagyatéka.

A tekintet zárójelei¹

Orosz István alkotásairól²

*„Valaminek a helyes értelmezése
és ugyanannak a dolognak a félreértése
nem zárja ki teljesen egymást.”*

Franz Kafka: A per

*„Kulcsok,
amelyeket csak
újabb kulcsok nyitnak.”*

Németh Zoltán: Kunstkamera

Amerre csak nézek, páros motívumok ölelkeznek egymásba. Az egyik rendszerint fogva tart, szöktet, helyzetbe hozza a másikat, majd lassan ereszkedni kezd, mintává, látvánnyá dermed, hogy végül elfakuljon, szétmossa magát, ezáltal akarva-akaratlanul is ellen-látvánnyá segítse addig szunnyadó párját. Feloldhatatlanul egymásra utalt, sőt egymás által létesülő, el-elkülönülő látványfóliák fogadnak, egyik a másikba kapaszkodik, miközben a két fenomén közül mindig csak az egyik látszik elevennek, mindig csak egyikük egzisztál. Másról – és többről – van itt szó, mint öncélú, leleményes képi allegóriákról, dupla fenekű vizuális poénokról, optikai csavarokról, virtuóz formai megoldásokról, szórakoztató illuzórikus feladványokról.

Orosz István minden munkája előbb-utóbb dubitandummá válik, vagyis a kételkedés tárgyává lesz. A csiki-csuki játszmák mozgatója, valódi, lényegi főszereplője pedig a tekintet, amely – Vida Gergely versét¹ megidézve – „nekiállt ki-

rakni / zárójeleit a tárgyak közé”. Tehát a sejtés, hogy nem a képi alakzatok az értelem letétemenyesei, hanem hogy a jelentés (vagy jelentésség) a kínálkozó formák között, az értelmet kereső tekintet lavírozása által, a tévedések és korrekciók pókhálószövetében telepszik meg. Hiszen az egymásba kapaszkodó, egymást létesítő látványok eleve másféleképpen engedelmeskednek a tekintet erejének – egy töről fakadnak, egymás által küzdik magukat odáig, hogy formákként szilárdulhassanak meg: lehet, hogy (Vida Gergellyel szólva) tényleg „csupáncsak a kölcsönös névmás / megnövekedett szerepéről van szó”.

A mozgolódó motívumok csakis különbözőségük által válnak tapintható alakzatokká, egymásba ékelődő látványokká. Amúgy is minden elem közlekedni látszik, semmi sem pusztán önmaga, minden részlet valamivé válik, még mielőtt jelölővé szilárdulna: tart, indul, szökken valamerre. Közben folyton ingáznunk kell, bele-belekapaszkodva a felkínált imágók egyikébe, hogy aztán a szkepszis, a lapszus, a csalódás produktív módon billentsen tovább az úgynevezett igazság felé. A képek főszereplője tehát a tekintet, ez a folyton mozgásban levő, értelmet kereső, szubverzivitással és prereflexív agresszióval teli, gyakran maszkulin mód viselkedő tekintet, amely sokszor eleve látni vél, igényli, sőt valósággal kikönyöklö a maga cogitatumait, és nem ritkán kulturálisan, érzelmileg és nemileg is olyannyira átszínezett, hogy észre sem veszük: megvezet, tévutakra terel. Szinte minden motívumként azonosítható részlet magán viseli a maga történetiségét – akárcsak egy Tarantino-filmben, a legtöbb alakzat Orosz István képein is erősen citátumgyanús. Semmi sem pusztán

¹ A szöveget a Gyulai Várszínház 2015. július 15-től augusztus 9-ig látható Áttűnések című, hatvanhat grafikát bemutató Orosz István-kiállításához kapcsolódóan közöljük. A tárlat kurátora Gedeon József színházigazgató, rendezője Gyarmati Gabriella művészettörténész volt. (A szerk.)

² Vida Gergely: Az észlelés allegóriái. In: Uő: Sülttel hátrafelé. Kalligram, 2004. 8. p.

önmaga – a lombok közül Liszt Ferenc arca rajzolódik ki, a könyvespolc köteteiből egy koponya körvonalai állnak össze, a lehetetlen formák mind-mind működni kezdenek, a megbicsaklani látszó, negatív formává szétszalazódó oszlopok pedig biztos módon támasztják alá a koronázópárkányt. Orosz István képein minden éppen folyamatban van: a formák valósággal szemünk előtt (vagy sokkal inkább tekintetünk által, a szemlélődés és azonosság-keresés aktusában) cseppfolyóssá válnak, a negatív ábrából pozitív forma sarjad, hézagokból idomok lesznek, egy kusza, amimetikus vonaltextúrából egyszer csak egy vanitas-szimbólum tekint ránk vissza – egy szóval minden éppen *történni* látszik.

A teória képei ezek, jelentés és megértés egymásba bonyolódásairól beszéltethetők – arról, hogy így vagy úgy, de be kell lépnünk az értelemkeresés körforgalmába. Egy végeláthatatlan folyamatba, melyben a tekintet fejezi be és varrja össze az értelmezés szálait, majd zárja rövidre a felkínált látványfóliákat. Bizonyosság és bizonytalanság paradox játékosággal ölelkezik egymásba, rezonálva Wittgenstein mondatára *A bizonyosságról* című munkájában: ha azt akarom, hogy az ajtó forogjon, a zsanéroknek szilárdan kell állniuk.³ Vagyis ahhoz, hogy egy igazság „működni” tudjon, kell egy stabil, szilárd, kétségbevonhatatlan elem, melyhez képest minden más (sejtés, feltételezés, szójáték, magától értetődés) mozgatható és kijátszható „ajtóként” gondolható el – miközben maga a fix tengely is csupán azáltal játszik zsanér-szerepet, hogy vannak köré szerveződő ingó igazságok.

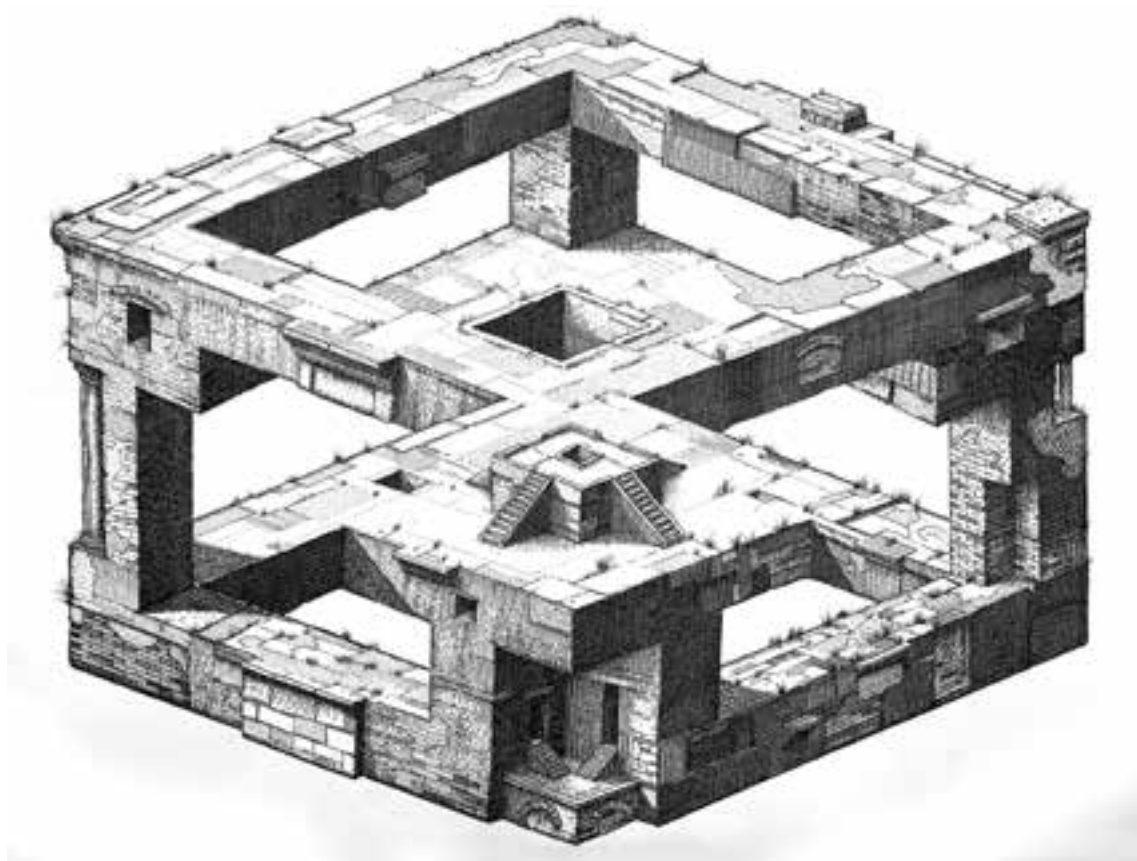
Mindez talán a *Fal* című rézkarsorozat képein rajzolódik ki a legszembetűnőbben. A grafikákon kivétel nélkül letisztult, geometrizáló épületidomokat látunk, romfalak, párkányzatok, pilaszterek és masszív kváderkövek által tagolt illuzórikus formákat, amelyek akárcsak afféle rafinált módon továbbgondolt Möbius-szalagok, sok tekintetben emlékeztetnek M. C. Escher és Oscar Reutersvärd „lehetetlen” alakzataira. A szögletes, csomószerűen egymásba hurkolódó, minden antropomorf elemet nélkülöző kvázi-építészeti testek ezen felül mintha már a 2010-es évek elején keletkezett *Deszkametriák* szikár, szűkszavú absztrakcióját is megidéznék. A finom vonalakból összeálló látványelemek egy-

részt tökéletesen működnek, minden apró részlet precízen illeszkedik a másikhoz, a lineáris perspektíva „csúcsteljesítményeit” látjuk – ugyanakkor itt is, ott is paradoxonokba ütközünk, a percepció egy pontján megtörik, megbicsaklik a látvány, és azon kapjuk magunkat, hogy szemünkkel már egy (az előzőhöz képest) inverz alakzatot követünk.

Néhány ilyen produktív „kudarc” és képi paradoxon révén alighanem mindnyájunkban megfogalmazódik, hogy az ábrák szerkezetében nincsenek fentek és lentek, nincsen ős-kép és kép-más, eredeti és kópia, igaz és téves – csakis első és második (harmadik...) olvasat létezik, illetve a szemiózis során fellépő törésvonalak, érzéki csalódások, újrakezdések és felismerések szövetében kirajzolódó igazságtörténet. A rézkarcokban tehát egytől egyig inherens módon benne foglaltatik egy sajátos időbeliség, hiszen az egyik részolvasat csakis a másik (az előző) látványfólia által, annak ellenében – és annak ölelésében, illékony ellenolvasatok véget nem érő szövetségében – tud tapintható alakzatként manifesztálódni. A tekintetnek legalább egyszer óhatatlanul végig kell siklania egy-egy formán, vagyis ki kell hogy válasszon magának egy medret, amely aztán a lapsus, a tévedés, a kételkedés révén szükségszerűen cáfolatot kap – ugyanakkor éppen ez a mozzanat lendít minket tovább az értelmezésben. A képet, a látványt, az ábrák mélyén lapuló lényegiséget a mindenkorai tekintet aktualizálja, zárja rövidre, attól függően, hogy a bravúrosan megszerkesztett imagináris térhálókhoz igazodó alakzatokból éppen melyiket tudja tekintetünk objektumként, és melyiket környezetként azonosítani. Mindeközben Orosz István alakzatai közt egyetlen elem sem kitüntetett létező, egyetlen részlet sem szilárd, rögzített entitás, mintha minden forma éppen szökésben lenne, valahonnan valahova tartana – minden elem saját maga kioltásán és egy másik képzet létesítésén fáradozik. A folyamatos szemfényvesztés nyelvtana mélyén a német „Werden” fogalom logikája érhető tetten, a folytonos, megállíthatatlan „valamivé válás”, amely – Hegellel szólva – a Lét és a Semmi szövetsége, a megtestesült nyugtalanság.

A *könyvtár* című grafikán egy ízig-vérig paradox látványvilág tárul elénk. A repkénnyel befuttatott kőfal mintha teljesen önmagába csavarodna: egyszerre viselkedik külső, homlokzati falként és beltéri felületként. Míg a csúcsí-

3 Vö.: Ludwig Wittgenstein: *Über Gewissheit*, Suhrkamp, 2002, 66. p.

Fal VI. (2006; rézkarc; 458x347 mm)

ves, mérműves ablak a folyton ide-oda táncoló enyészpontok játéka révén még a kintet követeli magának, addig az ablakpárkány már egyértelműen a szobabelső részeként jelenik meg. Mindközben a könyvespolcra támaszkodó, merengő alak (minden bizonnyal maga a művész) egyfajta kapocsként zárja rövidebbre ezt a délibábszerű, ingatag tér kontinuumot, melyben egyetlen biztos, stabil pont sem kínálkozik, hiszen maga a padlóburkolat is csupán káprázat – a talaj, amelyen az egész kompozíció nyugszik, maga is csupa-csupa Necker-kockára foszlik szét. A hol homorú, hol pedig hirtelen elődomborodni látszó kockaélek oszcilláló játékára még egy apró vizuális poén is ráerősít: egy nyitott könyv valósággal beékelődik két „kocka” közé. Ez a részlet is azt sugallja, hogy egy minden porcikájában transzparens közegebe csöppentünk, egy sajátosan enigmatikus hipertérbe, melyben az egyedüli szilárd és szerkezetileg egyértelmű fekvésű elem a „lehetetlen” ablakot alátámasztó polcrendszer, amely csak úgy roskadozik a könyvektől – minden kötet egy-egy

láttamozott referencia, egy vizuális lábjegyzet, ugyanakkor tiszteletadás a nagy elődöknek – és támaszpont ebben a talajtalan *trompe-l'oeil*-világban. Talán nem túlzás, hogy a kép egyfajta arc poeticaként is értelmezhető, hiszen a kötetek gerincén Orosz István szellemi-mesterségbeli mesterei, ihletői és példaképei (Piranesi, Escher, Gombrich, Piero della Francesca) sorakoznak – a művész valósággal beleörökíti magát a művészettörténet és -elmélet szövetébe, mintha ezzel is csupán azt kívánná finoman jelezni, hogy az ő vizuális paradoxonai és mozgó igazságai is csupán a nagy elődökhöz képest, azokat értve, megszűrve, továbbbűzve és rafinálva léphetnek igazán működésbe.

Hasonló a helyzet a *Rinocérosz* című grafika pár esetében is. Ebben a kontextusban az orrszarvú sem csupán egy formai poén, kicserélhető staffázs: sokkal inkább egy metonimikus alakzat, a képgrafika évszázados hagyományú, konnotációkkal terhelt emblemikus állata – egyúttal nyilvánvaló tisztelegés Albrecht Dürer

híres grafikája előtt.⁴ Orosz István rinocérosza valójában egy testet öltött palimpszesztus: egymásra íródott szöveges referenciák, képek, képzetek, fikciók, sejtések, korrekciók és hozzátoldások figurális szövete, hiszen az 1515-ös keltezésű Dürer-metszet sem több mint fikció, vagy legalább is egy átvétel. A német művész ugyanis sosem látta a legendás állat „eredetijét”, I. Mánuel portugál király a római pápának szánt ajándékát, aki annak idején, Indiából érkezve alighanem maga volt a megtestesült egzotikum. Orosz István orrszarvúja hűen idézi a Dürer-féle grafikát, olyannyira, hogy az egyik képen (*Rinocérosz I.*) az állat hátán ékeskedő apró szarvat, a német mester által hozzátoldott részletet is átveszi. Sejtjük, hogy a *Rinocérosz II.* című rézkarcon is valahol ott szunnyad az átörökített motívum, még akkor is, ha nem látjuk, mivel a két, egymás „mögött” álló oszlop közti térszerletben hirtelen megszakad az állat teste.

Mindeközben a loggiaszerű keretarchitektúra (talán ez is csak egy mozgósított vendégmotívum), amely mintegy koordinátarendszerbe helyezi az állat testét, a maga szigorú szűkszavúságában már-már Francesco di Giorgio Martini *Építészeti vedutáját* idézi – más ez és több ez, mint díszlet, egy diszpozitívum, amely irányítja, szabályozza és meghatározza látásunkat. Maga a megépített, idomokká dermedt perspektíva, egy mértanilag megszerkesztett, feldarabolt, formalizált és algoritmizált térmodell, a „korrekt” és verifikálható látvány látszat-garanciája. A rácsszerű struktúra egyszerre láttat és tartja fogva alanyát, akár egy merítő tál, amely minden fenomenális közelítésre máshogyan válaszol, más és másféle alakzatot rajzolva ki a tekintet számára. A boltívek és oszlopsorok szintaxisa mint-

ha csakis arra lenne hivatott, hogy tárgyként, exponátumként, hiteles látványként készítse elő és kínálja fel a benne foglalt látványt, ugyanakkor a legendás orrszarvú (a Másság, az Idegenség képviselője, ami nem és nem hagyja magát a racionalizált, európai (férfi)tekintet számára konstruált ideális térbe begyömöszölni) teste illúzióként leplezi le az építészeti kulissza elemeit – miközben helyet foglal magának az építmény által kimetszett térben, ugyanazzal a mozdulattal meg is cáfolja annak logikáját. A veduta meg-megbicsaklik, a mérnöki precizitással megrajzolt formai keret önmagát oltja ki, az állat teste mindkét esetben valószerűtlen módon darabolja fel és szórja szét a teret s foszlik darabokra. A fél fiktív, ködképszerű rinocérosz mintha csak egy képhiba lenne a tökéletesen előkészített színen (screen) – bár az is lehet, hogy az oszloprend bicsaklik meg, hiszen hol egybeolvadni látszik a páncélos testtel, hol pedig következtlenül megbontja az állatalak formai egységét. Mintha egy fullhádé képernyőn futó, háromdimenziós látványvilágot kínáló videofilm akadna meg és válna hirtelen digitális képkockák félabsztrakt mintázatává. A grafikák talán legérdekesebb tanulsága ugyanakkor az, hogy a maga módján mindkét torzított elem (a loggia és a rinocérosz is) „működni” látszik, olvasható alakzatként van jelen a képtérben – csakis egymáshoz képest (a kettejük közti térbeli viszonyrendszer által) válnak az illúzió tárgyaivá. Bár az is lehet, hogy csupán erről van szó: amint egy alakzataból megfigyelt tárgy válik, egy szilárd, rögzített, monokuláris, fix távolságból szemlélő tekintet számára előkészített „preparátum”, akárcsak egy vitrinbe szánt objektum, máris megváltozik maga a szemlélt tárgy is.

⁴ A művész egy helyen meg is jegyzi, hogy „Dürer óta minden valamirevaló grafikus szükségét érzi, hogy rajzoljon, metsszen, karcoljon ő is egy rinót”. Orosz István: Válogatott sejtések. Typotex, 2013. 105. p.

Tíz napig Shakespeare

A Gyulai Várszínház XI. Shakespeare Fesztiváljáról

A Gyulai Várszínház 52. évadának szakmailag is kiemelkedő részét képezi az (idén XI. kiadást megért) Shakespeare Fesztivál, amelynek fő hangsúlya a színházon van, de a Shakespeare-i hívószóra szervesen épül a programba koncert, filmvetítés, konferencia, alkotókkal való közönségtalálkozó, de még gasztronómia is, egyszerűen minden, ami szem-fülnek és szájnak ingere lehet. Az összművészeti jelleg, a program nem túlszűfoltan nyaralós tempója jól mutatja, hogy a fesztivál számít a helyi lakosokra és az itt kapcsolódó turistákra, miközben a szakmai nézőkre is gondol – a koprodukciós fesztiválnyitó premier mellett a Gyulai Várszínház tíznapos rendezvényén általában neves európai és keleti Shakespeare-feldolgozásokat van lehetőség megtekinteni.

Idén a nemzetközi merítés visszafogottabbra sikerült, a múlt évekhez képest. A kiemelt előadásként hirdetett pekingi Kínai Nemzeti Színház *III. Richárdja* mellett látható indiai táncszínházi, kísérleti brit, valamint lengyel monodráma-előadás ugyan műfaji-kulturális szempontból izgalmas volt, az előző évek felhozatalához képest mégsem elég formátumos. A magyar palettát befogó válogatást pedig szegényítette a betegség miatt elmaradt fehérvári *Lear király*, de az Örkeny Színház válogatásba eleve be sem kerülő *Hamletje* is hiányként vethető fel. Míg kidolgozottság és esztétikai minőség tekintetében az előadások messze nem egységesek, addig a fesztivál egészére pozitívumként mondható az előadói műfajok sokszínűsége való odafigyelés: a monodrámától a kortárs balettig, a prózai színháztól a koncertekig ível a skála.

Minden előadás hosszabb elemzésére nincs mód kitérni: beszámolómban azokat az alkotásokat és rendezvényeket emelném ki ily módon, amelyek erős vonalát képezték az idei fesztiválnak. Ezek közé tartozik a Bocsárdi László által rendezett *Vízkereszt, vagy amit akartok*, a Zsótér Sándor rendezte *Othello – a néger mór*, az ifj. Vidnyánszky Attila által jegyzett *Athéni Timon*, valamint a Shakespeare alakjának kérdése köré szervezett, alkotókat és Shakespeare-kutatókat egybehívó konferencia.

Egy fesztivál esetében a néző óhatatlanul koncepciót, koherenciát keres, legyen műfaji, formai, esztétikai közelítésbeli vagy tematikus elem, ami egymáshoz kapcsol bizonyos előadásokat. Idén az egyik ilyen lehetséges szál – nemzetközi és magyar előadások vonatkozásában egyaránt – az egy-egy téma mentén „kamaradrámára” szűkített Shakespeare-előadások sokasága adja, amelyek a szerepredukciók miatt a szabadon értelmező, kísérleti megközelítés ígértét kínálták, majd ezt sok esetben nem váltották be.

A kalkuttai Kasba Arghya magántársulat *Macbeth Badya* című vendégjátéka, amelynek rendezője Manish Mitra, egyedüli előadója pedig Raju Bera, eszköztelen, szinte csak a test és zene kifejező erejét használó táncszínházi előadás. A kathakali műfajából merítő előadás tizenkét színre osztja a macbethi történetet, ezek részint az emberi élet általános – és a tánc narratív elemeinek köszönhetően –, könnyen felismerhető momentumaiként, részint a dráma által kínált témákhoz (megszállottság, örület, hatalomvágy, háború) kapcsolódva kerülnek elénk. A fekete stúdiószínpadon a fekete háttér előtt megvilágí-

tott Raju Bera díszes öltözetben, derékig meztelenül jelenik meg, nyakán, karján, csuklóján, bokáján apró csörgők, amelyek a mozgás saját zenéjét is megteremtik – a mozdulatok és tekintetek intenzitása érzékelhető, ahogyan az előadó által létrehozott érzelmek és jelentések különleges aurája, hangulata is. Intellektuálisabb kapaszkodót kínál Piotr Konrad *Shylock* című előadása: a lengyel színész alakításában nem is annyira a dráma története kerül elénk – bár az előadó olykor narratív részekkel egészíti ki és magyarázza az eljátszott helyzeteket, monológ-részeket és szerepeket –, hanem inkább a gyűlölet, az antiszemitizmus, a veszteség és megaláztatottság emberi érzéseit és helyzeteit érzékelteti. *A velencei kalmár* az európai kultúra kontextusában jelenik meg itt, ennek jelzéseként a színpadon székekre helyezett alapműveket látunk (Dantét, Goethét, Shakespeare-t, a Bibliát, a Kabbalát stb. – a ballonkabátos színész könyvárusként lép színpadra) – az ezzel való dialógusban jelenik meg a Shylock-történet. Ehhez hasonlóan egyetlen Shakespeare-szereplőre fókuszál a Mándy Ildikó rendezte *Hamlet Klubja 2.0*, amelyben két színész emeli és tartja el magától Hamlet szerepét a dán királyfi monológjaiból és a dráma dialógusaiból felépített szöveg mentén. És bár az alapötlet izgalmas – akár a szereplő dilemmáit, akár a szerepkettőzés ironiára vagy feszültségre lehetőséget adó „hasadását” nézzük –, az előadás mégis egy felszíneesebb talk-showszerű retorikánál marad. Erős dramaturgiai vágással élt a Burák Ádám rendezte *III. Richárd* is: a várszínpadra épített szűk, kereszt alakú kifutókon játszó előadásban négy színész ölti magára a dráma főbb szerepeit. Bár a dramaturgia azt sejteti, a rendezőt főként a főszereplő alakja és dilemmái foglalkoztatták, a színészi alakítás nem mutat újat a közismert problematikához képest.

Jóllehet az előbb említett előadásokhoz hasonlóan a brit *Rómeó és Júlia* is minimális kelléket használ, ezek mély színházi érzékenységgel kerülnek játékba, a rendezés valódi teret kínál a láthatóan zeneileg is képzett fiatal színésznőknek – a koncepció lényege ugyanis, hogy minden szereplőt nők alakítanak. Alexander Wright rendezése sugárzóan friss, és annak ellenére, hogy a dráma „kortársiasításában” bevett eszközökhöz nyúl – mai slágerekre és elektronikus zenére partizó kamaszok közegében látjuk viszont a szerelmi történetet –, ezt a dráma gondolatosságának ja-

vára teszi. Ami megragadó a yorki The Flanagan Collective előadásában, hogy – a játszó életkorából adódóan is – azt hangsúlyozza ki, amit a klasszikusabb interpretációk hajlamosak elfelejteni: a kamasz-szerelem idealisztikus izzását és igazságát, amely a tragikus halál által önmagába zárulva pusztul el – őrződik meg. Hasonlóan kortárs – bár jóval esztétizálőbb – olvasatát láthattuk a drámának a Miskolci Balett előadásában: Kulcsár Noémi koreográfiája szintén érzékeny a történet életkori vonatkozásaira, ám ennek hátterében, ellenpontként, az előadásban személyesen is megjelenő halál áll, annak fenyegető közelsége.

A Gyulai Várszínház nem első alkalommal hívja Bocsárdi Lászlót rendezni: két évvel ezelőtt az általa rendezett *Hamlettel*, idén a *Vízkereszt, vagy amit akartok* bemutatójával startolt a fesztivál. Középen mozgatható falemezekkel felezett forgószínpad az előadás egyetlen díszleteleme. Ez a Bartha József által kitalált szerkezet uralja a gyulai vár színpadát – körben fekete leplek takarják a téglafalat –, ezen gördül elénk a shakespeare-i komédiát bemutató szentgyörgyi társulat, székeken ülve, moccsatlanul, miközben a várszínpad szélén piros színházi székekben ülő rasztahajú gitáros (Simó Lakatos Barna) a *Hamlet*ből ismert sorokkal üdvözl-mutatja be őket. Megjöttek a színészek, mindegy nekik, hogy tragico-comico-historico – eljátsszák.

A kiszólás a *Hamletre* való utalás, de ennél talán jelentősebb a történetből való elemelés gesztusa, Bocsárdi rendezésében ugyanis a színpadi játékot a kívülről nézés távolító mozzanatai keretezik és kísérik. Ez pedig a dramaturgiaileg lekerített, félreértésekkel, szerep- és nemcsereikkel dústott szerelmi bonyadalmak történetét is más megvilágításba helyezi, a vígjátéki műfaj könnyedségét szorongató szomorúsággal vegyítve. Mintha a forgószínpad, amely sorra dobja elénk a szereplőket – szinte a semmiből, ahogy a hajótörést szenvedett Violát vetik partra a tenger hullámai – a világ leképezése lenne, amelyben a hatalmi és szerelmi vágyak épp ilyen szüntelen mozgásban vannak. Ezt nézni nem csak a Viola iránti szerelemtől epedő, mélabús Orsino (Mátray László) ül ki a színpadi székbe, a gitáros mellé, jointtal kínálva őt, de kilép a történetből – szerepszerű munkaköréből adódóan – a bolond is, Feste, akit időse színész, Nemes Levente alakít, eszköztelenül egyszerű színészi megszólalással. Az álomszerű vagy elmélkedő kizökkenés rímel

Vízkereszt, vagy amit akartok

a *Vízkereszt* problematikájára, ami a szerelmet örült fantáziaként mutatja, amely a másik személyiségének valóságát képes akár teljesen mellőzni. Adriana Grand – az archaikusat kortárrsal ötvöző – jelmezei érzékelteik ezt a bepörgést, miközben a karakterek sorsát, eltérő jellemeit is asszociatív vizualitással mutatják. Viola és Sebastian ikerpárosa türkizkék bőr kezeslábásban tűnik fel, pilótasapkában és szemüvegben – ők ketten a dramaturgiai mozzgatói, „hegesztői” az összekavart történet-szálaknak, élénk öltözetük idegenségüket is kiemeli. Míg a Violát/Cesariót játszó Kovács Kati a saját nemét és társadalmi rangját kényszerül hátrahagyni, addig a történetbe később belépő, hasonló kinézetű Derzsi Dezső a jellemét illetően talányos Sebastianként sodródik. A szerelmesen utánozoló Antoniával (Fekete Lovas Zsolt) kitartatja magát – az előadás egyik legszebb, visszatérő jelenete Antonio futása a fiatal fiú után, körbe-körbe a forgószínpad körül, miközben lépteinek kihangosított csattogása visszhangos zenévé válik –, elveszi a pénzét, eljegyzi a rangos Olivíát, majd elagya-bugyálja annak rokonát, Tóbit, hogy végül, amikor lehullanak a maszkok, gondtalan férjként és megtalált testvérként álljon be a happy end csoportképebe. Orsino fekete kezeslábasa és a Szalma Hajnalka által játszott, méltóságát, meg-

közelíthetetlenségét egyre alábbengedő Olivía darkos bőrruhája pedig az eljegyzés jeleneteiben vált fehérre. A látványos átöltözést Olivía esetében a megkönnyebbülés mozdulatai kísérik – a birtoklási lázban égő nő sietve intéz papot, és a kis színpad résnyire nyílt deszkái mögött nyomban meg is köttetik a frigy. Malvolio átváltozását is szellemes jelmez-sor mutatja. A Pálffy Tibor által játszott szikár intéző olyan sikeresen lovallja bele magát az Olivía iránt érzett szerelembe, hogy levedli aszkétikus, fekete öltönyét, és nem-hogy sárga harisnyába bújik, de nyakig húzza a sztreccs kezeslábast.

A Bocsárdi rendezte *Vízkereszt* mellett az idei fesztivál legizgalmasabb előadása a Zsótér Sándor rendezte *Othello – a néger mór* című előadás. Zsótér frappánsan újrafordított szöveggel dolgozik (a fordítás Ambrus Mária, Ungár Júlia, Zsótér Sándor munkája), a dráma könnyen befogadható, egyszerre szikár és költői, számos kiszólást, utalást tartalmazó, mai nyelven kerül élénk. Nemcsak a nyelv, a helyszín is mai: jelzésszerű, modern konyhában zajlik az előadás. Vízfóraló, kóla, négercsók, dízájnos reszelő és teáskanna, ásványvíz van a pulton, a pöttyös nejlon terítővel takart asztalhoz pedig átlátszó műanyag székeken ülnek a szereplők Velence sorsát tárgyalni, családi drámát élni. Mindez a pár – hol

Othello – a néger mór

használatba kerülő, hol látványt erősítő – tárgy a színházi játék folyamatában válik erős jellé: miközben négercsókot eszik vagy kólázik, a Jagót alakító Rába Ronald elereszthet pár Othellóra vonatkozó rasszista megjegyzést, a fiókból később előkerülő formatervezett reszelők fegyverré válnak, de épp így jelentése lesz annak, hogy a megcsalás bizonyítéka, Desdemona kendője rózsaszín kislányruha.

Zsótér rendezésében a konyha sokféle asszociációt hordozó helyszín: a közös együttléthez és az intimitáshoz van köze, az emberi viszonyok és érzelmek közepébe látunk így bele, oda, ahol eldőlnék a dolgok, mert valaki képes eldönteni őket. Ez a valaki maga Jago – Zsótér elgondolásában ő a centrális szereplő, nem csak az intrikus szerep roppant aktív dramaturgiai adottságai okán, mint inkább a manipuláció működésének „analízise” miatt. Rába Jagója mesterszakács, aki kifőzi a terveket, kipuhatolja minden szereplő gyengeségét, majd beleveti őket a nagy fazékba. Vállára vetett törölközőjével, amivel asztalt-pultot és rendületlenül izzadó saját magát tisztogatja, ugyanakkor nyájas, mindenkit megtévesztő pincér, aki a szolgálat nyájas mozdulataiba burkolja a mérget, a félrevezető információkat. Jago központiséga mégsem rendeli alá a történet többi szereplőjét. Kaszás Gergő szikár, egyenes, a

féltékenységben egyszerű házimacsóvá változó Othello, aki a méltósággal viselt boldogságtól eljut odáig, hogy a hallgatás és visszanyelt feszültség miatt hirtelen mozdulattal beveri felesége arcát az asztalba. És innen már csak a sülyedés következik, bármit tenne, és tesz a mindvégig áttetsző, szolid, pasztellrózsaszínbe öltözött Földes-áki Nóra: a belső kínra nem lesz biztos megoldás, csak a halál.

A féltékenység tragédiájaként számon tartott történetben a féltékenység a Stúdió K előadásában csak egyetlen, bár jól kidolgozott drive lesz a sok közül, ahogy a rassz témája sem túlhangsúlyozott azokhoz a motivációkhoz képest, amit a szereplők hoznak, felvillantva a saját történeteiket, alkatukat, karakterüket – majd ahogyan mindezek megdöbbenő egyértelműséggel bontják ki magukat a tragédiába futó utakon.

A fesztivál utolsó előadásaként látható *Athéni Timon* – ifj. Vidnyánszky Attila rendezésében – a tíznapos gyulai rendezvény alighanem legenergiusabb, legpezsgőbb előadása: nézőként csak kapkodjuk a levegőt a hatásdömpingben, amit ránk zúdít a Színház- és Filmművészeti Egyetem vizsgaelődása, bár ebben a kamaraterem szokásos kánikulája is jócskán közrejátszik.

Az *Athéni Timon*, amit Shakespeare drámái közt kidolgozatlan, vázlatos műként tartanak

számon, Vécsei Miklós H. fordításában kerül elénk, kortárs nyelvezetben, számtalan kiszólással dúsan. És ugyan vicces, hogy a színházi előtérben zajló – vagy inkább kirobbanó – athéni polgárok buliján, amelyen licitálni lehet az előadás főszereplőjének elnevezési jogára, Justin Bieber neve kerül elő, mégis pontosan illeszkedik ez a rendező által megálmodott világba, amely a fogyasztói társadalom örületének sűrített leképezése – és színházi hatásokkal való végletekig feszítése. Mintha egyszerre szörfölnénk a TV-csatornákon és az interneten, olvasnánk újságot, hallgatnánk rádiót és bombázna egy metropolisz mindenféle ingere, annyira zsúfolt ez a hedonista és apokaliptikus tombolás, ami a szemünk előtt zajlik – és némiképp a részvételünkkel, hiszen a fiatal athéni polgárok nekünk is töltenek pezsgőt, megszólítanak, bevonnak a játékba. Addig, amíg együtt várjuk Athéni Justin Bieber, azaz Hege-dűs D. Géza érkezését, és utána is: a bőkezű mecénás-jótekonysági sztár érkezése csak fokozza a bulit, amit a teleshop, hitelreklám, koncert képei és hangjai kevernek, miközben a félmeztelen, véres Alkibiadész harcokról beszél, a pódium fölé akasztott föld-diszkó-gömbre ragasztott tükördarabok onnan szórják a fényt, ahol épp hábo-

rú zajlik a világban, egy eladósodott bábu pedig felakasztódik. És mindeközben dől a színpadi füst, hull a konfetti, a sárga csekkeső és az aranyba csomagolt csokieuró, az izzadó athéniak lába alatt olvad és maszatolódik.

Míg az előadás első része inkább egy kaotikus, fullasztó világállapotot ragad meg, addig a második rész a hűvös kertbe vezet ki minket, a tönkrement és barátai által cserbenhagyott Timonhoz, aki kénytelen elhagyni a várost, illetve emberundorában önkéntes száműzetésbe vonulni. A történet szerinti erdőben csend van, a fenyők közt kiásott gödörben – ami éppúgy lehet sírja, mint véletlen talált aranyainak lelőhelye – Timon áll. Az arany hírére felbukkanó athéniakat a mizantróp Timon elhessegeti, minden kincsét Alkibiadésznek adja, hogy Athén ellen vonuljon. S hiába érkezik főúri küldöttség képében autóval, öltönyben egy üzletembernek kinéző szereplő, beismerve a város hibáit, a megkeseredett Timon már nem mozdul. Vidnyánszky előadásában a színházi – sokszor önreflexív – effektek egy idő után, a játszóok lankadatlan energiája ellenére, és az ismétlődő hatásmechanizmus miatt veszítenek erejükből: ettől függetlenül nyilvánvaló a rendezői tehetség ereje.

Athéni Timon

Fotók: Kiss Zoltán

A gyulai Shakespeare Fesztivál nemcsak előadásokat, de konferenciát is kínál a résztvevőknek: az irodalmi és színházi, valamint tudományos és alkotói megközelítéseknek helyet adó rendezvény idén a „Ki volt Shakespeare?” kérdését boncolgatta. A poétikai értelmezéstől a kultusz kutatásig terjedő széles skálán mozogtak a résztvevői felszólalások. Fabiny Tibor, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára a reneszánsz génusz-fogalmát vizsgálta előadásában. Ha Shakespeare az angol reneszánsz génusza, az a kérdés, mit és kit tekintettek költői génusznak az angol reneszánszban – mivel tudhatóan Shakespeare nagyobbra tartotta szonettjeit a drámáinál (a reneszánsz korban költőnek lenni rangot jelentett), a reneszánsz költészetfelfogás került szóba, ennek forrásai és céljai. Nagy András, a Pannon Egyetem docense Shakespeare amerikai recepciójáról tartott előadásában elsőként a kierkegaardi életműben fellelhető Shakespeare-hatás izgalmas motívumait követve. Almási Zsolt, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense a könyvtörténet felől közelített Shakespeare alkotói tevékenységéhez és drámaírói módszereihez.

Kállay Géza, az ELTE tanárának szellemes és érdekfeszítő, a kultusz kutatás körébe tartozó előadása abból a kérdésből indult, hogy miért válik az obszesszió határáig fontossá a szerző és életműve, és jogos-e az irgalmatlan anyag, amit Shakespeare-ről spekulációk alapján állított össze a Shakespeare-kutatás. Kállay kiemelte, hogy Shakespeare esetében mind az életrajzot, mind az életművet óriási felhajtás övezi, miközben kevés a tényszerű dokumentum – nem maradt fenn kézirat, a darabok sorrendiségét is csak hozzávetőlegesen ismerjük. Erre a helyzetre pedig különböző válaszokat adtak a különböző irodalomtörténeti irányzatok a strukturalizmustól kezdve, az újhistorizmuson keresztül. Arra, hogy ki volt Shakespeare, Kállay egy jelenséget emel ki válaszként, Shylock (az általa ez alkalomra lefordított, a IV/1. színben található) monológjából, amiben az önkéntelen, érzéki reakcióról esik szó – ez az a hatás, amit Shakespeare megcéloz, állítja a kutató. Zsótér Sándor rendező a tudományos megszólalásokhoz képest másfajta hangnemre és megközelítésre váltó előadása a színházi, alkotói

értelmezésről szólt. *A velencei kalmár*-rendezése kapcsán arról beszélt, a Kállay által említett jelenetet is fejtegetve, hogy nem jelenetet kell (soha) rendezni, hanem az egész drámáról gondolkodni: itt pedig számára Jessica alakja volt központi, a történet valóban súlyos vesztese, hiszen azt, hogy Shylock mániákussá válik és megmakacsolja magát, a lány eltűnésével kapcsolódik össze. Zsótér általában is beszél Shakespeare-ről: esetében különösen fontos a szövegből való kiindulás és azok az ok-okozati elcsúszások, amelyek gazdag zenei ritmust adnak a drámáinak; az értelmezők többnyire ugyanis azt akarják kiegyenesíteni, ami eleve gubancos és görbe, realitást keresnek ahol rafinált hatásokat kellene. Nem lehet mindent racionálisan vagy lélektanilag levezetni, mondja Zsótér, a motivációk és történések rendszerében – van, amikor „csak” a válasz.

A tekintetben, hogy ki volt Shakespeare, az alkotói vallomások épp olyan releváns választ adhatnak, akár az objektívabb tudományos értelmezések. Előbbiekben a válaszadó személyiségét is jobban látni: a fesztiválon Kovács András Ferenc költőt Elek Tibor irodalomtörténész faggatta Shakespeare-hez való viszonyáról. A dialógus a Magvető Kiadónál múlt évben *York napsütése zengő tombolás* címmel megjelent kötetet is játékba vonta, amiből több verset is felolvasott – mi több, előadott – Kovács András Ferenc. Aki nem csak költészetéről, de a családi színházi kötődések révén színházhoz való viszonyáról is hosszan mesélt, a rendezői pálya vonzásától a dramaturgi munkákon keresztül, a marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen való oktatásig – s talán a beszélgetés egyik legizgalmasabb részeként a drámaírás kérdéséről, amelyhez Elek a költészetére jellemző szerepjátékok és így a különféle költői megszólalásmódok felől közelített.

Sok értéket kínált idén is a Shakespeare Fesztivál, amely lokális és szélesebb színházi kontextusban is fontos vállalkás. Mégis, a látható szervezői igyekezet és valószínűleg a szűk költségvetés dacára is sok előadás esetében érezhető volt a közepes vagy annál alább is engedő színvonal. Ami talán az idei kiadás tanulsága lehet, a nemzetközi és hazai vonatkozásban szakmailag kiemelkedő előadásokra való következetesebb figyelem.

Amikor a költészet és a színház metaforája találkozik

Beszélgetés Kovács András Ferencsel*

Legutóbbi köteted (York napsütése zengő tombolás, 2014) két különböző részből, fejezetből áll: „Sekszpirályi versek, 1980–2014”; „Hétköznapi versek 2005–2014”, s látszólag csak az első rész válogatása született Shakespeare-rel összefüggésben, de valójában a második rész is, így a kötet egésze, különböző látható és rejtett szálakon kapcsolódik hozzá. Méltán lehetnél tehát a gyulai Shakespeare Fesztivál idei íróvendége éppen Te. Honnan kezdődik a Shakespeare-élményed, és miért olyan fontos számodra az ő művészete, hogy ennyi vers megírására ihletett, hogy jelenléte szinte pályád kezdetétől máig újra és újra felismerhető a költészetedben?

A Shakespeare-élmény kezdete valamikori gyerekkoromból datálódik, hiszen szülővárosomban, Szatmárnémetiben eleve ott volt az a színház, ott volt egy nagy, szülői könyvtár is, Shakespeare-rel együtt, a meghatározó környezetemben. Már kamaszkoromban rengeteg Shakespeare-művet elolvastam, nem a Lamb-testvérek Shakespeare-meséit olvastam, hanem magukat a színdarabokat és a sonetteket is. Máig is sajnálom, hogy nem vagyok angolos, s nem eredetiben olvashattam, s ezért talán nem is vagyok méltó róla beszélni. De Shakespeare drámai költészete kezdettől érdekelt, és az is, hogy milyen lehet egy „blank verse”, milyen hangzású egy magyar drámai jambus? Mindez időközben, lassan az ember lelki füleibe is belopózott. Ez a színjátszó, olykor retorizálható, de szójátékokkal is élő, teljesen metaforikusan tömörítő beszédmód egyszerre lényegretörő, hajlíthatatlan és hajlékonyan kemény, mert a nyelvi játékokban is nagyon könnyen fellazítható ugyanakkor... És akkor a verses drámák is érdekelní kezdtek – a klasszikusok és a kortársak is, Székely János például. Viszont Shakespeare drámaköltészete volt az, amely nyilvánvalóvá tette számomra azt a varázslatot, hogy a költészet metaforája és a színház metaforája mindig találkozik egymással valahol az időben, szavakban, színben, nyelvben és világban. Persze, nemcsak Shakespeare a csoda, hanem az a száz év is csoda, amikor és ahogyan az angol színház hatalmas lendületet vesz az Erzsébet-korban, s ebből az előlából színműírói generációk és új színpadi stílek és műfajok is jönnek aztán. Székely Györgynek van egy igen alapos, szép monográfiája erről, a *Lángözön*. Vagy érdemes elolvasni *Az angol színházak a XVI–XVII. században* című kiváló szöveggyűjteményt... Hogy amiközben tematikai avagy nyelvi megszorítások, tiltások, törvények, cenzúra-rendeletek korlátozzák a színi problematizálás módjait, a színházi beszédet, aközben írja Shakespeare a darabjait, de azok minden boldogtalansága és botránya a régmúltban, a messzi Itáliában avagy Bohémiában, a cseh tenger partján játszódik... Nem a jelenkorban, még csak nem is a közelmúltban. És mégis mekkora, milyen tág rétegzettségű igény volt akkoriban a színházra! Hogy hatékonynak is használtatott, hogy nagyon hatásosnak is vélték, akár hatalmilag is! Hogy manipulatív hangulatkeltés érdekében akár azt is el lehetett követni, amit a *II. Richárd*dal, hogy Essex

* A Gyulai Várszínház Shakespeare Fesztiválján 2015. július 12-én lezajlott beszélgetés szerkesztett és kibővített változata (a szerk.)

Magvető Kiadó, Budapest 2014

gróf megrendeli a társulattól, hogy adják elő valamikor a különben sikertelen államcsínyét megelőzően, mire aztán a hatalom gépezete előszedi a játszó színészeket is. A színészek helyzete, sebezhetősége pont ilyen. Ez a mindenütt ott lenni, és ugyanakkor sehol sem lenni, mozgatni valamit, és dehogy, mert ugyanakkor kiszolgáltatva is lenni a mindenkori hatalomnak – ez roppant érdekes a színházak és színházcsinálók, szóval: a művészek életében. Harmincéves koromig kemény diktatúrában, hibbant teljhatalomban, vezényelt személyi kultuszban, központosított hazugságban és irányított kontraszelekciókban, ésatöbbi, volt szerencsém élni rideg, rettentő gazemberek országlása alatt, amit nem kívánok senkinek, most sem, a 21. század Kelet-Közép-Európájában. Persze, Ceaușescu Romániájáról van szó, amelyben az idióta és ideológiai, politikai pressziók sem tudták teljességgel megtörni Romániában a színház művészetét, sem annak voltaképpeni hatalmát. Azt, hogy hatása és közönsége is lehetett akkoriban is. Akkor is fontos, sokszor életetekbe vágó kérdés volt, hogy a tiltó keretek, korlátozások, cenzurális és szolgai megszorítások között milyenek a szabadság, a színházi szabadság lehetőségei, hogy mit lehet átvinni a közönség felé úgy, hogy a szabadság, a szépség, az emberi méltóság és reménység igényét és ígézetét sugározza át egy-egy előadás. Szégyenteljes, hazug és lelkiismeretet elnémító korokban sem feledhető, hogy mennyire és milyen fontos a színház. Kányádi Sándor valahol azt mondja a költészetről, hogy állandó hiányérzetünk ébrentartója, s ha ez igaz, akkor még inkább érvényes a színházra is, mindenféle formájában. Maga a színház mindenkor a legősbibbi, legkortársabb művészet. Akkor lesz különösen fontossá mindig, amikor hirtelen tiltott vagy túrt lesz. Az angol színházakat a különféle tiltások után, a puritánok szemforgató diktatúrája alatt, az ír háborúra hivatkozva bezáratták Cromwellék, széjjelverték, lebontották őket, és elspekulálták építőanyagának. Mert a színházak és színjátékok valóban a korok és az idők építőanyagjai. Ha Shakespeare maga a csoda, akkor az egész korabeli színház is végbement csodának tekinthető. Érdemes minderről elolvasni Géher István Shakespeare-olvasókönyvét és a Spiró Györgyét Shakespeare szerepösszevonásairól. Shakespeare drámáiban ijesztően pontosan meg van csinálva, ki van találva minden, méghozzá úgy, hogy különféle közönségigényeket (a páholyét, a földszintét) elégítsen ki egyidejűleg, vaskosan és kifinomultan. Nagyon ritka az olyan alkotó, aki ezt kellő eleganciával, ízléssel és mértékkel, következetesen és igényesen meg tudja csinálni. Merészség, higgadtság, képzelő- és nyelvi erő is kell hozzá. (Így van ez egy Arisztophanész vagy egy Molière esetében is, avagy zeneileg Mozart egész életművében, de legfőképp az operáiban.) Maga Shakespeare ezért jelenti egyszerre a színház metaforáját és a költészet metaforáját is. Az már közismert, közhely, hogy mit tarthatott ő maradandónak a műveiből, s mit nem. Lehetséges, hogy épp a színdarabjait nem. Nem is adatta ki őket, de pazarul el tudta adni azokat a kor közönségének. Sikere lett, vállalkozott, jó pénzért dolgozott, sztárgázsiért dolgozott ő, tulajdonképpen elég hamar.

Költőként bizonyára fontosabbnak tartotta magát, a verseit tudatosan adta ki, miközben az első darabjának a megjelenésekor például még a neve sem szerepelt a borítón. De mit jelent költőként számodra, nem drámai költőként, hanem a szonettek írójaként? Kérdezem ezt azért is, mert a kötetedben több szonettre is történik rájátszás.

A Shakespeare-szonetteket sokan fordították, újabban és kiválóan például Szabó T. Anna is, de leginkább Szabó Lőrinc fordításain keresztül váltak ismertté, hiszen ő amúgy is sok Shakespeare-drámát fordított: komor és rideg darabokat, érdekesebb, nyersebb, szárazabb módon a szokásosnál... Maga Shakespeare, utólag úgy tűnik, valóban becsben tartotta szonettjeit, feltehetően pestis idején, a színházi tilalom alatt írta őket – egyesek szerint egy részüket Southampton grófjának nászajándécul. Ilyenek a legendák és a hallomások... Külön, sajátos, szerelmi és színházi metafizikája van a szo-

neteknek, s talán manapság többen olvassák ezeket, mint Edmund Spenser vagy Sir Philip Sydney verseit, habár a korszak meghatározó lírai költői voltaképpen ők voltak. De Shakespeare költészete nemcsak a szonettek lírája, és nemcsak a lírikus kiseposzoké. Shakespeare a drámai és a színpadi helyzetekből művelt képlékeny, magas költészetet. Szavakkal telítette, megragadta a lélek és a színház pillanatát. Sokszerűen, tömören, szépen, ahogyan a szerepek is eleven és esendő metaforákká válnak – ott van tehát a sokféle, elrejtett költészet a darabokban magukban. Ahogy beszélgeti a szereplőit – de nem is ők, hanem a helyzetek mögötteseinek beszélnek, az akció rúgói rezegnek, pengenek és zengenek a szavak által. Marlowe-ban is magas költészet izzik, de az kissé retorikusabb, gyönyörű, de rendszerint bombasztikusabb tud lenni. Shakespeare más, magyarul is más. A költészet sokszínű, mozgó, villogó, de sűrűn elfátyolozott valami, olyan, mint Shakespeare sorsa. Az oxfordiánusok például mindmáig megkérdőjelezzik, hogy egy vidéki bugris, a kókler John Shakespeare fia ilyen drámákat tudott volna írni, hiszen szerintük Angliában ilyen nem tudhat, csak egy arisztokrata, vagy egy-egy kiművelt egyetemi elme. Így lett Derby grófjából és Oxford grófjából (Edward de Vere), és Marlowe-ból meg Francis Baconból is Shakespeare. Mások még a létezését is kétségbe vonják... Nos, attól tartok, hogy az angoloknak (s az oxfordiánusoknak nemkülönben) vérfagyasztó pechjük van, mert ez a senkiházi stróman, ez a William Shakespeare valóban létezett.

Miért is állítottad össze éppen most (tavaly) ezt a kötetedet?

2013 szeptemberében, Budapesten jutott eszembe, hogy a következő évben lesz 450 éve, hogy megszületett William Shakespeare. (Különben Christopher Marlowe is vele egyazon évben, bár ezt talán kevesebben vették észre...) Nos, azon az őszön körvonalazódott bennem egy olyan kötetterv, amely tartalmazhatja a Shakespeare-hez kötődő, színházi tárgyú, régebbi verseimet, illetve azokat is, amelyeket az utóbbi években írtam, és valahogy, meglepően, titkosabb átjárókon keresztül kapcsolódnak a régebbiekhez. Részben egy válogatott, retrospektív kötetről lett tehát szó, de újabb versek (főként Shakespeare-szonettek, azaz szonett-kezdősorok rájátszásai) is megszülettek erre az egyedi alkalomra. A *Látó* 2014. áprilisi száma pedig teljesen Shakespeare-nek „szenteltetett”. Folyóiratunk különben régtől fogva, rendszeresen és sok Shakespeare-drámát is közölt – a néhai Jánosházy György fordításában. Augusztus–szeptemberi kettős számunk hagyományosan már két évtizede a színházé, mint szövegé, s mint irodalomé is – mindig is fontos volt számunkra a színművek világa, a színházi aktusról való beszéd.

Beszéltél már egy keveset a színházról általában, de egy kicsit még tovább faggatlak erről. Életrajzodból, de e kötet verseiből is kiderül, hogy gyakorlatilag színházban nőttél föl, ráadásul később magad is dolgoztál dramaturgként, majd művészeti igazgatóként a marosvásárhelyi színháznál. Valahol pedig azt nyilatkoztad, hogy „megmaradtam egyféle színházi embernek, színházközeli lények”. Hogyan kell ezt értenünk, mit jelent számodra a színház?

Talán úgy érthettem, hogy egyféle, például színejátszó habitusomban vagyok valamiképpen színházi ember. Kiváló színház volt a szatmári, ahol felnőttem – legalábbis én éppen a felívelő periódusát kaptam el. Anyám, Elekes Emma nagyon nagy, nagyon erős, színpadi terekben fölizzó jelenléttel bíró színésznő volt. Gonoszul és vétkesen korán nyugdíjba küldték, félreállították, és ő visszavonult, de lényegét, egész létét tekintve máig se hagyta abba... Édesapámat, Kovács Ferencet, aki eredetileg magyar–francia szakot végzett, és Kolozsvárott az *Utunk* szerkesztője volt, Harag György hívta a fiatal truppal színházat alapítani Nagybányára – irodalmi titkárnak, dramaturgnak, aztán (mivel 1956 őszén a magyar társulat átment Szatmárnémetibe) a hatvanas évek elejétől rendező is lett belőle. Hát valahogy így lettem én az egyedüli szatmári a családban, beleszülettem egy csodálatos színházba. Mi, színházi gyerekek, természetesen, egyfolytában színházat játszottunk, de emlékezetem szerint én sosem akartam elszántan színész lenni – inkább rendező, de az már jóval később. A szüleimnek időnként mondogattam ugyan, hogy csakazértis színész leszek, de főleg akkor, amikor éppen froclizni, ijesztegetni akartam őket. Mert azért féltettek, óvtak a színházi mesterségektől, a színház világtól engemet. Ők tudták, miért. Édesapám lappangó rendezői, színházi vágyakozásaimat illetően mindig azt emlegette, mondogatta nekem, amit Bolyai Farkas a fiának, Jánosnak: „Vigyázz, fiam, ne nyúlj a

paralellákhoz, a paralellák a geometria mocska.” Az idézet bennem nem pontos, valami ilyesmi lehetett. Ettől függetlenül vagy mindezek ellenére, 1989 tavaszán Tompa Gábor a kolozsvári színházhoz hívott engem is: sikeresen versenyvizsgáztam, felvettek Visky Andrással együtt irodalmi titkárnak és dramaturgnak, de a felsőbb szervek, a bukaresti minisztériumok ezt sose hagyták jóvá. '90 után viszont már nem a kolozsvári állást választottam, hanem Markó Béla és Gálfalvi György invitálására inkább elmentem a *Látót* szerkeszteni, a versrovathoz, Marosvásárhelyre. 1991-től azonban, ismét a Tompa hívására és felkérésére, tanítgatni kezdtem a helybeli színművészetin – a rendezőin, majd a teatrológián – írást és olvasást, értelmezést és érzékelést, látást és hallást, stílust, ízlést, empátiát, fantáziát, vagyis voltaképpen gyakorlati dramaturgiát. Aztán már nem volt megállás. Színházi irányú ténykedéseim odáig fokozódtak, hogy '97–98-ban kilenc hónapig a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház művészeti igazgatója lettem, direktora a magyar tagozatnak, amelynek rögtön a társulatosítását javasoltam, és így lőn Tompa Miklós Társulat a neve. Na, akkor már nagyon sápadozott az én óva intő édesapám... De hát ama paralellák Bolyai Jánost sem hagyták nyugodni, s ha a semmiből egy „új, más világot” nem is teremthettem, legalább kipróbálhattam, és jó előre tudtam, hogy milyen, mert ilyen a színház, és a színházban is sokféle színház van, mivel minden lehetséges. Önként odahagytam az igazgatóságot, aztán 2002 után a színit is, amelynek a tavaly díszdoktora lettem, köszönettel. Meghajlás, vastaps. Azután csak verseket írtam, színházi tárgyúakat is. Az *Ophelio Barbaro búcsúzik* című teátrumi monológom például 1998–99-es vers, de azért mégsem a nagy ábrándról avagy a nagy kiábrándulásról szól. Azóta is így maradtam én meg valamiképpen „színházközei” lénynek.

Szembe is kell néznünk ezek után a kérdéssel, hogy hol marad a drámaíró ebből az életműből. Tudom, hogy régi, nagy kísértés számodra a drámaírás. „Színésznőből lettem”, „színházban nőttem fel”, „színház körüli lény vagyok”, hol is marad hát az a dráma, a régóta halogatott vallomás? Épp a Bárkaonline-on mondtad el egy 2008-as interjúban: „A nagy szerelmet meg kell vallani. Valamiképpen tartozás ez, meg rejtett összetartozás is.” Mostanában lehet is látni már valamit, mintha készülné valami...

Igen is, nem is. „Valami van, de nem az igazi.” Talán eddig is a kelleténél többet tudtam, vagy nem is tudtam, csak sejdíthettem a színházról, ez viszont érdekes módon valami hatalmas gátat hordott föl bennem. Gátlásokat, mondjuk. Mert hát a drámát mégis inkább írni kéne. Már a nyolcvanas évek elejéről megvannak egyes terveim, szinopszisaim, sok volt, azóta még több lett, egyfolytában formálódnak, de csak bennem – írásban sosem. Nyilván azért nem írtam meg még egyiket sem, mert túl közel volt, túl sok volt a színház, túl sok időt töltöttem mások műveinek, előadásainak dramaturgiai munkáival, elképzelt és tünékeny dolgokkal, színházi emberekkel, színészekkel, rendezőkkel, végső soron: barátaimmal, produkciók izgalmával, lelkekkel, színházi közösségekkel. Sors is hozta így, no meg a szabad választás is – az életem vitele, mondhatnók. Közben valóban összegyűlt harmincválhány tervem, mindegy, hogy mennyi. Ha megrostáljuk, akkor is maradna. Megdézsmálható ötletekben is bőviben állok még. De én csak olyat szeretnék írni, amilyent én is élvezek, amilyent meglehet, csak én tudnék megírni, és nem azért, mert éppen divatja van, hanem talán, mert épp divatjamúltnak tűnhet a trendi korokban, tehát csak azt szeretném, hogy olyan szertemozgó, színes, színházias legyen. 2013-ban Szikszai Rémusszal dolgoztunk Paul Foster *I. Erzsébet* című drámájának a szövegén, hogy ide vagy oda még kellene egy nyitány, egy kicsi ária, egy közjáték, prologus, s akkor egy hosszú, boldog pillanatra, mintha fölszabadultam volna. Így lett kedvem egy külön, saját kötethez is, amelyben nem egy teljes, bevégzett dráma van, csak csuklógyakorlatok, futamok, jelenetek és helyzetek, amelyeknek már semmi köze az eredeti Fosterhez, hiszen ahhoz már eleve is alig volt... Olyannak képzelhető el, mintha Shakespeare-re és a verses drámák klasszikus korszakára rányomták, rádörzsölték volna Jarry *Übü királyát*, Brechtet és az abszurd színházát. Költészet inkább ez, s talán még színház is lehetne, játék, na ugye! A múlt ősszel, a Székénében a meglévő szövegeket és sanzonokat felolvasták, elénekelték már a Színházak Éjszakáján... A készülő mű végleges címe: *Komédiások festett Armadája* – alcímei: *(Erzsébet-kori angol foszteriádok)* avagy *(Vázlatok egy drámai szövegkönyvből)*. Közölgettem is már belőle itt-ott. Jól szórakoztam, de mindegy, mert most úgy gondolom, hogy sosem fogom befejezni – abbahagyom, mintegy mutatóba... Mert elegendem van már, és elegendem van még – éppen elég más dolgom, tervem akad még. Meg-megakadva, de folyamatosan és paralell készülők rájuk,

hiszen időközben más színjátszások, szerepek maradtak abba, foglalkoztatnak, s várnak még reám. Végre be kellene fejeznem Caius Licinius Calvus minden versének műfordítását és a Lázár René Sándor összes munkáinak nehéz redaktálását, két külön életművet: az egyikben 177 vers, a másikban 597 vers sorsa forog kockán. Úgyhogy én, mint KAF, személyesen költő, ha voltam is egyáltalán – már nem leszek, drámaköltő is csak talán, esetleg, s ha a kortárs szépirodalmat aligha, ám a nagyon távoli utókoromat mindenképpen nyomasztani szándékozom, s fogom, ha tehetem, és ha lesz egyáltalán.

Ajaj! De mi is készítet téged az újabb és újabb alakváltozatokba bújásra? S tudod-e egyáltalán, hogy hány ilyen költői alteregót teremtettél már a magad számára?

Egyszer megszámoltam: emlékezetem szerint szinte negyvenet. Vagy talán harminchatot? Ha a valamennyire is kimunkált, vissza-visszatérően megszólaló alakmásokat is bele vesszük, még többet. Persze, alkati és alkalmi bujkálgatások is voltak ezek, ám a megkívánás és a gyávaság is készíthetett rájuk, azért, mert a darabjaimat ugye még nem írhattam meg. De főleg a felfedezés, a másság öröme, a forma és a nyelv boldogsága, a szavak izgalma... Hogy mindig másként, más-más stílusokban pozícionálva mutassak föl sokféle világokat – a folyton ugyanazt és a mindig más dolgokat. Szerettem volna magamnak külön műfordítás-irodalmat is teremteni. Mivel magyarra szinte mindent lefordítottak már, s a klasszikus költők is mind le vannak fordítva – hát akkor milyen jó, milyen játékosan és komolyan felszabadító végre Caius Licinius Calvus költeményeit is lefordítani! Vagy 1991-ben milyen jókor jött az, hogy megtaláltam az első adag Lázár René Sándor-verset, mondjuk, Marosvásárhelyen, Molter Károly családi hagyatékában. A Lázár-életmű sem befejezhetetlen, de mindennek mély, sűrű huzama van az időben. Proust-i problémák és pillanatok ezek. A megragadhatóság és a rögzíthetőség esélyei is tűnékenyek. Remélem, hogy még a vég előtt eljuthatok a „megtalált időig”, és az a Lázár René Sándor megtalált ideje is lesz. Ennek a költői hagyatékknak a feldolgozása valóban párhuzamosan fut az életemmel. Lám, ismét a Bolyai-féle paralellák! A Calvus-életmű is paralell futott – 1997-től, a közeljövőben majd lassan megpróbálom befejezni véle a munkát. Hát, sokféleképpen kipróbálhatja

magát és a világot, aki költő... Szavak kérdése minden, nyelv és formálásé, no meg az elképzelhető világoké. (Itt inkább, de nem elsősorban, a vitatott *Kavafisz-átiratok* lényegére és nyughatatlanul boldog munkálataira gondolok.) Ami pedig az alteregókat illeti: nyelvi és színházi szerepjátékból is, ám ugyanakkor egy egzisztenciális filológiai szomjból is fakadnak, miközben a költészet ún. metafizikájából is táplálkoznak.

Lehetne-e, tudnál-e választani közülük, van-e, aki legközelebb áll a szívedhez, mondjuk Lázáry René Sándor, akivel a legkitartóbban foglalkozol?

Nem, nem lehetne, nem is szabadna, nem is tudnék igazán választani közülük, mert egyszerre közeli és túl távoliak már – leváltunk egymásról a szavainkkal, külön sorsokba, versekbe szóródtunk szét. Persze, olykor még egyidőben vagyunk: a szavaink is hasonlóaknak tűnnek, más-kor meg dehogy! Mások vagyunk, különbözőek s egylényegűek. Valahogy úgy vagyok velük, mint Ady vagy József Attila az Istennel, hogy úgy vannak velem, hogy az orcájukra ütök, hogy közben folyton itt hagynak magamra, de vissza-visszatérnek olykor – harsonaszóval, mint zengő érc és pengő cimbalom, olyan posztbiblikusan... Valahogy úgy volnék, mint Pessoa is a heteronimáival: talán kedvelem, meglehet, titkon szeretem, ám ugyanakkor (olykor) unom is őket, hisz voltom-képpen már-már ennenmagamat is irtózatossan unom, önmagamat (azt a KAF-ot!) sem tudnám szív szerint választani... Különben pontosan ez W. Shakespeare egyik hátborzongató tanulsága is, hogy talán nincs is mit választani. Vagy, amit akartok. Ahogy tetszik. Választani, esetleg téves döntést is hozni – az, mondjuk, a militáns francia egzisztencializmushoz tartozik, de a doktrínér Sartre-hoz inkább, mintsem az egyetlen Camus-höz, akit viszont ifjabb korom óta, majdnem reménytelenül szeretek és csodálok. De miért is kellene, minek is egyfolytában, vakon és megrögzötten választani? Vagy-vagy? Ez is talán valamiféle „morbus hungaricus”? De a teremő szellemek, a művészetek mibenléte és minősége, a teljes világ nyitott kultúrája inkább univerzálisan mellérendelő, főleg az és-és-ést és az is-is-ist ismeri. A „vagy” és a „vagy” más, búsabb, vérgőzös és ködülte vidékeken virul – eszmei, rögeszmei, ideológiai, közéleti és köznapi, manipulatív politikai dimenziókat sejtet, sajnos. Ám én a rég elszakadt, poétikus testvéreim, költői felebarátaim köréből sem tudnék, nem is szeretnék választani – mindegyik nagyon kedves, más-kor meg kedvetlen... Akkor legyen az erdélyi Lázáry, aki René is, Sándor is egyben? Avagy az egyiptomi görög diaszpóra legdicsebbje, a kisebbségi, pánhellén Kavafisz? Avagy egy római szónok: Licinius Calvus, Catullus cimborája? Az amerikai Jack Cole, alias John Coleman, aki negyven útszéli dalokat pöngetett el? Mert ő eleve rákendrol... Avagy az orosz, nagyon is csehoviánus Alekszej Pavlovics Asztrov doktor, aki még Mandelstam, Paszternak és Bulgakov barátja volt, ám poétai hagyatékának okából és annak érdekében csak azért született meg Szentpéterváron, hogy Baka István barátom Sztjepan Pehotniját utólag megpróbálja még jobb kedvre hangolni? És Jehan d’Amiens, Ophelio Barbaro, Peire de Montsalvat és Colin d’Arras meg a tuniszi Al-Kairuáni? És Ambroise de Saumur és Ambrogio Fiorentino meg a córdobai Hasszán Ibn Hákim és a reneszánsz kalandora, toszkán manieristája, Marullo Pazzi? És Aszandrosz, Arnautz d’Aubéronz, Lazarillo de Segovia, a léha Quintus Aemilius Fabullus, Fu Ankung, Messire Ungheretto? És Euphorió, Phormión, Friedrich von Aachen, Michael von Kreutz, Caspar Krebs, Armand Régnier, James Portland Mortimer és az enyhén fieldingi Sir Andrew Blacksmith? (*Ájemöblekszmissz* – vetette oda Oroszlánszívű Richárdnak Orlando, a Bloom, azaz a kovácsmesterséget is kitanult Bailan lovag, Jeruzsálem hősi védelmezője, Ridley Scott szupi filmjében, *A mennyei királyságban*. Kész Hollywood!) Melyiket válasszam? Melyikük jöhet még? És Jorge Luis Borgesről vagy Umberto Ecóról, Franz Kafkáról vagy Robert Nye leleményes Shakespeare-regényéről még nem is esett szó. És mennyi névtelen még! „*Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus.*” (Ahogyan maga Jack Cole mondá vala a XII. században, vagy amiképpen a szentéletű Bernard de Morlay a XX. század alkonyatában, a világ végső megvetéséről.)

Alvinczy Nárcisz, a költészet egere, akivel a gyulai irodalmi humorfesztiválon (is) találkozhattunk, szintén valamiféle többszörösen megcsavart alteregó lenne, s az ő versei és a láthatóan szaporodó egyéb egeres versek talán egy újabb nagyszabású mű, kötetkompozíció darabjai?

Alvinczy Nárcisz eddig még nem lett alteregóvá – ő valóban, pusztán csak a pusztá költészet egere egy nagyon pusztá országban. A neve ugyan enyhén krúdys és weöreses, sőt: némileg andrásos is, tehát nagyon, mélyen magyar, sőt, mélyen egér is, de ő maga soha, senkié sem, bár tulajdonképpen csak a T. S. Eliot külön bejáratú költői egere, nála, Londonban lakozik, sanyarog, mintegy hódolatul, s nem alteregőbb, mint Dom Fernando, a lisszaboni hivatalnok-egér, Cinc Ferenc, a kerékpározó tanáregér, Márcselló Pucc Cini, a római vándorzenész és villogóan szürke sztáregér, avagy szegény Celesztin, a templom egere. Alvinczy Nárcisz, ha olykor elvágyódna is, végtére a *Macskák könyve* poétájának, a fanyar és „elitista” Eliotnak van dedikálva, akárcsak az *Egerek könyve* című (gyermeknek, szülőknek és haladóknak is szánt) verseskötet, amelyet még 1985 után, egy komorló diktatúrában kezdtem el írni, Székelykeresztúron, de csak idén júniusban fejeztem be – remélem, hogy már nem, avagy még nem egy újabb diktatúrában, itt, Kelet-Közép-Európában. Régi, huzamos, sokat érlelt projekt vala ez nálam. Negyvenöt gyermeki vers lett benne – nagyon kicsiknek, s alig nagyobbaknak, értelmeseknek, kamaszulóknak, kedves szülőknek és víg, bölcs nagyszülőknek is... Úgy százhet év a fölső korhatár, s ha saccolom – adventre már ki is jön, a Magvetőnél. Vidám, játékos, tarka vallomás lesz az egerekről – az összegérség tematikájában, univerzálisan és külön-külön, hiszen az izgalmasan szép egérglóbuszt behálózó egyetemes egérség nevében és annak múlhatatlan dicséretére készült. Egéremlékek, egérmesék, egérvallomások és egérviccek hemzsegnek majd benne. De sejtelmem sincs, hogy mit szólnak majd hozzá a macskák? Sőt: mit a mindenre elszánt kutyabarátok? Mit a kisállat-tenyésztők? És mit maguk az állatok? De a sajtgyárosoknak és a szalonna-füstölőknek is lehet még egy-két szavuk hozzá. Manapság rop-pant rizikó, kritikai életveszély gyermekverset is írni... Megvallom, én már jó előre rettegek kicsit. De azért az egérségnek drukkolok.

A York napsütése... számos olyan verset tartalmaz, ami már-már vallomásosnak is tekinthető, de az előző kötetek is mintha közelebb engedtek volna már bennünket, olvasókat, magához KAF-hoz, miközben a te költészetteddel kapcsolatosan kezdettől a hagyományos költői személyiség megszüntetését, a személytelenség hangsúlyozását emlegették. „A költő könnyed, mert személytelen” – írtad még az Önarckép 2004 nyarán című versedben is. Elképzelhetőnek látod-e valamikor, hogy eljuss valamiféle személyesebb lírához, hogy úgy vallj arról a bizonyos én-ről, ami hol van, hol nincs, hol sokszorozódik, hogy semmiféle közvetítő eszközt, áttételt nem használsz?

Nem, azt kötve hiszem, hiszen a vers maga is közvetítő anyag, a nyelv is rejtett áttételekkel és csodásan működik, ha működik egyáltalán. Elemel, felemel, formál, stilizál, avagy sem, de megfajvendő titkai vannak, és bizonyára maradnak is, miközben egyszerre közelít és távolít is – talán a legnagyobb közelítése és közelsége is akkor nyilatkozik meg, amikor a távolításban, a távolokban hirtelen távlatokat nyit, ahonnan éppen az áhított közelségre látni rá, élesen és ezerszeres nagyításban, szinte kínosan és örömmel. A költészetről beszélek. Vallomásosan is csak annyit vallhatok meg, hogy mindig elcsodálkozom, mindig enyhén érthetlenségbe, vagy ha nem dühbe, akkor kissé zavarba jövök, személyesen és személytelenül is szinte szégyellem magam, amikor a személyességnek és a személytelenségnek eme pingpongozó pseudo-problematikája fel-feldobódik, és pattog előttem a semmiségben. Sosem hittem volna, már a legelső kötetemtől sem, hogy nem személyesen, hogy nem személyes verseket írogatok. De hát a költő oly személyesen személytelen, hogy az már botrányos és kibíráhatatlan. Ama személyesebb líra pedig mindig ott van, ott lappang mindenütt, szétszórtan, a szép személytelenség centrumában. A költészet így olyan, mintha a világegyetemről beszélnénk. De az univerzumhoz sem értek – hiába is magyaráznám a személytelen személyesség hangjait, ha eddig még nem voltak meghallva és kihallva mindabból, amit talán hol jól, hol meg talán túl rosszul, de írni próbáltam. Álmomban sem képzeltem volna, hogy nem hallatszik ki, hogy nem válik megláthatóvá ama sokféle és mégis egyetlen személyes hangom a versek szövetéből, ahogy azt sem gondoltam volna, hogy bár egy pillanatra sem izzik föl rejtőzködő személyességem a személytelenség feloldozó ölelésében. Nem értem tehát, és nem is feszegetném én ezt a kérdést, mert olyan művi dilemmának érzem, amellyel csak divatból lehet eljátszogatni... Most akkor passz. De visszakérdezek: vallomásilag, személytelenséggel is személyesen mit tudhatunk meg a szavaik tükrében egy személyesebb William Shakespeare-ről vagy Weöres Sándorról?

A York napsütése zengő tombolásban vannak más költőelődökre emlékező versek is, például az említett, s rád szintén olyan nagy hatást gyakorló Weöres Sándorra három, ha jól számoltam. Nem véletlenül lehetsz te, szerintem, a költői játék Weöres Sándor-i könnyedségének és mélységének első számú mai képviselője...

Ohohó, azért ezt mindig túlzásnak érzem! Weöres akkora, olyan egyetlen, egyszeri, egyedi és máig is fölfoghatatlan fényjelensége a magyar költészet univerzális égboltjának, hogy naponta boldogan beleborzonghatunk... Neki aztán sem utódja, sem boldog őse. E tárgyban mindig Esterházy Pétert idézem, ő mondta egyszer, hogy Weöres a teremtés nagy ténye, magyar tény, amely lényegét tekintve csak számunkra nyílik meg. Külön kinyilatkoztatás és csoda. Létezett ő is, úgy tudjuk, mint az angoloknak Shakespeare. Weöres még mindig fölfedezetlen földrészek és csillagrendszerek összessége. Mindig váratlan, új, más, folyton változó – fölmérhetetlenül mozog. Napi olvasmánynak, rácsodálkozásnak és örömmnek, szózenének is ajánlanám egész költészetét. Álmomban sem tudnék olyan verseket írni, mint ő, amikor olyan, mintha álmában beszélne. A vízió, a nyelvi képzelet, a megsejtett világok kis mindenségei és nagy semmiségei (ismét Esterházyval szólván) boldoggá tesznek s gazdagítanak mindünket itt, kik nyelvben élünk folyton elfakultan. Pedig milyen egyszerű és milyen sokféle a bizonyult, a vers, a hang, a dallam és a minden. Hallani kellene ezt a titkot.

Az általad szintén említett színészbaráthoz írott Improvizációk Szikszai Rémusznak című versben is benne van a Weöres Sándor-i szó- és rímjátékos mélység, a számtalan shakespeare-i allúzió, miközben jellegzetesen KAF-os „vallomás”, szinte ars poetica, egyszerre védekezés és támadás, alig rejtett társadalomkritika. Erről jut eszembe, hogy rákérdezzek arra, mi a véleményed az utóbbi években megélt közéleti, hazafias költészeletről, neked, aki már a kilencvenes években megírtad a magad több kötetnyi hasonló jellegű versét?

Te mondad. Hát akkor meg én, talán megírtam jó előre azokat a verseket – már ún. romániai magyar költőként, a nyolcvanas években is, de (persze) csak a kilencvenesekben lettek közölhetőek. Aztán el sem múltak, sehogy sem akartak múlni, inkább iszonyúan megszaporodtak azok a versek, baromira adták magukat a témák. És lőn alig rejtett társadalomkritika, politikum, keserült szatíra, groteszk nevetség, közéletiség, burleszk közbeszéd, verses beszólás, bármi, ami tetszik, habár sokaknak és több oldalról sem tetszett akkoriban, még a kilencvenes években – kaptam kritikát, megrovást, szidást, gyalázást, csepülést, parnasszi foghegyről való lefitymálást is érte. Pedig számomra (ún. kisebbségi léteimből fakadóan is) a kezdetektől nyilvánvaló volt, hogy a magyar lírának van (lehet) egy ilyen „vérvonala” is, és nemcsak Vörösmarty, Petőfi vagy Ady óta, hanem József Attilán és Radnótin keresztül, hanem egyáltalán, hogy lehet ilyen – hogy közelebből csak Petrit, Orbán Ottót, Szilágyi Ákost vagy Parti Nagy Lajost említsem, avagy például Markó Bélát, akinél (ahogyan újabban is) mindig is erősen jelen volt ez a közéleti regiszter, és akkor bocsánat, mert a kilencvenes évek névsora így se lehet teljes... A magyar költői hagyományokban ez a kontinuum viszont van: választható, vállalható, ha kell, mert költői szabadság, jelenlét, lelkiismeret és körbefigyelés kérdése is, mert az nyilvánvalóan jó, hogy akár alkalmi is lehet, de nem jó, ha csak, ha szinte csak divatból lesz – kampányszerűen talán mégsem művelhető, de természetes és sorsszerű, hogy rettentő megdöbbenések és valóságos kataklizmák idején sorra föl-föltaláljuk magunknak, ahogy lecseppen, a legégetőbb spanyolviaszt. És meg kelletik szólalni. És mindez igen jó. És akkor üdvözlendő és dicséretes, hogy végre visszaválaszolnak, keményen megszólalnak a kövek is. És ennek a 2010-től szükségszerűen megélt, hirtelen kitörő társadalomkritikai és közéleti versbeszédnek szomorú és örömosztó hozadéka legfőképpen az, hogy a honni Pegazusok hosszas és magas galoppja közben új s új lovasok, új költői nemzedékek hangja is karakteresen, erősen zengve hallszik Hunniából, kihallszik síkos, rengeteg vadonból, a némuló, félelmetes bozótból, a lápos semmiségből, a szegységtelenségek sűrűjéből... (Hogy magam is költői legyek.) Itt rögtön és újra elolvassandó például a kései Ady – *Az eltévedt lovas* és az *Új s új lovat*... De vágtaazunk tovább most.

Számomra nyilvánvaló, hogy a magyar és az egyetemes irodalmi és kulturális hagyományvilágban derékig benne állva teremtettél korszerű, egyetemes érvényű, de mélyen magyar és erdélyi költészetet. Mégis megkérdem, ahogy az utóbbi években erdélyi irodalmárokkal készített beszélgetéseim mindegyikében

megtettem, hogy jelent-e, s ha igen, mit jelent számodra költői értelemben ma az erdélyiség, az erdélyi költő fogalma?

Ha költői értelemben kérdezed, akkor se könnyű, legfőlőbb könnyed, sőt: könnyelmű lesz a válasz. Ettől a kérdéstől a földim, az örökön fiatal Dsida is finoman és észrevétlenül, illedelmesen, ám kissé zavartan, de megvakarta volna a füle tövét – hátha csak félrehallja... Költőileg lakozván és valamelyest még kilátván erdélyi véttetésű enmagamból transzilvanista rengetegeket, létképeket és lófűrösztések helyett ilyenkor én mindig csak Áprily Lajost látom magam előtt – szajkótollas kappal, épp horgászatra indulóban... Nem is tudom, lehet, hogy valójában nem is őt látom, hanem Jékely Zoltánt – ugyanúgy, de a kalap és a horgászbot megtévesztő lehet. Hátha nem is a Marosról, nem is a Szamosról, hanem már a Dunakanyarról van szó. Folyóvizekre íratott, elmosódott a kép, a hasonlat, és pontatlan az áhított metafora is, mert fölülírja az élet, a *Sic fata volunt*. Inkább legyünk illuzionisták, akkor próbáljunk meg a dezillúziók sűrű legében végre megallegorizálni egyet s más, azaz egy és sok és nagy és szép illúziót: a kényszerűség és a szükségszerűség nászából emígyen születhet meg a sorsszerűség, ami olykor az *éccerűség* igen mély benyomását is keltheti. Az erdélyiségben távolról (ám túlföntől közletről is) úgy tűnhet, hogy archaikusan, historikusan és bőviben van a Múlt, holott az erdélyiségben is mindig csak a Ma van, sőt: a Mama van, mivel Erdély anyaország is egyben. A születés, a sorok, az életek és álmok boldog vagy boldogtalan szövevénye, ősi szőttése van benne is, mint bárhol másutt a világon, s ezért „Erdélyország” is olyan reménynek való vidék. Odalátni belé a kulörlokált, a tündéreskedő regionalizmust, a félvad („vagy tán egészen az”) limest, a székelkedést, az elcsángást, a szórványt, a veszendőségre ítélt, enyészetre hagyott szellemi-lelki perifériát is. De hát mi végre volna így? Minek is, kinek is volna ilyen periféria Erdély? S ha már ennyire belejöttünk az erdélyezésbe: miért is volna valaminek a traumatizált perifériája az erdélyiség, az erdélyi létel? Mennyire futja a transzilván védjegy, mennyire tart el, tart meg, zár be külön, szűk, zsugorító dísz-skatulyába a medvés, fenyvesi fátum? Nagy és költői kérdések csupán. Ötvenhat éve Erdélyben, hogy élek. S az erdélyi költő fogalmát, ha kérdezed – fogalmam sincs. Ha nem kérdeznéd – talán el tudnám mondani, megpróbálnám legalább körülírni, mármint a „jellegzetesen” erdélyi költők szellemképeit. De az erdélyi költőknek fogalmuk sincs, mi több: erdélyi költők sincsenek. És ez nagyon megnyugtató megoldás. Csak be nem vallott, ki sem zengett traumák, trianonizációk, megszorítások, fixációk és frusztrációk vagyogatnak emerre s amarra lengőn, le-ledöndülőben, mint amidőn a kopár szorosokban hideg fellegeknek csapódnak a hegységek falai. Mert nem szabad sírni a Kárpátok alatt. Mert sem kárpátaljai, sem felvidéki, sem délvidéki, sem tiszatáji, sem dunántúli, sem alsósandiegói, sem szamosháti, sem csíkszentjehovai (ezt Szilágyi Domokostól csórtam, pardon, folytatom), ergo: sem monori, sem kőbányai, és nemhogy budapesti, de még erdélyi költők sincsenek már! Mindenki megnyugodhat mindenütt, lehet lazázni, hátradőlni peckesen, hisz oly pihentető a gondolat, hogy (sajnos, éppen) itt vagyunk mi mind, s körös-körül, minduntalan, más teljesség felé suhogva már a nagyvilágon át – csak magyarul író magyar költők vannak, és a jó Csokonai óta ők a szegény bolondok, Magyarországon is, ők, a magyar poéták, a csak magyarul költő magyar költők, akik még vannak, egyhelyben, egyáltalán, ha vannak. Persze, nem erdélyi – csakis költői értelemben lakozván.

Furcsa országok, buja lányok

Nyári bemutatók a Gyulai Várszínházban

A Gyulai Várszínház, a városi színházakkal ellentétben, nyár elején nyit évadot, és augusztusban már be is zárja kapuit. A rövid, forró idény alatt a városban több kulturális programsorozat is rendeznek, ezek közül megemlítenéd az idén tizenegyedik évfordulóját ünneplő Shakespeare Fesztivál, amely rendszerint egy Shakespeare-bemutatónak is helyet ad. A Várszínház azonban ezen túl is tart bemutatókat: idén Sopsits Árpád rendezésében a *Kazohiniát*, Vidnyánszky Attila rendezésében pedig a *Psychét* lehetett megtekinteni.

Sopsits Árpád és Vörös István adaptálta a gyulai születésű Szathmári Sándor *Kazohinia* című regényét színpadra, hogy idén nyáron a szerző szülővárosában, a gyulai Tőszínpadon ősbemutatóként kerüljön színre a nagyrődemű előtt. Az előadás, Sopsits Árpád rendezésében, disztópikus sci-fi, amelyben egy hajótörött, a magyar Gulliver (Jászberényi Gábor) furcsa, új világban, Kazohiniában találja magát. Ebben az országban minden a végletekig racionalizált, nincs hatalom, mert mindenki pontosan tudja a helyét a világban és a társadalomban, de érzelmek és érdemi személyes kapcsolatok sincsenek, a szex például csak „nemi munka”, amit akár a szabadban is lehet végezni, mások szeme láttára. Minden az ún. *kazo* elve szerint történik, az ország lakóit pedig *hinek*nek hívják. Amikor Gulliver megérkezik közéjük, akkor a hinek *belohinne*k nevezik, vagyis *hin tanoncnak*, és megpróbálják integrálni a társadalmukba. A férfi egyenruhát kap, vagyis fehér és szürke mezt, átlátszó nejlommellényvel, illetve munkahelyet a helyi kórházban, ahol borzalommal veszi tudomásul, hogy az orvosok

nem az életre esküdtek fel, hanem arra, hogy segítik megszüntetni a szenvedést, akkor is, ha az történetesen az emberi élet kioltását jelenti. Kazohinia úgy jelenik meg túltechnicizált világgént, hogy közben a technikai médiumok alig jelennek meg a színpadon: áttetsző fehér műanyagfalak alkotják a díszletet, de leginkább csak térelválasztóként funkcionálnak, jobb és bal oldalt, illetve hátul alakítanak ki járásokat, külső és belső tereket. A világos színű egyenjelmez mellé műanyag lapok és színes műanyag botocskák járnak – ezek a hinek tabletgépei, amelyekkel mindenféle műveleteket végeznek mind a kórházban, mind pedig bármilyen más élet helyzetben.

Az előadás második felvonásában Gulliver átkérezkedik a behinekhez, akik a hinek elmondása szerint örültek, és akiknek a világa földszínű rongyokkal díszített rögtönzött tér – ugyanilyen rongyolt a behinek öltözeke is. Ezt a világot zavaró összevisszaság és érthetetlen rituálék sora alkotja, és Kazohiniával ellentétben hierarchikus önkényuralom szervezi. Gullivernek sikerül ismét jó helyen munkát kapnia, az ország főnökének közvetlen beosztottja lesz, de ámulattal kell belátnia, hogy a behinek értelmetlen vallásossága olyan furcsa következményekkel jár, hogy például alig fogyasztanak táplálékot, és ezért az ételhez jutást tulajdonképpen a házassággal és szerelemmel szinonim értéként értelmezik. Így lesz Gullivernek is felesége, amikor ételt ajánl fel egy láthatóan alultáplált lánynak. A férfit végül a hinek mentik ki, amikor rajtaütésszerűen kinyírnak egy nagyobb törzset, akik éppen Gullivert szeretnék feláldozni, hogy majd halála után is-

Kovács Vanda és Jászberényi Gábor a Kazohiniában

tenként tisztellessék. Ekkor azonban már Gulliver nem szeretne sehova visszatérni, hanem a titokban épülő hajójával végleg eltűnik a furcsa szigetről.

A *Kazohinia* egy huszadik század eleji történetből táplálkozva, de a jelenünkhöz képest egy jövőbeni világban mutatja be a sodródást és kényszeres otthonkeresést, azt, ahogyan egy férfi elvesztődik egy furcsa és idegen világban, majd hosszasan próbálja megtalálni benne a helyét, míg végül kénytelen feladni. A hajótörött távozása Kazohiniából ilyen módon akár a főhős halálát is jelenthetné, bár erre az előadás nem tesz utalást. Kazohinia országának megjelenítésében egyértelműen felismerhető jelenkorunk sokszor ridegnek és elidegenítettnek tűnő, végleteleg technicizált világa, amelyben a valóságos emberi kapcsolatok szinte teljességgel lehetetlennek bizonyulnak. A behinek örült világát viszont nehéz bármihez is kapcsolnom, nyomokban felismerhető benne valamilyen általánosságban értendő törzsi, kommunális létezés, amelyet a különféle rituálékat bemutató jelenetek koreográfiái is alátámasztanak, de amelyek ugyanakkor megmaradnak az általánosság szintjén. A sztereotípiák

tulajdonképpen mindkét megteremtett világot alapjaiban meghatározzák, és emiatt az előadás nem is képes bonyolultan fogalmazni az idegenség vagy sodródás életérzéséről. A regény filozofikusabb részei közösen elmondott vagy elkántált, és egyszerű koreográfiával kísért kórusokként jelennek meg, a rövid jelenetezéssel pedig relatíve gyors tempóban haladunk végig a történéseken. Az előadás erősebb pillanatai azok, amikor személyes történetek lehetőségei sejlenek fel, ilyen például a furcsa szerelmi szál Kazohiniában, amikor Gulliver egy a hullafeldolgozóban dolgozó lánnyal (Kovács Vanda) próbál barátkozni, de mindegyre rá kell jönnie, hogy ebben a világban sem értelme, sem értéke nincs sem az emberi kapcsolatoknak, hát még a szerelemnek.

Kettőjük jeleneteiben ott van egy sokkal személyesebb és kevésbé szimbolikus stílusban megszerkesztett előadás lehetősége, de egyrészt a szöveg régisége és az adaptáció módja miatt, másrészt a kissé szegényes vizualitásnak köszönhetően a *Kazohinia* felemás marad. Mintha az alkotók nem tudták volna eldönteni, hogy az előadásban a regény gondolati metatextusára vagy a különleges műfajra fektessék a hangsúlyt.

Végül úgy haladunk a főhőssel végig ezeken a furcsa országokon, hogy közben nem sok történik sem benne, sem bennünk. Mire vége lesz az előadásnak, már én is felépítettem a hajómat, s kissé csalódottan – akárcsak Gulliver – elhagyom ezt a kiismerhetetlen közeget.

A második előadást nem a Várszínház rendez helyszínei egyikén, hanem a vár mögött, gyümölcsfák között mutatják be. Ahogy a szobor mellett hátrasétálok a kijelölt ösvényen, hátrafelé mélyülő, lankás kert tárul elé: a fákon fehér és bézs textilek, itt-ott női hálóingek lógnak. Elöl két hatalmas fa között a magasban fehér ág, máshol hatalmas fehér keretek, középen egy kis kerek asztal, jobb kéz felől öltözőasztalka. Nehéz teljességgel belátni a teret, a sötétedésben sejtelmesen megvilágított tér szinte határtalan, amit csak a játszó mozgásai kereteznek valamelyest. Ez a Kaposvári Egyetem színészhallgatóival előadott, és Vidnyánszky Attila által rendezett *Psyché* előadásának tere – a természetbe beleálmódott, tündérien mesés tér szerzője pedig Olexandr Bilozub látványtervező.

Az előadás a Weöres Sándor által kitalált, 19. század elején élő és alkotó „költőnő” alakjából, Lónyai Erzsébet, becenevén Psyché buja és tragikus sorsából indul ki. A fiktív história szerint Psyché apai ágon nemesi származású, anyai ágon pedig „állítólag Szindel cigánykirály leszármazottja, királykisasszony”. A különlegesen tehetséges költő az évek során több házassági ajánlatot kap és utasít el, bejárja fél Európát, és különféle szerelmekbe és viszonyokba keveredik. Életútját végigkíséri a „bujakórral” küzdő és nála valamennyivel idősebb Ungvárnémeti Tóth László iránt érzett szerelem, illetve a szabadság és művészet szeretete. Az előadásban elhangzó Psyché-költemények nagyrészt érzékiségtől túlsorduló, gyakran profán és szokimondó nyelvezetet használó versek, amelyekben a költő nyíltan vall mind vágyairól, mind pedig a kor hölgyeire nemigen jellemző szabad életének különféle részleteiről. A „[m]indég Amor karjaiban ég[ő]” nő mégsem lesz társadalmon kívüli, ahogy azt a kort ismerve sejténénk, és annak ellenére tisztelet és szeretet övezi, hogy semmilyen korabeli szociális elvárásnak nem tesz eleget. Ennek két oka is van: egyrészt Psyché költőként szakmai megbecsülésnek örvendhet (ráadásul a fáma szerint még Beethovennel meg Goethével is találkozik), másrészt roma felmenői miatt egzotikus lényként van ábrázolva.

Vidnyánszky rendezésében ez a két elem kissé ellentmondásosan kap helyet. Egyrészt Psyché megsokszorozódva, egyenesen hét színésznő által (Ács Eszter, Barta Ágnes, Katona Kinga, Mikecz Estilla, Nagy Johanna, Roehnele Zsuzsanna, Vas Judit Gigi) jelenítődik meg, akik felváltva játsszák a hősnőt és az egyéb fel-felbukkanó női alakokat. A szerep dekonstruálása üdítően hat: Psyché mindig kissé másként jelenik meg, a színészek alkata, játéka és egyéni interpretációja szerint. Másrészt az előadásban különös hangsúlyt kap a költő származása, és a sokféle Psyché végtére ugyanabból a sztereotipikus, buja „cigánylány”-ábrázolásból merítkezik.

A női Psychékhez hasonlóan, némileg szabadon oszlanak meg a férfi szerepek is a férfi színészek között (Berettyán Nándor, Berettyán Sándor, Bordás Roland, Fülöp Tamás, Kovács András, Kránicz Richárd, Krausz Gergő, Stefánszky István); ezek közül a legállandóbb karakter az Ungvárnémeti Tóth Lászlóé (Fülöp Tamás), aki úgy kíséri végig a darabot, hogy minduntalan ki-kilóg belőle. Az előadás egyik pillanatában például azt látom, ahogy a rendezői bal oldalon, a tulajdonképpeni játéktértől jó pár méterre vonszolja magát a fűben, miközben a szemünk előtt egy másik jelenet folyik. Az ilyen típusú egymásra játszások egyébként gyakoriak és alapvetően kétfélek: van, amikor a fő jelenet körül a szemünk előtt még sok minden más is történik, kisebb improvizatív koreográfiák, látszólag random császárkálások a térben; máskor a szereplők kvázi a látókörünkön kívül már „szerepben” vannak, a lugasszerű kert mélyében pillanthatjuk meg őket vagy az oldalunkon jobbra vagy balra, ahogy már „játszanak”. Nincs kulissza, csak akkor tűnnek el valóságosan a játszó, amikor a hátunk mögé szaladnak, vagy ha sikerül a fák között megbújniuk. Ez utóbbinak izgalmas ereje van például az előadás első jelenetében: hosszú percek óta helyezkedünk a játéktérrel frontálisan helyezett nézőtérben, a térben már látni egyik-másik színészt, de amikor az előadás ténylegesen elkezdődik, szinte a semmiből tűnnek elő a többiek, felénk szaladnak a bokrokból és fák mögül, hogy aztán lányok és fiúk incselkedő és feleselő flörtölgetésbe kezdjenek.

A töredezettség és dekonstrukció elve megjelenik az előadás szövegében és a látványban is. A tér különféle elemei mozgathatóak, a kereteket fel lehet akasztani a fákra vagy kézzel ide-oda

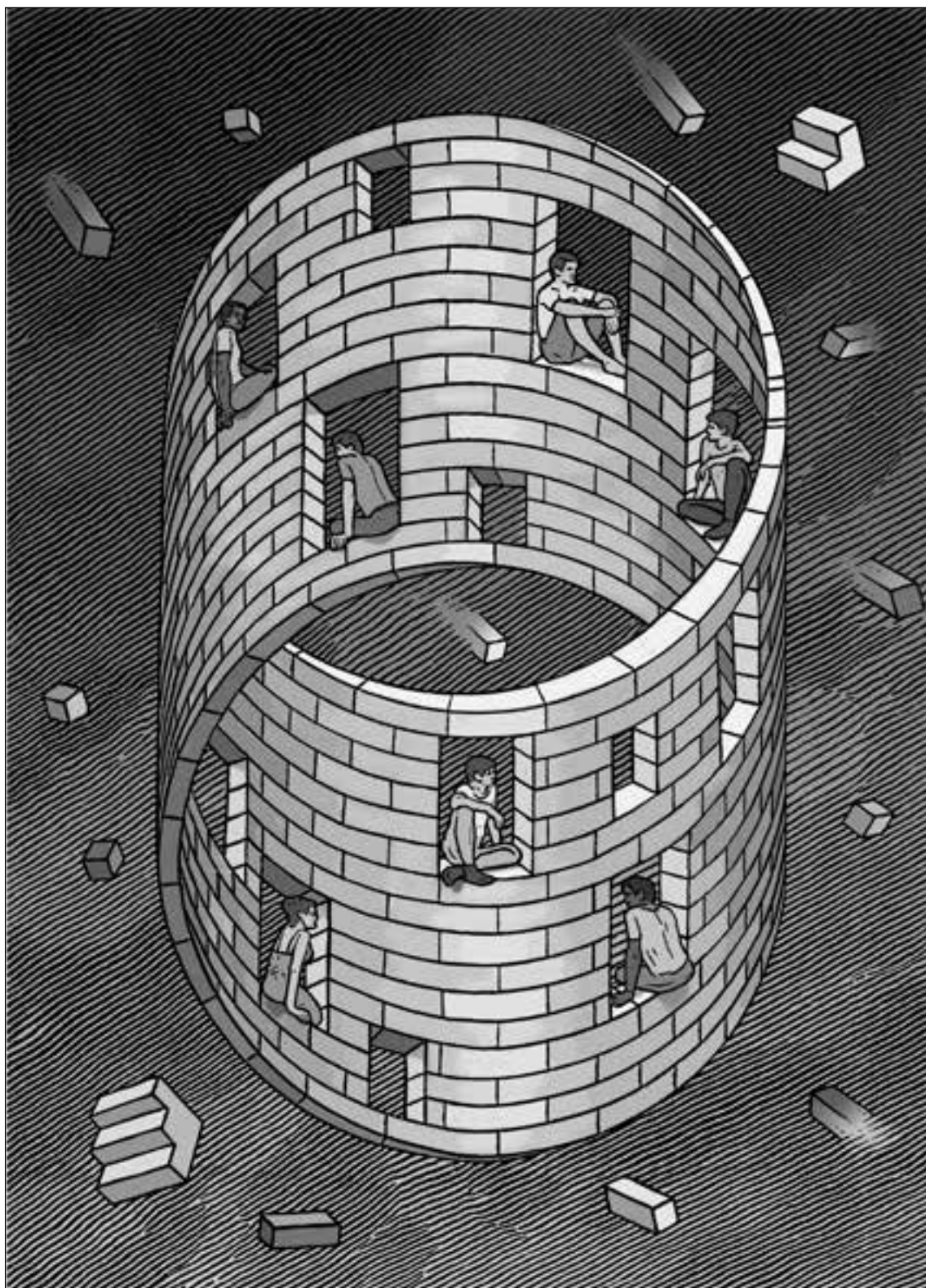
Psyché

Fotók: Kiss Zoltán

hordozni, az egyik fáról damilon lógatott almák, hatalmas lepedők, óriási vasszék és gyertyával vagy csengőkkel felszerelt abroncsszoknyák jelennek meg a térben – minden jelzésszerű, és bár részleteiben megidéz egy tipikus világot, mégsem áll össze egyértelmű „színpadképé”. Ehhez hasonlatosan Psyché költeményei és a hősnő életútja mintegy többszólamú kórusműként hangzik el, amelyben szólók, duettek és tuttik kapnak helyet, de amely szerkezetileg elég nyitott marad ahhoz, hogy különféle vendégszövegek (az előadás vége felé például magyar könnyűzenei dalok egy-egy kiragadott sorát halljuk felcsendülni, bár számomra értelmezhetetlenül) és az előadás varázslatos világától kissé idegen auditív elemek is helyet kaphassanak benne. A darabjaira szedett, majd újonnan összefélt Weöres-szövegeket eszerint különféle komolyzenei betétek (tucatnyi barokk, klasszikus vagy akár romantikus zeneszám hangzik el) és néhány könnyűzenei dal (például Jack White *Love is Blindness* címűje) kíséri, de színen van egy többször játékba hozott elektromos gitár is, ahogy a játszóknak többször skandálnak, népdalokat énekelnek, sőt, egyenesen improvizálnak

egy-egy éppen hallott dallamra. Ezt a stílusbeli sokféleséget némiképp ellenpontozza a Weöres-szövegek költőisége, amelyet a színészek stilizáltan, kissé emelkedett hanglejtéssel adnak elő.

A *Psyché* elragadó és gyönyörködtető a fehér hálóingbe és puha ruhákba öltözött zsenge embertesteivel, ahogyan jó nézni ezt a zörejekkel és árnyékokkal teletűzdelt teret is, de az előadás legjobb pillanatai számomra mégis inkább azok, amelyekben túllépünk az egzotikus bujaságon. Ilyen az a jelenet, amikor a játéktér elejére jönnek a lányok, és elkezdik mesélni a szüzességük elvesztését, de a hangos zene miatt nem hallhatjuk azokat. És ilyen az a jelenet is, amikor Psyché megszüli törvénytelen gyermekét, amelyet azonban rögtön a születés után elvesznek tőle, az újszülöttet pedig megölik. A gyermek hatalmas zsákba bújtatott görögdinnye, amit az egyik fiú teljes erőből az egyik fa törzsének üt. Psyché az ölébe veszi a zsákot, a fehér ruhája piros lesz a dinnyétől – egyszerű, mégis megrázó kép. „*Ha szégyen, hát legyen / Szégyen! Az enyém! - A zsákon szivárgott a vér. / A zsák már hallgatott.*” Jóleső ez a komorság és durvaság, emberi hangot ad ennek a kissé túlfűtött csodás-mesés Psyché-történetnek.

Toronyház (1997; plakátterv; tus, akvarell; 300x400 mm)

Egy lehetséges változat

Kukorelly Endre: mind, átjavított, újabb, régiek (összegyűjtött versek)

A jövőre már 65 éves Kukorelly Endre régén megérdemelt volna egy hasonlóan reprezentatív gyűjteményes kötetet, ami a klasszikussá válás egyik első, de nagyon fontos állomása, egy esély e költészet céljainak és értékeinek újrafogalmazására, a kortárs magyar irodalomban elfoglalt helyének kijelölésére, az igen terebélyes és változatos életmű áttekintésére. Hiszen egy nagyon egyedi, néhány sorából is könnyen felismerhető költészetről beszélünk, ami indulásakor egyszerre volt a maga módján forradalmi és provokatív, és bár hatása nem közvetlen és nem könnyen kimutatható, biztonsággal jelentősnek nevezhető. Az újító szándék, a különbözőség vágya, az éppen uralkodó poétikák kiüresedtségének felmutatása, a vers és általában az irodalom jelentésének és lehetőségeinek kitágítása, a költészet nyelvének radikális átformálása, a „szív” posztmodern versnyelvének megformálása, új nézőpontok, új témák, új beszédmódok keresése – ezt a hosszú listát írhatjuk az életmű egyenlegének pozitív oldalára, mert mindezt nyújtja az első soraitól máig, lényegében kilengések, kompromisszumok, zsákutcák és holtponatok nélkül.

Az életművet hajtó kreativitás már a kötet szerkezetében is megjelenik: ezer és ezer „összegyűjtött versek”-et láttunk már, és ezek szinte kivétel nélkül az első versektől az utolsókig kísérték végig minket, szépen, kronologikusan, kötetről kötetre. Néha a „zsengék” a könyv végére kerülnek, láttam már a jelenből a múlt felé tartó kötetet is, de ilyet, mint Kukorellyé, még nem. Csinált hat nagy ciklust, kiválasztott a könyv elejére száz (vagy a kvázi-mottóként szereplő *Vojtina-redivivus*-szal együtt százegy) verset, ez

lenne a best of, aztán közli két kötetet külön, megbontatlanul, teljes egészében, közli a legújabb verseit és aztán közli a száz legjobbat is, legalább azokat, amelyeket ma is közlésre érdemesnek tart, vagy még pontosabban azokat, amelyeket a mai ízlése szerint átírva is vállalhatónak

gondol. Ez az öt nagy rész tehát lefedi a teljes életművet, de azonnal súlyozza is az egyes szövegeket, irányítja az olvasói figyelmet, és ezzel értelmezi is e költészetének történetét.

De közben azt is mondja, és az „összes versek”-műfajban ez is merőben szokatlan, hogy amit kapunk, az csak egy lehetséges változat. Kukorelly azok közé a szerzők közé tartozik, akik újra és újra átírják, javítgatják a korábbi szövegeiket, akiknél soha sincs végleges verzió, kész alkotás, akik tehát nem hisznek a „mű” véglegességében, esemény-jellegében, szoborszerű statikusságában. Sorról sorra, mondatról mondatra hasonlíthatnánk az eredeti és a mostani verziókat, sőt néhol a köztes variációkat is, és ez bizonyára sok érdekes következtetéshez vezetne a költő gondolkodásának, poétikai értékrendjének és ízlésének finom és lassú változásáról, de magukról a versekről, illetve e költészet távolab-

Libri Kiadó, Budapest, 2014

bi céljairól keveset tudnánk meg belőle. Lehet, hogy vannak a kutatókon kívül is olyanok, akik szeretnek, mondjuk, egy Kosztolányi kritikai kiadást lapozgatni, de a többség mégiscsak a versek utolsó verzióit olvassa és szereti – ezért azt hiszem, tiszteletben lehet tartani Kukorelly kimondatlan kérését is: figyeljünk csak az itt található változatokra, és felejtjük el a korábbiakat (hiszen azok nem voltak elég jók, nem voltak készen). Nem is beszélve a versek kontextusairól, hiszen jól tudjuk, hogy egy-egy szöveg jelentésére a kötetben elfoglalt helye is hatással van, de itt ez is nagyban változik, hiszen a szomszédos versek is változnak.

A száz kiemelt vers is vitára hív: mi az, ami kimaradt, mi az, ami kimaradhatott volna a „legjobbak” közül? De azt kell mondanom, Kukorelly nagyon jól szelektált, látszik, hogy tisztában van az életmű súlypontjaival, ismeri e versek erőit és határait, jó érzéssel válogatta ki a tízből tízes és kilences verseket. Közben lassan kiemelkedik az életmű 5-6 meghatározó szövege, az antológia-darabok csokra. Ide sorolható a *Haza felé*, a *Hallgat szépen ül*, a *Leírások*, a *Kicsit majd kevesebbet járjálók*, a *Napos terület* (ez, mondjuk, kimaradt a top 100-ból) és az *Élet és nem ezeket ismételtetik* sorozat egy-két darabja, de az imént említett *Vojtina-redivivus* is, hiszen az nem kevesebb, mint ars poetica és egyben nagyszabású óda az Arany János-i költői hagyományhoz. Ez pedig azért egészen máshogyan szól, mint a neoavantgárd és azon belül az Erdély Miklós művészete iránti lelkesedés, aminek olyan sok formáját hallottuk Kukorelly Endrétől az elmúlt évtizedekben. Ebben a néhány versben ott van minden, ami ebben a költészetben szerethető, és alighanem az is, ami sokak számára zavaró, sőt idegesítő. Ott van az önmagát korrigáló, pontosítgató, javítgató beszélő, az egész életműre jellemző modor, a lazaság, a könnyedség, de a szív szomorúsága is, a vagány férfi és a játéktól megfosztott kisfiú panasa is, de ott van a legnagyobb elődöktől elkapott mondatokkal operáló, azoknak új, élő, mai helyet kereső költő aprólékos munkája is. És ott van az írás és a vers öröme, a babrálás a nyelvvel és a szavak jelentéseivel, hogy aztán megszülessen egy máshol nem létező, hibákkal és töredékekkel teli, a tökéletességet illúzióknak tartó, mégis harmonikus versnyelv, mely a szürke hétköznapiak legalább ötven árnyalatát rajzolja elénk.

Az egész életmű mélyén ott érzem a költészet szerepére és lehetőségeire vonatkozó kérdést, azt a kérdést, hogy hogyan lehet jelen a vers ezekben a szürke, ráadásul véges számú hétköznapiakban, hogyan segíthet megfogalmazni a mindennapos problémákat, vagy kicsit poétikusabban fogalmazva: hogyan segíthet élni? Mint már említettem is, a nyolcvanas évek elején kibontakozó életmű kifejezetten az akkor uralkodó, Juhász Ferenc vagy Nagy László vagy akár Pilinszky János és az ő követőik nevéhez köthető poétikák ellenében határozta meg önmagát, holott akkor már régóta jelen volt például Tandori Dezső is, aki szintén a magyar költészet fordulatán munkálkodott. Kukorelly felismerte, hogy – bocsánat – lehet más a poétika, és alighanem azt vette észre, hogy a versnek kölcsönzött ünnepi jelleg és szavalmány-státusz, a költők váteszi, küldetéses öntudata inkább elidegeníti vagy legalábbis eltávolítja a szövegeket, holott ő azóta is épp a vers közelségét, normalitását, természetességét igyekszik hangsúlyozni. Ezért próbálja a költészet nyelvét, témáit és magát a költőfigurát is a hétköznapiasághoz közelíteni, párbeszédhelyzetbe hozni. A kérdésre az az egyértelmű válasza, hogy az élet és a költészet elválaszthatatlanul összetartozik, merthogy valóban költőien lakozunk, körülöttünk mindenben ott van a szépséges vagy a fájdalmas vagy az örömteli, az életünk minőségét és értékét pedig épp az határozza meg, mennyit veszünk ezekből észre. Épp ezért fontos gesztus, hogy a *Samunadrág* című gyerekversek-kötet darabjai is hiánytalanul bekerültek az „összes” közé: a gyerekként átélt esztétikai élmények meghatározzák a későbbi érdeklődésünket és ízlésünket, ráadásul ebben az életműben a gyerekversek retorikai megoldásai maguktól értetődően térnek vissza a komolyabb versekben is, és fordítva: a gyerekversek humorát és közvetlenségét adó elemek a korábbi kötetekben szintén megtalálhatóak.

Hadd hívjam fel a figyelmet arra is, milyen remek címadó Kukorelly Endre. Szeretjük elmondani, mennyire fontos a cím egy-egy műnél vagy kötetnél, tudjuk azt is, hogy az alkotók bizony megküzdnek a címmel és a címért, mégis ritkán emeljük ki az igazán jól sikerült ötleteket. Azt láttuk már, hogy Kukorelly mennyire tudatosan, kis matematikai játékokat is bevonva szerkeszti a köteteit, de mindez a címadásban is jelen van: egy-, két-, három- és négyzótagos szavak vannak

a kötet címében, ami eleve jó ötlet, de az még jobb, és igazán a szerzőre jellemző csavar, hogy ezek a szavak nem ebben a sorrendben követik egymást, hanem össze vannak egy kicsit keverve. A magyar könyvek címének legalább a fele a „valamilyen valami” vagy a „valaminek a valamije” struktúrában helyezhető el, jó látni, hogy van, aki megpróbál ettől a rutintól távolra kerülni, és ezt a, még egyszer mondom, igen-igen fontos feladatot is kreatívan és újszerűen oldja meg – és nem is csak a kötet cím szintjén, hanem a ciklusok és, természetesen, az egyes versek szintjén is.

Ez a több mint négyszáz oldalas verseskötet rádöbrent minket annak a közhelyszerűen használt tételnek az igazságára, hogy igazán nem az a fontos, miről beszél a vers, hanem az, hogy hogyan. A könyvben a költői beszédmód egészen új formájának megszületését és megszilárdulását követhetjük nyomon. Ezekben a szövegekben a bizonytalanság az egyik legfontosabb szereplő: bizonytalan önmagában a beszélő, sokszor az alany nem találja az állítmányt, egy mondat a maga befejezését, és ha meg is találja, az is csak ideiglenes, lebegő, másként-is-lehetne vég. A szóba kerülő események esetlegesnek tűnnek, de az is esetleges, miért éppen ez vagy az kerül szóba – viszont a vers nyelve ezt az esetlegességet is képes leképezni. Mindig minden csak egy lehetséges változat, mintha az élet maga is az egyforma eséllyel bekövetkező történések közötti választások sora lenne, mintha több egyenrangú, egyformán lehetséges sorsunk lenne, és csak egy-egy kockadobás komolyságú döntés után válna ezek közül valamelyik a nyerővé. A beszélő esetlen, körülményes, botladozik, de nem csak a nyelvvel, hanem az itt mindig kisbetűs étellel is birkózik, ott is ugyanolyan bizonytalanul indul erre vagy arra, mint a beszédben. De közben ez az ügyetlenkedő figura az ügyetlen mondataiba cselesen beleszó ismert vagy nehezen felismerhető irodalmi idézeteket, sőt néha filozófiai utalásokat is. Dilettánszt játszik, de néhol megrázza magát – vagy talán épp ezekért a pillanatokért folyik az egész játék.

Vagyis épp az lenne a legfontosabb kérdés, mire is fut ki a játék. A legkiválóbb kritikusok írták már le a Kukorelly-féle költői technika lényegét, ennek nyelvi-poétikai hatását és jelentését, de azzal némileg adósak vagyunk, hogy

megfejtjük, mit is mond mindezzel ez a költészet boldogságról, szomorúságról, szerelemről, hazáról, családról és csalódásokról. Érezzük ugyan, és a művek különösen is felhívták az életműnek erre a vetületére is a figyelmet („A szívekről van szó. A szívről, amíg csak élünk.” *A Memória-part* kezdőmondatai ezek), hogy itt komoly „mondanivaló” rejlik, hogy ez a költészet sokat tud arról, hogyan kéne élni, mit kéne fontosnak tekinteni, mit kéne megőrizni, mire érdemes emlékezni, de ezekről a kérdésekről mégis ritkán beszélünk. Pedig a szerző nemcsak az iménti idézetben, hanem például az *Ezer és három* alcímében, vagy a *Mennyit hibázok...* kötet nyitóversében is jelzi, hogy őt a szív érdekli, annak a fájdalmai, körvonalai és titkai – de ezt kevesen hiszik el neki. Pedig az előttünk lévő kötetet végigolvasva rátalálhatunk erre a vonalra, és ezzel érthetőbbé válik a dadogás és a bizonytalanság. A szív rejtelmeiről már csak költészettörténeti okokból is nehéz beszélni, de ezt a problémát oldaná meg a megtalált és részletekig kidolgozott beszédmód: máshogy nem, de így, ezen a nyelven ki lehet mondani ezt a kínosan szentimentális szót: „szív”. Nagyobb baj, hogy belengi a témát valami szemérem, diszkrécia, amivel nehéz szembemenni, de jelen van a valódi bizonytalanság is: nem tudjuk, mi és miért fáj, nem tudjuk, hogyan gyógyítható ez a fájdalom.

Ez a költészet ezekről a kérdésekről beszél a legtöbbet – és meglepően hangzik, de Kukorelly Endre egy kifejezetten szemérmes költő. Mondhatnánk, hogy nála „minden ügy nőügy”, de nem lenne igazunk. Habár az például az egyik alapkérdése, lehetséges-e egyetlen nő mellett megtalálni és megőrizni a szerelmet, van-e egyáltalán másféle boldogság, mint amit a család adhat, és amelyik versben a szülők alakja is feltűnik, ott ez a kérdés a szülők házasságára is vonatkozik. Valahogy ebben a versvilágban mindenki boldogtalan, minden út meghasonláshoz vezet, így aztán mindegy is, milyen döntéseket hozunk, mert persze az élet csak megtörténik velünk, nemigen irányíthatjuk. Csoda, ha ezzel a tudással minden vers beszélője bizonytalanul, akadozva, töredékesen beszél? Csoda, ha nem a pátoszra, hanem épp annak eltüntetésére törekszik? A csodát ne itt, hanem máshol, de azért a kötetben belül keressük.

A vész töve

Márton László: A mi kis köztársaságunk

Többjelentésű, több művészeti ágban használatos szakkifejezés a *fantasztikus realizmus*, de – szűkítsük bár swifti vagy gogoli értelemben, illetve akár a 20. századi dél-amerikai próza bizonyos törekvéseire gondolva – Márton László abszurdoid és szürreális elemekben bővelkedő, kíméletlenül valóságalapú satirikus regénye, *A mi kis köztársaságunk* beleillik e kategóriába. Szemléletmódja, ábrázolás-technikája, nyelvezete innovatív radikalizmusával ritkaságszámba megy irodalomunkban. A szerző *A nagyidai cigányok* gúnyos Arany János-i optikáját, Teleki László *A kegyencének* halálkacajig fojtott tragikumát, Kemény Zsigmond zordságát említi előzményként. Csupa 19. századi alkotót; verses epikát, drámát, regényeket. Valószínű azonban, hogy újabb keletkezésű, nagyobb részt prózai munkák között szintén akadnak részleges párhuzamok. Így Szathmári Sándortól a *Kazohinia*, Déry Tibortól a *G. A. úr X-ben*; Páskándi Géza néhány darabja és elbeszélése; Bodor Ádám kisregénnyé tömbösödő novellái (a *Sinistra körzet* zárt terénuma ugyancsak jellegzetes [anti]köztársaság); Esterházy Péter dramolettjei és regényszegmensei sorából nem egy (például a *Csáth Géza fantasztikus élete* „Magyarországot úgy kell elképzelni” kezdetű fejezete, *Az ország*. Az eddig nyomatékossított műcímek többsége elképzelt, alkalmanként pozitív látszatú, de negatív tendenciájú utópikus-antiutópikus országot, államot: törvénykezésében, rendfenntartásában, ítélethozatalában torz módon társadalmiasulni igyekvő közösséget nevez meg). A világirodalmi összefüggések evidenciát Márton név- és textuális utalásokkal teszi egyértelművé a regény lapjain.

Főleg a Kafka- és Orwell-vonatkozásokat (egy Kaffka nevű, gyilkosság áldozatául eső szereplő révén stb.).

Maga a tárgy – az 1944/1945-ös ún. Vésztői Köztársaság amőbaszerű, „állam az államban” jellegű kihatárolódása, az „ideális kommunizmus” primitíven improvizált képtelen jogrendje, működési káosza, rövid léte, gyors megszűnése – alaposan dokumentálva hozzáférhető a történettudomány, a helytörténet jóvoltából. Dokumentációs művészi feldolgozására a vésztői születésű Lakatos Menyhért kisépikája (*Egy Körös menti köztársaság*) és Gazdag Gyula tényfilmje (*A bankett*) vállalkozott 1980 táján. Mártonnál a dokumentálás a szépírói kód, a Hömpölyzugi Köztársaság téli ege alatt rejtőzik, s általában dekódolható: az események, helyszínek, alakok tekintélyes hányada rendelkezik valóságos megfeleléssel, felismerhető előképpel. Hömpölyzug a játékosan fabrikált nevű közeli falvak agglomerációján kívül közelebbről a valóságos nevét megtartó Debrecenre, távolabbról Budapestre szegezi tekintetét.

Márton László a bizarr krónikázás szolgáltatába különös történetmondót állít, akinek lendületes beszédmódja a szuggesztív előszóbeli mesélést, előadásának választékossága, melizmássága, kommentáltsága az írásos rögzítést egyszerre valószínűsíti. Bipoláris személyiség a volta-képp azonosítatlan narrátor. Nem fitogtatja onnipotenciáját, noha a történetekkel egyidejű, tanúsító létmódját és utóidejű, a fejleményeket a 21. századi jelenig regisztráló beavatottságát egyként erélyesen tudunkra adja. Közléseiben úgy határozott és konkrét, hogy szinte rajtakaphatat-

lan. Minden mondatának előjele kétséges. A kétértelműség bajnoka. Mindig ép bőrrel szabadul a hírül adás, elmondás kutyaszorítóiból. Abban a politikai és közigazgatási vákuumban, amelyben a II. világháború vége felé a Vésztői Köztársaság kérészéletűen létrejöhetett, hömpölyzugi elbeszélőnket számtalan kijelentése folytán érhetné megtorlás, erőszakos halál. Ám ő él és virul. Személye hű leképezője a valóság elszabadult (azaz szabadságghiányos) végleteségének, s éppen ezért hű tolmácsolója a majdhogynem tolmácsolhatatlan „valóság-nak”.

A mesélő egyik legfőbb fogása: szívesen bocsátkozik sorolásszerű, láncolatos ismétlésekbe. „Litániázásának” morbid stiláris humora alkalmas az özönlő információk objektív felszínének és szubjektív mélyének, megrendítő-nevetséges el-lentmondásosságának át-világítására. Kétarcúságának, repetitív-szekvenciás, fokozó-visszavonó beszámolójának pontos jellemzője az a részlet, melynek felvezetését idézzük: „Így tehát a mi városunkban az oroszok részéről nem történt az égvilágon semmi. // Történt ugyan, hogy Bordányhoz, az állatorvoshoz hívatlan vendégek érkeztek, amennyiben legázolta a léckerítést, és a virágágyásokon át odafarolt a házához egy teherautó, majd a platóról leugráló csillagosok, katonák percek alatt mindent, ami a házban mozdítható volt, fölrakodtak, és a teherautó a bútorral, a szőnyegekkel, a porcelánnal meg a faliórával már el is indult előre, amikor a vezetőfülkében helyet foglaló ázsiai arcú ismeretlen tiszt a visszapillantó tükörből észrevette, hogy Bordány egy kezébe kerülő széndarabbal vagy ácsceruzával felírja a rendszámot a ház falára, mire a teherautó megállt, visszahátrált, és Bordányt akkora lendülettel, olyan hatalmas erővel préselte a falhoz, hogy a felirat olvashatatlanná vált. Ez történt, de nem nálunk, hanem városunktól tizenkét kilométerrel délnyugatra, Ridegszálláson”.

Kalligram Kiadó, Budapest, 2014.

A folytatásban bekezdések sorozata – „Meg az is történt”, „Továbbá az is történt”, „És még hosszasan sorolhatnám” – fut ki oda, hogy „ez sem városunkban”, hanem valahol másutt történt (ami mindig a helyzetjelentés végén derül ki, addig a bűntett a potenciális „itt”-ben lebeg). Akárhogy alakultak a „népvándorlásra, tatárjárásra emlékeztető rendkívüli események” – „még csak halani sem akartunk róluk”.

Az előadás izzó hűvösségű közléseit, a tényeket szóbeszéddé, a saját bajt mások bajává lefokozó háritás valamennyi önálló egységét a „csillagosok, katonák” szövszerkezet szervezi. Az elkövetők – az „oroszok”, a szovjet hadsereg tagjai – néven nevezését nyelvi leleménnyel kerüli ki a szerző: a „Fel vörösök, proletárok, / Csillagosok, katonák” kezdetű, máig ismert munkásmozgalmi dal második sorának szintagmáját kölcsönzi. Egyben (idézetidéző idézet) Jancsó Miklós korai, a *Szegénylegények* utáni filmjének középső darabja, a *Csillagosok, katonák* az internacionalizmus és a proletárdiktatúra apoteózisaként is értelmezhető, ám a kommunista forradalmár harcosok erőszak-erkölcsének kritikájaként nem kevésbé (és még sok egyéb aspektusból, mint ez annak idején – a korszak, az épp csak konszolidálódó ezerkilencszázhatvanas évek jellege folytán olykor suba alatt – meg is történt). A filmtörténetben jártasak arról szintúgy tudhatnak, hogy a *Csillagosok...*-nak több verziója készült (szovjet–magyar művészeti-ideológiai tárgyalások nyomán, mivel a *Zvezdi i szoldati* a két ország koprodukciójában forgatott mű volt), és az egykori Szovjetunióban más változatát vetítették, mint Magyarországon. A homlokegyenest különböző szölamok egymásba keveredésének kényszere vagy esetlegessége azon bujtatott, képzettársítások sorozatát erjesztő referenciák, citátumok egyike, amelyeknek sokasága – a nagyobb hányadot illetően jelöletlenül – oly kiválóan hálózza be a Márton-regényt.

A (fel)sorolások lajstromai a legkülönbé-
lebbek a könyvben, amint a kétélű beszédéi is.
A sorolások még akkor is a megalázó, végzetes
mozzanatok, eljárások, események roppant sú-
lyát emelik ki, ha tréfába oldódva mutatkoznak.
Például kiszámolóshoz hasonló nyelvi virgonc-
sággként, mint majd alább a Csohány-epizód
(kapcsolódva a narrátor más fifikás grammatikai
infantilizmusaihoz). Elsőprőr erejű az álságos,
deklaratív nyelvi konvencionális szavaival élő,
„A félreértésből német hadifogolynak minősülő
munkaképes magyar polgári személyeket várja
a kommunizmus útján gyors léptekkel menetelő
Szovjetunió” indítású 60. fejezet panoramikusan
„Várja őket” felsorolása. Mindegyik „kecsegte-
tő ajánlat” (szám szerint tizenhat) „Várja őket”
felütésű; mindegyik rövid bekezdés a *malen'kij
robot*, a szovjetunióbeli kényszermunka plakátja,
szlogenje. Torokszorító nyelvi történések (példá-
ul magyar szemnek gnóm orosz betűszóként, a
GLAVGIDROSZTROJ, UADROMSZ leíróda-
sa), tízezreket sújtó történelmi történés képvisel-
tében.

A „Várja...” a könyv nyelvilag Hömpölyzugon
kívülre telepített részeinek egyike. Akadnak en-
nél lényegesebb időbeli és térbeli eltávolodások.
Maradjunk még idehaza, a mi kis köztársasá-
gunkban. Egy bizonyos Csohány „Hétfőn sze-
rette Birikét”, „Kedden szerette Pirikét”, a hét
minden napján egy „rímelő”, kicsinyítő képzős
nevű lányt vagy asszonyt – „Vasárnap szerette Ci-
cikét” –, ugyanebben a ritmusban alaposan ki is
fosztva őket és házukat, családjukat. A szexuális
kiszolgáltatottság drámája lényegi összetevő az
általános kiszolgáltatottság, a magát eszményi-
nek maszkírozó önkény nagyszabású szatírájá-
ban. A nőalakok nem feltétlenül áldozatok. Van,
aki nyíltan vagy titkon üzletel nemiségével és a
hozzá kapcsolható „árukkal” (nevelőszülőség
stb.). Főleg az idősebb – primitív, szektás, bigott,
prűd, vajákos, szerepéhes, kollaboráns – asszonyi
korosztály tevőleges köztársaság-csináló.

A kétélű beszédmód szintén végighúzódik az
első oldaltól az utolsóig. Sörös polgárőr példá-
ul tutajt ácsol, hogy az éj leple alatt a Hömpöly
vizén át kimenekítse a városkából a veszélyben
levő Bresztovszkyt (ez is történelmi-politikai
áthallású név). Sörösnek magyarázkodnia kell
országolási társai előtt: „...előadta, hogy elnöki
parancsra cselekszik: a vízben sodródó holttestek
szájából kell kiszednie az aranyfogakat, nehogy

kárbavesszenek, és azért kell ezt éjszaka tennie,
hogy a lakosság minél kevésbé vegye észre. // Azt
hihetnénk, hogy hazudott, holott majdnem a
színtiszta igazságot mondta, ugyanis átkelés köz-
ben Bresztovszky szájüregéből az összes aranyfo-
gokat eltávolította, nem a tőle telhető legnagyobb
kíméletességgel. De Bresztovszky még így is há-
lás lehetett volna Sörösnek, hiszen Sörös a vízbe
is fojthatta volna”. A hazugság és a (majdnem)
színtiszta igazság rendre egymásban jelenik meg.

A partszakaszt őrzők neve: Csuka és Poty-
ka. Másik kettő: Sperhakni polgárőr és Pajszér
polgárőr. Felbukkan Pörgös bácsi, Csörgös bácsi,
Morgós bácsi, Forgós bácsi, a helyi köz nevezetes
emberei: mintha a hét törpe közül érkeznének.
Megannyi pompás név, már-már névkarabé. Mu-
latságosak a lokális szerveződések elnevezései is:
Ifjú Dinnyecsőszök Forradalmi Szakszervezeti
Csoportja stb. A megye, amelyben Hömpölyzug
elhelyezkedik (s amelyhez önálló köztársaságként
egyébként már „semmi köze”): Állóvíz megye.
Amoszkvai magyar kommunisták egyik hármasa:
Ordas, Verő és Rónai (egy Szamokritycseszkaja
utcai szállodából. Mivel az orosz szót Önkritikai
utcának fordíthatjuk, ez esetben a „semmiből”,
azaz épp a szóhasználati leleményből sarjad a
kiterjedt történelmi jelentésmező). Az olvasó is-
mét sikeresen próbálkozhatna a névfejtéssel, tör-
ténelmi figurák behelyettesítésével. Malinovszkij
marsall Malinovszkij is, meg Málínkó is, ha rossz
fiú vagy jómadár (az orosz nyelv szereti a kicsi-
nyítést).

Viszont Sztálin: Sztálin, Hitler: Hitler, Göm-
bös: Gömbös, Rákosi: Rákosi.

A jellegében többrétegű, elgondolkodtató
és szórakoztató névadás a hömpölyzugi elv-
társ-kiskirály, Mátrai személyében (de nem
személy-kópiaként) engedi felismerni a Vész-
tői Köztársaság egykori vezetőjét, Rábai Imrét.
A névhasználati mechanizmus egyik mozgatója
egy látszólag lomha név: a városállamban orosz
katonai részről regnáló Polkovnyik ezredesé.
A polkovnyik ugyanis az *ezredes* orosz megfelelő-
je. Ez a kétszeresen ezredes ezredes sokszor nem
úgy viselkedik, mint egy ezredeshez méltó, más-
kor ő az egyetlen, akinek helyén van – legalább
a passzivitása. Márton László nem lenne Márton
László, ha nem a saját rangját jelentő nevű, szó-
tárilag önzonos Polkovnyik ezredes parancsá-
nak *félreértése* folytán jönne létre a hömpölyzugi
államformáció: „...azt mondta Mátrainak: »Tes-

sék kialakítani a közigazgatást!» Ezt az utasítást Mátrai és a Végrehajtó Tanács többi négy tagja úgy értette, hogy: »tessék kikiáltani a köztársaságot!«

Nem volt-e túlzás névkabarét említeni fentebb? Nem, mert Márton a történetmondás regisztereinek radikális tágitása érdekében műfajilag meghökkentően változatos anyagkezelést alkalmaz. Egyként számít a közvélekedés szerint magas és kevésbé magas művészi értékű műfaji közelítések esztétikai-tematikai üzeneteire. A „tökéletes állam” alkalmi szórakoztatóipara hosszasan próbál egy operettet (nem is Rákóczi a főhőse, hanem a folytonosan plasztikázott „Kóczi”). Mítoszi, mű- és népmesei, anekdotikus és publicisztikus betétek szintén helyet kapnak. Műfaji karakterbe ágyazódva, a valóság csorbult-retusált változataként a csoda, álom, halottlátás, Hold-utazás is. Ezek az ábrázolási végletek ropant szórakoztatóak, mulatságosak, de a regénybe történő szerkezeti beépítésük nem mindig sikerül. Kitérőként, önálló elbeszélői szólamként lengedeznek néha. Az időbeli-térbeli eltávolítás, a külső nézőpont keresése a „königsbergi töredék”, a 18. századi Königsbergbe ki- és visszajátszatott epizód kalandjában is problematikus, a remekül megírt zárvány kísértetiessége ellenére. Nem a szerkezet a legnagyobb erőssége a 137 számozott fejezetre szabdaltnak.

Márton akként nyújtja a köztársaság névre nem méltó zug-köztársaság létmódjának analízisét, mintha – jelképesen szólva – a Vészű helynevet a *vész* és a *tő* összetevőkből etimologizálná. Holott a helység – a Körös-parti halászati tevékenységre utalóan – egy halfogó eszköznek, a vejszének, és a folyótorkolatot is jelentő *tő* szónak: szóösszetételnek és szóalak-változásnak köszönheti elnevezését. Mivel a regény abszurdoid görbe tükör, logikus, hogy a (társadalmi-történelmi) *vész* lényege, „töve” is megfogalmazást nyer lapjain, szükségszerű áttételességgel.

Részletes elemzést kérne az alakok szövevényes rendszere, a szociológiai térképezés sarkított érzékenysége, a botcsinálta módon államelméleti alapvetésként forgatott Fichte-mű, *A tökéletes állam* téziseinek deformálása a hömpölyzugi gyakorlatban. A kibontakozó összkép egésze torokszorítóan korrelál elő- és utóidejű történelmi szituációkkal. Az antihumánus, illuzórikus, gyilkos „mini” társadalommodell mögött ott az (egyik, ám legközvetlenebb) óriási árnyék: a világrésznyi Szovjetunió nem is sokkal korábbi létrejött. Hömpölyzug köztársaságának működési mechanizmusa nem egykönnyen törölhető el a színről: az önmagát ismétlő história mintha hozzánk igen közel és tőlünk nagyon távol rendre fel-lávázná azokat az állam- és „állam”-alakulatokat, melyeket olvasói tudatunk szívesebben tekintene csupán a feltételező allegorézis játéknak.

Valóban: ha némely elméletek szerint a történelemnek van vége, sőt, vége van (előbb-utóbb) a történelemnek, hol a vége a Hömpölyzug-szerű köztársaságok regnálásának? Az utolsó fejezetet – lírai felhangokkal – Márton is a vége-dilemmának szenteli. A költő megjelölése nélkül, kettős tipográfiai kiemeléssel (középre szedve és dőlt betűvel) idézi Babitsot, I. világháborús nagy verse, a *Húsvét előtt* híres sorait: „*Testvéreik, ha túlleszünk, / sohse nézünk hátra!*” De ugyanezen vers egy másik gyönyörű részlete pár bekezdés múlva már megkülönböztetés nélkül beleolvad a folyó szövegbe, egy mondat a sok közül: Ragyog az ég sátra. Túlleszünk vagy sem? Ragyog vagy nem ragyog? Vége lesz, vagy nem lesz vége sosem? Történetfilozófiai szatíra – ha olyan technikájú, nyelvezetű, látószögű, mint Mártoné – aligha deklarálhat választ e kérdésekre. Esetleg mégis? Vég helyett – üresség? Hömpölyzug helyett – a hon? Ahogy a zárlat szól: „Megnyílik előttünk, akár egy fénnel teli szakadék, Magyarország jövője, a velünk együtt elmúlni készülő évek, évtizedek csordultig telített üressége”.

„Hát akkor hogy ragasszam meg?”

Tóth Krisztina: Pillanatragasztó

Amikor Tóth Krisztina első novelláskötete, a *Vonalkód* (2006) megjelent, nem tudhattuk, hogy a prózaírás egyszeri kísérlet lesz a költő pályáján, vagy pedig rendszeressé válik, az erős anyag látán azonban sejthettük, hogy az életmű újabb fontos dimenziója tárul fel előttünk, és mielőbb várható a folytatás. Sejtésünket beigazolta a *Hazaviszlek, jó?* (2009) című tárcagyűjtemény, majd pedig a 2011-ben közreadott *Pixel*. Azok az olvasók, akik kezdettől fogva figyelemmel kísérték Tóth Krisztina munkásságát, jól tudják, hogy a költő mindig erősen megkomponált, tudatosan felépített verseskönyveket adott ki a kezéből, s ugyanígy szerkeszti prózaköteteit is. A *Vonalkód* tizenöt történetének kapcsolódásai, de főként a *Pixel* poétikai megoldásai, szövegtestet kiépítő struktúrája okán a kritikusok joggal vetették fel a novellaciklus (vagy akár a regény) létjogosultságát. Nem véletlen, hogy az író néhány év alatt eljutott első regénye, az *Akvárium* (2013) megalkotásáig, amelybe termékenyen építette be korábbi prózaírói tapasztalatait.

Új könyvében, a *Pillanatragasztó*ban visszatér a novellához, mégpedig annak rövidebb, sűrítettebb változatához, ami láthatóan leginkább kezére áll. Ahogy a szerző interjújában elmondta, az utóbbi évek terméséből választotta ki azt a huszonöt írást, mely a kötet öt ciklusában elrendeződött. Azért ennyit, mert éppen negyedszázada látott napvilágot bemutatkozó könyve, s a szerkezet utal erre a jubileumra is. Tóth Krisztina ezúttal nem törekedett az íráskor erőteljesebb összekapcsolására, a koherenciát az alkotói látásmód, a poétikai törekvések, a tematikus-motivus erővonalak teremtik meg.

A borítón Moizer Zsuzsa festménye kapott helyet, melyen fej nélküli felsőtest látható. A nyak helyén piros virág nyílik, ami egyúttal vérző sebet is sejtet. A háttérben osonó vadállat pedig a fenyegetettségre és a sebezhetőségre hívja fel a figyelmet. A seb már az indító novellában (*Doors*) kiemelt motívumként szerepel, a lábfejre hulló parázs által keletkezett kis vöröslő kráter fájdalma a lélek sérüléseit is kifejezi. Csakúgy, mint a főszereplő egyik korábbi esete: „Fél évvel ezelőtt egy üvegajtón mentem keresztül, azon át is az ő szeme világított. Könnyedén, előretartott fejjel léptem át fehér ruhámban a csukott ajtón, mint valami elszánt, boldog menyasszony. Üvegfátylam egy kimerevített másodpercen át csillogva lebegett a levegőben, aztán csörömpölve lehullott. Bekötötték a fejemet, vérem aznap éjjel megszínezte a lepedőt.” (9.) A kép a figura öszszetört, darabjaira hullott életét érzékelteti, ő pedig fájdalmasan regisztrálja: „Öregedő, szomorú test vagyok én is a huszonöt évemmel. Lehetnék ember, nő, anya: de csak egy sebhelyektől lyuggatott tok vagyok. A sebek ajtókat nyitnak a testen, mindig kiszökik rajtuk egy kis lélek, alig maradt belül valami.” (9–10.)

A kötet figurái magányosak, valamiképpen kirekesztettek, akkor is, ha családban élnek. Az emberek közötti kontaktusok megromlottak, el-sorvadtak, ha egyáltalán valaha működőképesek voltak. Ebből a szempontból másodlagos, hogy házasságról, párkapcsolatról, vagy éppen szülő és gyermek viszonyáról beszélünk. A szereplők nem értik vagy félreértik egymást, s úgy tűnik, áthidalhatatlan szakadék tátong közöttük, nincs meg a kellő szándék és erő a közeledéshez. Jól mutatja

ezt visszatérő motívumként a beszéd hiánya, a kommunikáció képtelensége, melynek egyik végetes példáját találjuk *Az égő menyasszony* című, álom és valóság határán egyensúlyozó novellában. Itt a kommunikációs problémák a nyelvek különbözőségéből adódnak, s ez teszi különösen nehézkesé az activity játékot, ami egyúttal humor forrása is, különösen akkor, amikor a főszereplő által eljátszott karácsonyfát sokáig nem találják ki újdonsült ismerősei. Egy másik novella (*Soha, egy szót se*) központi figurája azért tér vissza szülővárosába – ahol országos táncház-találkozót rendeznek –, hogy találkozzon kamaszkori szerelmével, aki néptáncos lett. Annak idején mindig csak nézték egymást, de soha nem szóltak egy szót sem, mintha üvegfal húzódná közöttük. Most azonban úgy érzi, „[a] kármiről, de beszélnünk kell, mert muszáj hallanom a hangját ahhoz, hogy megtaláljam a saját hangomat”. (31.) A kötet világára jellemző ez a hallgatás, mégis más értelmet kap, mint az, hogy sem anyjával, sem pedig mostani kedvesével – aki időközben el is köl-

tözött tőle – nincs miről beszélniük. A nő több változatban elképzei az újbóli találkozást, ami végül nem jön, nem jöhet létre, s talán jobb is, hogy csak emlékeiben él tovább ez az évek múlásával idealizált kapcsolat. Már hazatérése után deríti ki, hogy a férfi a helyi televízió operatőreként végig a kamera túloldalán állt, és többször ráközelített a nő arcára, ezért mutatták őt minden este a tévében.

A gyermekek sem kivételek, őket is hasonló szituációkban látjuk, mint a felnőtteket, s ők is hasonló tapasztalatokra tesznek szert: szeretet, törődés, megértés, elfogadás helyett gyakran verbális és fizikai agresszióval szembesülnek. A *kulcs* című írásban szereplő anya, akit férje elhagyott, gyermekeit elhanyagolja, s önző módon inkább saját rögeszméivel törődik. Amikor lánya terhességéről értesül, párbeszéd helyett erőszakhoz folyamodik, s addig rugdossa a lányt, amíg

az elvetél. Egy másik szövegben (*Játszódjatok!*) ötfős brigád indul el Erdélyből Pestre, hogy amíg az ott élő rokonok nyaralnak, elvégezzék a ház körüli munkákat. Köztük van apa és fia, akik már útközben is szótlanok, legfeljebb néhány rövid, feszült mondatot váltanak egymással. A közöttük lévő rideg viszony mindvégig érezhető, de akkor válik nyilvánvalóvá, amikor hazafelé tartva – miután összes keresetüket elköltötték – az

apa részegen megveri fiát, mert az nem hajlandó odaadni saját pénzét. Hasonló szituáció bomlik ki a *Falkavészér* című novellában, ahol az apa valamennyi megnyilvánulása faragatlanságát tanúsítja. Nem is próbálja megérteni fiát, folyton csak azt ismételteti, nehogy buzi legyen az a gyerek. Amikor kutyájuk a szomszéd kutyájával összeverekedik, és alul marad, nagyot rúg az állatba, majd a sírással küszködő gyermeket is bántalmazza.

Az elbeszélő gyakran maga is részese a történetnek, s egyes szám első személyben mondja el azt, olykor megszólítva hallgatóját. Máskor az objektív megfigyelő pozícióját foglalja el, s úgy rögzíti és tárja

az olvasó elé, amit lát, mintha kamerával dolgozna. Ezt a poétikai eljárást kiválóan demonstrálja a *Galamb* című novella, melyben az elbeszélő az említett módszerrel számol be arról, ami körülötte történik. Bár kezdettől fogva érzékelhető az elfojtott feszültség, mégis váratlanul tör fel az erőszak, s az olvasót valósággal sokkolja a féktelen durvaság, ahogy a téren megjelenő férfi ütni és rugdosni kezdi a padon ülő nőt. Mindezt fokozza, és a helyzetet még nyugtalanítóbbá teszi a távolságtartó elbeszélésmód, miként az is, hogy a jelenlévők tétlenül nézik végig a jelenetet. A korábban felbukkanó galamb kisebbedett lábaira rátekeredő hajháló letolt bugyira emlékezteti az elbeszélőt, s a kép összekapcsolódik a bántalmazott nő megbéklyózottságával, teljes kiszolgáltatottságával.

A szerző a jelen történéseire fókuszál, nem kutatja s nem részletezi, szereplői miért és ho-

Magvető Kiadó, Budapest, 2014

gyan kerültek az adott élethelyzetbe, bár meggyőződése szerint – ahogy azt egy interjúban kifejtette – „minden szereplőnek megvan a saját, a sorsából és előéletéből következő igazsága, és noha ez sokszor elfogadhatatlannak tűnik a többiek számára, a körülményekből mégiscsak szervesen következik. Egyikük sem véletlenül olyan, amilyen.” (Darvasi Ferenc: Megkérdeztük Tóth Krisztinát. www.barkaonline.hu) Tóth Krisztina arra vállalkozik, hogy kimetszi a valóság bizonyos jeleneteit, s azokat felnagyítva kivetíti. Vagy úgy is mondhatnánk, utalva a cím egyik lehetséges értelmezésére, hogy egymás mellé helyezi, mintegy összeragasztja a megörökített pillanatoikat. Módszere következtében számos részlet homályban marad, nem tudunk meg a szereplőkről annál többet, mint amit a novella képkivágata megmutat. Éppen ezért a hiátusok kitöltése, a szövegek továbbgondolása minden esetben a befogadóra vár.

Mikszáth Kálmán egyik közismert novellájának parafrázisaként olvashatjuk a *Tímár Zsófi muskátliját*. A címszereplő megnyilvánulásain a legkisebb érzelm sem látszódik, úgy viselkedik, „mint aki nem vesz tudomást a saját életéről”. (120.) Így éli meg házasságának boldogtalanságát, hiszen úgy gondolja, minden házasság ilyen, és fásultan veszi tudomásul azt is, hogy férje elköltözik, gépiesen teszi a dolgát tovább. Egy év elteltével Péter ráeszmél, hogy szereti a feleségét, s belopózik az üres lakásba, hogy meglepetést készítsen. A befogadó ekkor azt hiheti (igaz, csak egy pillanatig, különösen akkor, ha felidézi a Mikszáth-textus zárlatát), hogy rendbe jöhet minden. Miközben azonban a nő által régóta vágyott muskátlis ládákat szereli fel az ablakba, váratlanul lezuhan. „Egyszerre értek a ház előtti járdára, férj és feleség. Zsófi nem értette, mi történt. Még akkor se fogta fel, mi ez a hirtelen csődület, amikor fölpillantva észrevette a nyitott ablakot és az üres virágládákat.” (123.) A *Napfogyatkozás* hősnője szintén boldogtalan, egy lehetetlenül rossz házasságban vergődik, egy alig több mint egyéves csecsemővel. Két szoptatás

között tolmácsolást vállal egy koncerten, s egyúttal találkozni akar valakivel, akitől boldogtalansága feloldását reméli. A férfi azonban nem érkezik meg, ő pedig vadonatúj bordó papucsában (amely anyósával, s egyúttal addigi életével szembeni lázadásának jelképe is) bokáig süllyed az emberi ürülékben, így érzékelhetjük reménytelen helyzetét, elhagyatottságát, sorsa megváltoztathatatlanságát.

A „Xanax nevű kisbolygó”, ahová például *Az égő menyasszony* főszereplője el akar vonulni, legfeljebb csak átmeneti megnyugvást ígér, a problémára megoldást aligha. A címnek olyan értelmezése is elképzelhető, mely szerint a megromlott kapcsolatok, az összetört életek helyreigazításához van szükség a pillanatragasztóra. Más kérdés, hogy a címadó novellában nem kerül elő, a galéria tulajdonosnője hiába keresi, amikor az egyik porcelántál lábát akarja megragasztani, a problémák pedig csak halmozódnak, így végül kétségbeesetten tör ki: „Hát akkor hogy ragasszam meg? – kiabált a szemetes konyhában. – Hát mégis, hogy a jó bűdös francba ragasszam meg?” (166.) Ahogy az imént idézett jelenetek, úgy valamennyi novella arról tanúskodik, hogy nem állítható helyre mindaz, ami félresiklott, már csak azért sem, mert a szereplők képtelenek változtatni saját helyzetükön.

A szerző időnként elemeli történeteit a valóságtól, finoman játszatja egymásba a reális és az álomszerű képeket, és visszafogott humorából is hozzátesz egy csipetnyit. Ezekből azonban mindig csak annyi jut, hogy valóságosnak érezzük a novellákban felsorakoztatott figurákat és szituációkat. Nem rendkívüli történetekről van szó, hiszen mindannyiunk számára ismerős mindaz, amiről olvasunk, s a szövegek drámaisága, meg rázó hatása talán éppen ebben a felismerésben rejlik. S bár időnként mosolyogni, sőt nevetni is képesek vagyunk, csak néhány pillanatra oldódik fel a *Pillanatragasztó* sötét, nyugtalanító atmoszférája, hiszen Tóth Krisztina meglehetősen lehangoló összképet fest jelenkori társadalmunkról, emberi viszonyainkról.

A parasztkorok margójára

Hartay Csaba: Nem boci

Tapasztalatom szerint (is) az emberek sokszor ostobán reagálnak, amikor megtudják, hogy az ember családja marhákat tart. Ennek kapcsán rengeteg öltönyös-kosztümös városi ember osztja meg azon vágyát, hogy egyszer ki fog törni a menedzserlétből. Vásárol vidéken egy régi parasztházat, állatokat fog tartani, GMO-mentes zöldségeket termesztetni. Megtalálja a lelki békéjét, azontúl a zent, meg a csit is, mert minden reggel kimegy az udvarra friss élelemért, majd napközben kicsit elkapálgat, megetet, esténként pedig a tornácra fogja nézni a horizont alá bukó éltető napkorongot („Olyan aranyos egy kisboci, nem gondoltál még arra, hogy hazavigyél egyet?”, „Szoktad simogatni a teheneiteket?”).

Nem újdonság ez. A tapasztalat az, nem a politikai berendezkedéstől függ, mikor éled újjá a parasztkorok. Erre a néhány éve visszatérő társadalmi jelenségre adott reflexiója Hartay Csaba *Nem boci* című könyve, ami nem más, mint regénynek álcázott novellák sorozata. Vagy talán pont fordítva.

Hartay több irányból bebiztosított, sokféle anyagból összegyűrt kötetet produkált, amelynek frissessége és újszerűsége minden bizonnyal további rajongókat fog bevonítani a szarvasi őstermelő köré. A recept a következő: vegyünk egy sokak számára kicsit sem hétköznapi helyszínt és az ahhoz kapcsolódó tevékenységeket, melyek fotogenitása exponenciálisan megnő, ha szépirodalmi műként láttatjuk viszont. Keressük elő a múltból hebehurgya, vicces vagy fárasztó beszélgetéseinket, írjunk hozzá még néhány hasonló, dobáljunk bele mindenféle izgalmas karaktert, akiknek pusztá megjelenése a regényben már

önmagában garantálja a kívánt hatást (gondoljunk csak az *Üvegtrigris* kultikus szereplőire). A történetiség lehetőségét ügyesen kiiktathatjuk az egymástól független epizódfüzér-szerkezettel, és már kész is a tehénészregény.

Az eredmény; ahhoz, hogy egy jelenet működjön, olyan egyszerű kellékek is elegendőek, mint egy (vagy több) ember és a tehén, mint összekötőelem. Hartay a takarékos történetmesélés híve. Minden egyéb dramaturgiai eszköz csak fölösleges csicsa, mellyel nem rontja el a már meglévő helyzetet. Eleinte hiányolja az ember a bővebb leíró részeket, mert, hogy a poént lelőjem, egy tehénészregény működését pont nem fogja megismerni senki a kötetből. De miért is kellene. Ugyanakkor bizonyos pontokon egy novella sokkal tovább tart, mint az szükséges lenne, és itt nem (csak) arról van szó, hogy túl vannak beszélgetve az egyes események, hanem, hogy miután az összes érdemi történést túl vagyunk, a jelenlévők még percekig dumálnak a nagy semmiről, vagy tart a belső monológ úgy, hogy sem az elbeszélőt nem érdekli a saját élete, sem minket (*A piszkos*).

Napjainkban az önálló epizódokra épülő szerkezetű könyv reneszánszát éli. A *Nem boci* meglehetősen felduzzasztott kötet a maga 50 „rusztikus történetével”, és véleményem szerint fölösleges volt ragaszkodni ehhez a kerek számhoz. Hartay nem is tud minden novellában újat mondani. Persze ebben a műfajban ezt nem is feltétlenül kell. A nagyobb baj, hogy még új poént, olykor, urambocsá' már jó poént sem tud mondani („Fáj még?” „Á, nem nagy ügy, egycsont beforr.”, „Nem akarom elmondani, mert ez a téma nem pulpitus.”)

Könnyed, felszabadult részekből áll össze az egész, minimalista képekkel operál, néhol amatőrnek tűnő (*Egy tehén fénykora*, *Botrányos vizsgálat*), máskor precíz beállításokból (*Én ébresztem a vekkert*, *Silány siló*, *Tizenéves traktoros*) áll össze a novelláskötet. A szikár valóság és a szárnyaló képzelet folyamatos feszültsége uralja a történetet, valahol a szürrealizmus, a maró satíra és a szívszorító dráma határán.

Egy olyan alkotásban, amelyben nincs lebilincselő történet, nincsenek káprázatos helyszínek, vagyis van egy, a tehenészet, a karaktereknek kell elvinniük a sztorit, ráadásul csupán néhány sornyi vagy oldalnyi jelenetben kell valami emlékezetessel bevésozni. A „variációk egy témára” típusú könyveknek mindig az a veszélye, hogy az egyes kisprózák nem azonosan sikerülnek jól, felborul az egyensúly, és az ember óhatatlanul is elkezd összehasonlítani őket. Ennek feloldásaként a szerkesztés folyamán gondosan keverődtek a kidolgozott és odavetett szövegek. Ettől viszont még nem lesz homogén a szövegtest. Az egységes „agrár-legendárium” nem valósul meg.

A novellák között kulcsszerepet játszó tehenészet és gazdaság motívuma biztosít kapcsolatot a holt időben, amely néhol élénk, nagyszerű és hiteles dialógusokkal, néhol pedig kínos csendekkel, mellébeszélésekkel egészül ki, megörökítve a mindennapok jelentéktelennek tűnő, szinte minden drámaiságot mellőző mozzanatait (dolgozni kellene, de ezt jobb lenne munka nélkül megoldani, meg egyébként is megcsinálhatná más, úgyis mindenki hülye, béna, szemét... stb.). Az időnek nincsen jelentősége, hiszen ha valaki kiesik is a világból, egymásnak adja át a stafétát a traktoros, a takarítónő, a takarmányügynök, de még a tulaj is. Így volt ez régen is, így van ez a jelenben is. A szereposztás szélsőségesen eklektikus és különleges. A dolgozók (vagy nem dolgozók), jóakarók, mindent jobban tudók, simlisek ábrázolásának eredménye a válogatott különcök hiteles jellemábrázolása. A személyek leginkább cserélődnek, ám nem fejlődnek. Mindez egy te-

henészet díszletében rögzítve állóképpé, amely leképezi az egész kis magyar társadalom felépítését. A szituációkkal azok is találkoztak, akik tehenet még csak kilós kiszerezésben láttak. Hartay szereplői a gazdaság életében egyszerűen csak vannak. Elvannak. A jellemük állandó, a legtöbb esetben egydimenziós.

Athenacum, Budapest, 2015

Azonban a tulajdonos és apjának alakja jóval árnyaltabb és sokrétűbb a többinél. Ezekkel az írásokkal Hartay engem kilóra megvett (*Költészetből nem lehet megélni*, *Tehénszeretet*, *Kelni kell*, *Régen máshogy jobb volt*, *Konyak a hűtőben*, *Én tudtam, hogy nem halt meg*, *A magtár leleplezése*). Kapcsolatuk éppen annyira szép és nehéz, amilyennek egy szülő-gyermek kapcsolatnak lennie kell. A szándékoltan könnyed, szórakoztató tehenészgénynek ők adják meg az igazi mélységet. A velük kapcsolatos írások megfontoltak, pontosak, kevésbé töredékesen komponáltak. Attól pedig, hogy azt látom, a szerzőnek ez ennyire számít, mindinkább beszippant kettőjük világa.

Az apa már nem él, és halálával nyert jogot arra, hogy a cselekedetei, mondatai földéződjenek, a jelen eseményei tükrében önmagukon akár túl is mutassanak. A valóság mindig csak a tényállások összessége, színezetük azonban folyamatosan változik. Ezek a novellák tulajdonképpen a fiú tudatában peregnek, szubjektív emlékmorzsák keverednek a retrospektív kitekintésekbe. Alapvetően azonban az elbeszélő mégis objektívnek tetsző, a tényeket megörökítő lenyomatot készít, mint, aki az „így volt” élmény minél pontosabb rekonstruálására törekszik. Olykor a mások által megörökített élményt interiorizálja, de az nem derül ki, ezeket az apától tanulta-e el, vagy a telep vezetője nem is lehet nagy mértékben más, milyen ember. Az elbeszélő tárgyyszerű, objektívnek tetsző alakot hív életre a szülő alakjában, egy távolságtartóan kimért viszonyt. Nem igazán raktároz bensőséges, a viszonzott szeretet kinyilvánításán alapuló emlékeket, mégis bizonyosak vagyunk a szeretetben, ami a kölcsönös egymásra figyelés nyelvén nyilvánul meg. Az apa autoritás,

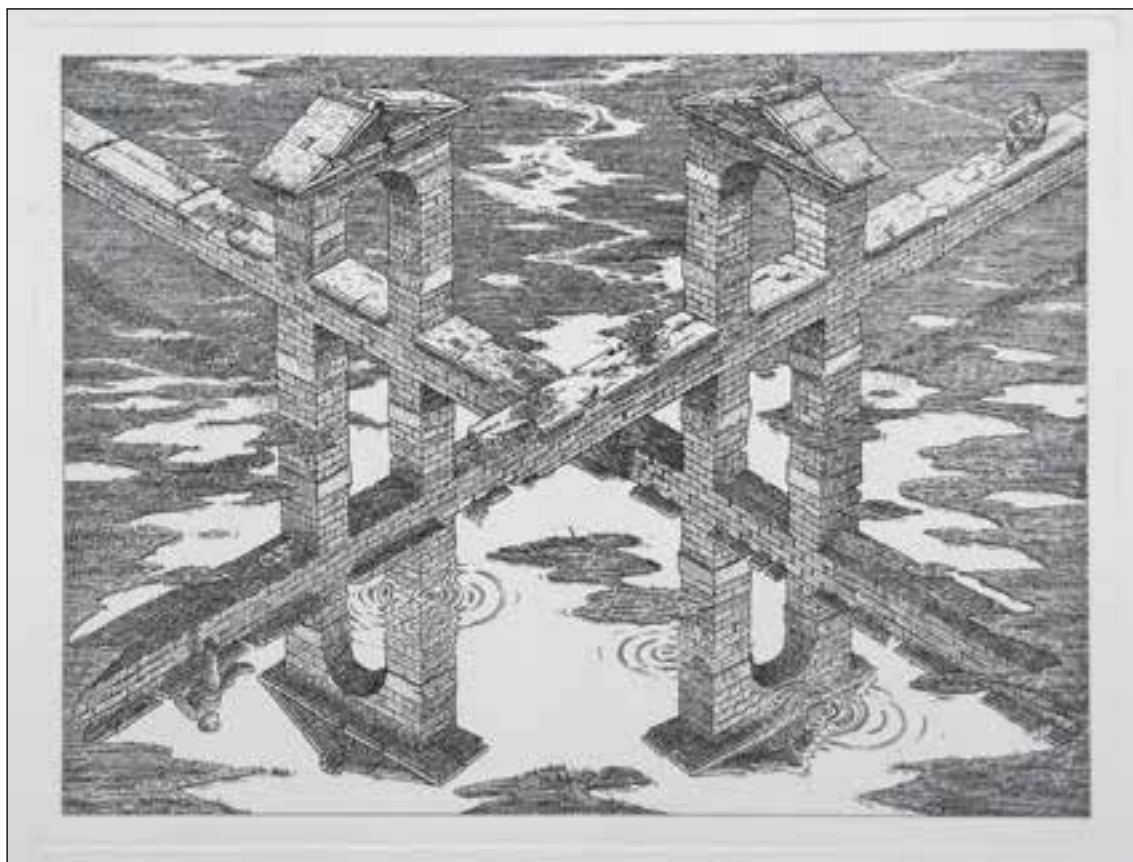
talán példakép is. A fiú is autoritás, talán büszkeség tárgya is.

Mint kiderül, a tehenészet jelenlegi vezetője, a fiú ebbe született, neki már gyerekkorában is a takarmányozási napok rubrikáit kellett kitöltenie. Ő már belenőtt egy világba, aminek megvan a sajátos normarendszere, erkölcsi fundamentuma. A létének keretet ad ez a karakteres forma, személyiségfejlődését determinálta a tradíció.

A fiú legfontosabb játszómája az apa emlékével zajlik. A más szereplők által elbeszélte novellákban is felbukkan az alakja. Hogyan cigarettázott az irodájában, hol tartotta a konyakot, milyen ember is volt. A jelenben és a múltban is föl-föl-

tűnő figura talán az apa és fiú történetének szükségyszerű egybeesését jelzi előre. Az olvasó adhat választ a fiú ki nem mondott sejtésére, miszerint mindebből következőleg a sorsa vajon végzettszerűen megíratott-e.

Ez és a mellékszereplők fejlődésre való képessége festi a regény hangulatát minden humor, irónia és szarkazmus mellett sötétté és nyomasztóvá. A téma tulajdonképpen nem is a tehén, a tej és a gazdaság. Ezek csupán ürüggyel szolgálnak arra, hogy bemutassák a hétköznapiak minden drámaiságot nélkülöző pillanatait. Az életünk ilyen apró momentumokból áll, amelyek nem kifejezetten drámaiak. A dráma ténye az, hogy az életünk ebből áll.

Keresztút (1998; rézkarc; 340x254 mm)

Közelítsünk a slam poetry felé

A Csider István Zoltán és Pion István szerkesztette
Slam.Pont-kötetokről

2006 óta történik valami a magyar kulturális életben – vagy ha rögtön a probléma gyökeréig akarunk hatolni, a kortárs magyar irodalomban –, ami zajlik, alakul, formálódik, és egyre megke-
rülhetetlenebbé válik. Nyolc évnek kellett eltelté-
re ahhoz, hogy a slam poetryről és a műfaj legne-
vesebb hazai művelőiről könyv szülessen. Eddig
két kötet jelent meg a Libri Kiadó gondozásában,
az első könyv André Ferenc, Mavrák Kata Hugée
és Süveg Márk Saiid, a második Győrfi Kata, Si-
mon Márton és Kövér András Kövi pályafutását
mutatja be.

A slam poetry népszerűsége töretlen, a
slammerek tömegeket vonzanak be a versenyek-
re, és a „tét nélküli” slam-estekre is, az irodalmá-
rok azonban még mindig mintha széttárt karok-
kal állnának a jelenség előtt, a meghatározás, a
kategorizálás kényszerétől megbénulva. 2014-ben
heves vita alakult ki a Revizor Online-on a slam
térhódítása kapcsán. A fő kérdés az volt, iroda-
lomnak tekinthető-e a slam, s ha nem irodalom,
akkor mégis mi? Performansz? Színház? Egy
előadói műfaj? Braun Barna, a vitaindító cikk
szerzője szerint a slam poetryvel az a legnagyobb
baj, hogy nem alakult ki kritikai beszédmód a
műfajról, amelynek elsődleges akadályát a szerző
abban látta, hogy a slammerek közössége megle-
hetősen zárt, és a slamre néha fintorgókat rögtön
„állott szagú álértelmiségi sznobizmussal” vádol-
ják. Simon Márton slammer éppen az ellenke-
zőjét állította cikkében: ő a slammer-közösséget
nyitottnak és a kritikára fogékornak látta, és bár
a Téreytől származó alapfeltevéssel egyetértett,
miszerint, ahol nemcsak a szöveg számít, hanem
a performansz is, az nem irodalom, úgy vélte, a

slam elvégzi azt a feladatot, amit a kortárs ma-
gyar líra képtelen: az emberekhez tud beszélni.
Simon Márton szerint a slam költészet, de nem
irodalom, szövegalapú, de előadói műfaj, egy
kulturmisszió. Ezzel azonban máris visszaka-
nyarodunk Braun Barna felvetéséhez, ami azért
nem teljesen jogtalan: akkor mégis milyen szem-
pontrendszer szerint kellene megítélnünk a slam
poetryt, a slam-szövegeket?

Konszenzus talán azóta sem született a kér-
désben, és ennek elsődleges oka az lehet, hogy
még mindig túl keveset tudunk a műfajról, a
művelőiről, a slam poetry-estek közönségéről.
A Csider István Zoltán és Pion István szerkesz-
tette *Slam.Pont*-kötetek pontosan ezt az űrt kí-
vánják betölteni.

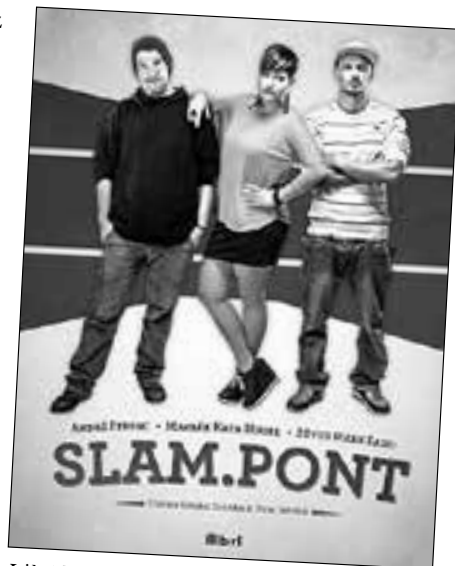
A kötetek felépítése kötött. A slammerek elő-
ször egy hosszabb, majd egy rövidebb, kérdezz-
felelek interjúban mesélnek magukról, aztán kö-
vetkezik egy fejezet, melyben az adott slammer
egy versenyre való felkészülésről vagy egy slam
megírásának körülményeiről mesél. Ezt követi
a slam, amelynek immáron megismertük a ke-
letkezéstörténetét. Ezután az első kötetben Ná-
dasdy Ádám, a másodikban Kálmán C. György
kommentárjai következnek, majd egy olyan
slam-szöveg, melyhez a szerző lábjegyzetekben
maga is kommentárokat fűzhet. Ezek a jegyzetek
megmagyarázzák, mit jelent egy-egy sor, utalás
vagy kitekért szójáték. A szövegek végén egy ún.
QR-kódot találunk, amely egy megfelelő telefo-
nos applikáció segítségével az adott szöveg elő-
adásának YouTube-linkjére navigál.

Csider István Zoltán és Pion István kérdése-
ikkel egyenes körvonalazzák azokat a problémá-

kat, amelyek a slam poetry műfajával kapcsolatban előkerülnek, de marad még idő a bemutatott slammerek megismerésére, a szövegeik elmélyültebb tanulmányozására is. Az első kötetben Süveg Márk Saiid felidézti az első magyar slameseményt, ami 2006-ban került megrendezésre a Műcsarnokban. Annak a rendezvénynek még az volt az alcíme, hogy *Költők a rappe-
rek* ellen, és Saiid visszaemlékezései alapján a költők akkor, ott még tényleg inkább rappeltek, mint slammeltek. A kötet első beszélgetéséből máris szépen követhető, hogyan lett a slam poetry, hogyan alakultak ki a Kőleves, a Pilvaker és a Mika slammer-közösségei, hogyan kezdett el a műfaj popularizálódni. A Mavrák Kata Hugée-val készített interjúból pedig megismerhetjük a slam poetry-versenyek szabályrendszerét, hiszen Hugée kezdetben még inkább szervezőként, majd később „host”-ként volt jelen, azaz konferált. Ha nem láttunk még igazi slam poetryt, ebből az interjúból pontosan rekonstruálható a verseny menete, a zsűrizés, a pontozás mikéntje. A versenyekkel kapcsolatban gyakran felmerül az a kritika, hogy a versengés és a hatásvadász sallangok sok esetben a szövegminőség rovására mennek. Mavrák Kata Hugée szerint azonban mindez csak keret, ami játékoságot csempész az estébe: „(...) *vannak a havi kluboknál adott esetben fontosabb versenyek is, ezekre nem véletlenül hívnak szakmai zsűrit, költőket, dramaturgokat, rendezőket, akiket még véletlenül sem lehet megvenni egy-egy szimplán hatásvadász, tartalom nélküli gesztussal.*”

A slammel kapcsolatban talán az egyik legfontosabb kérdés, hogy miben áll a műfaj népszerűsége, mitől vonz be egy-egy slam-verseny vagy slam poetry-est több száz embert (és főként fiatal), míg egy hagyományos kötetbemutatót (akár interaktívabb, felolvasós, zenés estet) jóval kevesebb érdeklődés övez. A megkérdezett slammerek többsége a műfaj töretlen népszerűségét a közvetlenségben, őszinteségben látták. Mindannyian

egyetértettek abban, hogy a slam színpadán „bármit szabad”, bárki, bármiről, bármilyen stílusban elmondhatja a véleményét. Sokszor elhangzik a slammel kapcsolatban, hogy erősen közéleti, sokszor reflektál aktuálpolitikai történésekre. Simon Márton a második kötetben arról beszél, hogy a slam fontossága a műfaj demokra-

Libri Kiadó, Budapest, 2015

tikusságában (is) áll: *„Ez a slam nevű valami szervezett kereteket biztosít mindenkinek, aki három percig beszélni akar – ha verset olvasna, olvasson azt, ha panaszkodni akar, panaszkodjon. (...) És ez mindenkire érvényes. Ettől elképesztően jó. Ez – az én olvasatomban – »A« lehetőség a megszólalásra. Ettől demokratikus, ettől változatos, ettől él.”*

Az interjúk és a kötetekben olvasható slam-szövegek alapján kirajzolódik két jellemző megszólalási stílus. Míg egyes slammerek kifejezetten közéleti, a kortárs kultúrára reflektáló témákról beszélnek, mások inkább sze-

mélyes problémákkal, egyéni identitásproblémákkal foglalkoznak szívesebben a színpadon. Érdekes megfigyelni, hogy a kötetben bemutatott erdélyi slammerek, André Ferenc és Györfi Kata mindketten inkább az utóbbi (a személyesebb) vonalat képviselik. André Ferenc a vele készített interjúban sokat mesélt az erdélyi slam-közösségről és arról, miben különbözik az erdélyi és a magyar slam: *„Elsősorban hangulati különbségekről tudok beszélni. Erdélyben is erős a közéletiség a szövegekben, de konkrét pártpolitikai utalásokkal eddig nem nagyon találkoztam. (...) Nem tabu a politika, de az erdélyi slammerek kevésbé tematizálják, (...) ott a mindennapokban, az emberek közötti kommunikációban sokkal erősebben jelen van ez a probléma.”* André Ferenc, Erdély első slambajnoka úgy látja, az erdélyi irodalmi közeg nagyon erősen pártolja a slamet, nincs olyan erős ellenérzés a műfajjal szemben, mint Magyarországon. A Kővér András Kövivel készült interjúból pedig a vidéki, pécsi slam-tendenciákat, jellegzetességeket ismerhetjük meg jobban.

Az interjúk több rétegben segítenek megérteni a slammel kapcsolatos problémákat, a külön-

böző, más-más nézőpontból beszélő slammerek segítenek körvonalazni a műfaj sajátosságait, igyekeznek tisztázni a slammal kapcsolatos előítéletek forrását. A slam-szövegek élvezeti foka írásban jóval kevesebb, és kötetben olvasni az alapvetően színpadra szánt (és sok esetben valóban csak a színpadon, akkor és ott működő) szöveget kevésbé izgalmas, a második *Slam. Pont*-kötetbe mégis jóval több slam került bele, mint az elsőbe. A slammerek az interjúkban reflektálnak is erre a problémára, szerintük is furcsa élmény a slam-szövegeket írásban olvasni, hiszen a slam poetry tulajdonképpen alkalmi költészet, a slammerek nem írnak „csak úgy” slamet. Győrfi Kata (aki nem ritkán énekel is slammelés közben) azt mondja: „Úgy érzem, hogy így veszít a szöveg magából, hiányzik belőle az előadás. (...) Ez számomra valóban egyszeri. (...) A szöveget is csak azért írom le, hogy megmaradjon nekem. Ha lenne olyan képességem, akkor csak magamban oldanám ezt meg, le sem írnám.”

A végső következtetést talán Simon Márton mondja ki a legegyszerűbben: „Az alapvető gond az volt, hogy az újságírói túlzásokon való megsértődéseken és a lekicsinylő megjegyzések miatti kom-

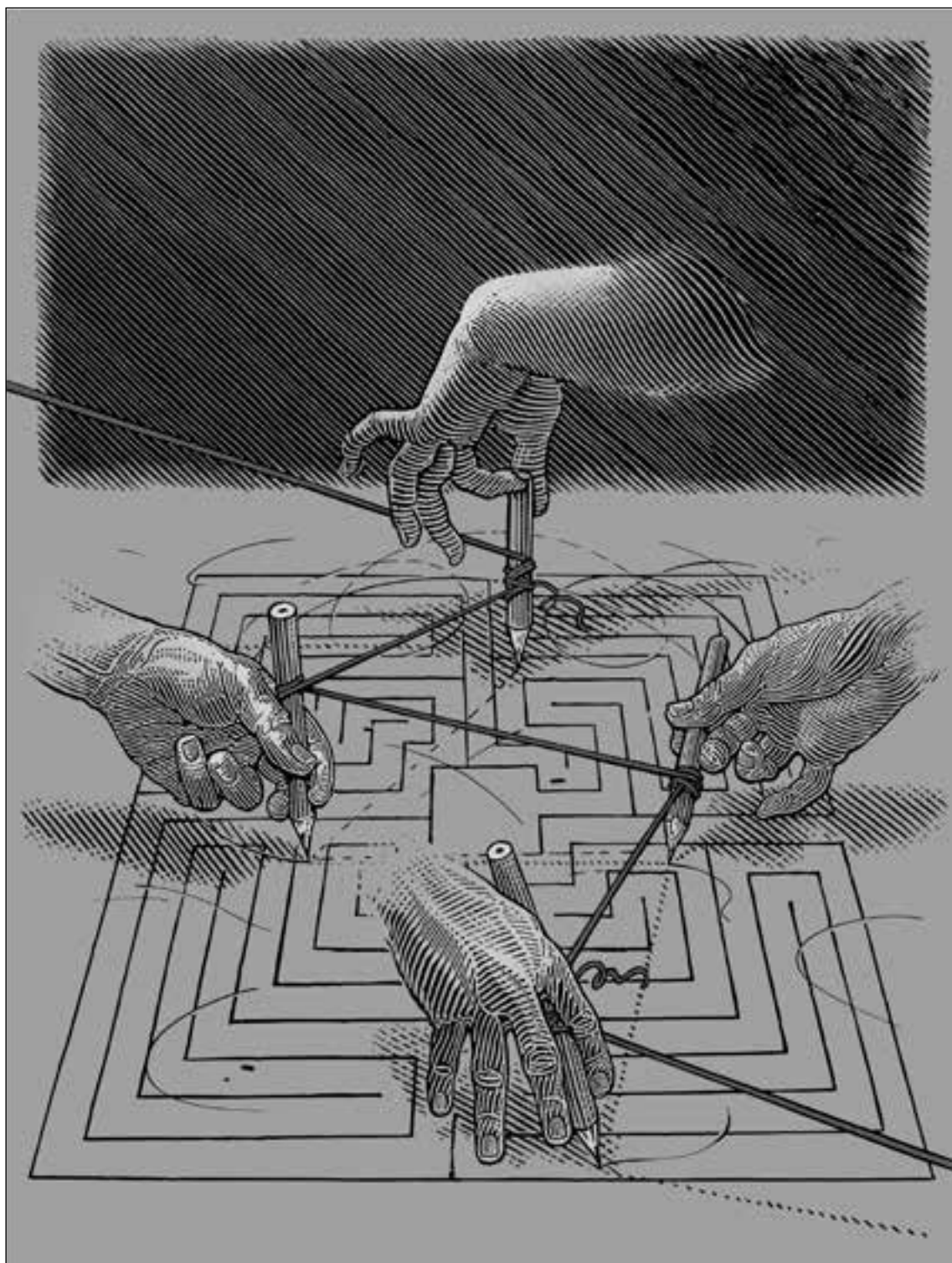
mentháborúkon csak igen nehezen jutottunk túl. Van tehát egy olyan problémánk, hogy egy eleve szabálytalan, itthon végképp nagyon fiatal műfajt akarunk késznek és vitára érettnek tekinteni, pedig ez nincs így.”

A *Slam. Pont*-kötetek remek lehetőséget biztosítanak arra, hogy a slam poetryt mint műfajt közelebbről is megismerhessük, hogy akár látatlanban is körvonalazódhasson bennünk, miben is rejlik ennek az újdonsült megszólalási formának a varázsa. Az írott slam-szövegek pedig talán rögzíthetik a műfaj változatoságát, folyamatos formálódását, fejlődését. Hiány-

pótló kötet sorozat a *Slam. Pont*, hiszen elindítja azt a folyamatot, amely a slam poetryt valóban vitára, kritikára éretté teszi. Az eddig megjelent két kötettel azonban ez még nem ér véget, a következő könyvben Bárány Bence, Gábor Tamás Indiana és Laboda Róbert fog bemutatkozni.

Libri Kiadó, Budapest, 2015

Labirintus rajzoló (évszám nélkül; plakátterv; tus, akvarell; 300x400 mm)

Az előző számunk tartalmából

Halmai Tamás, Lackfi János, Csehy Zoltán, Závada Péter, Simai Mihály, Fellingner Károly, Oláh András, Gittai István versei

Sándor Zoltán, Csuszner Ferencz, Cservenák Berill prózája

Pollmann Ferenc, Bodán Zsolt, Szigeti Csaba, Szászné Várkonyi Adrienn írása az I. világháborúról

Szilágyi András és Wehner Tibor a Békés megyei képzőművészekről

Orbán János Dénes, Halmai Tamás, Ayhan Gökhan, Rácz I. Péter a Papírhajóban

Balogh Tibor a Nemzeti Színház, Niedzielsky Katalin a Békéscsabai Jókai Színház elmúlt évadáról, Szabó Zsuzsa a POSzT-ról írt összegezést

Kritikák Dragomán György, Csabai László, Nagy Attila, Áfra János, Cs. Nagy Ibolya, Sturm László kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.